

A550161

Л-642-я. V

V.N. Karazin Kharkiv National University

00945589

9

Київський Окріт № 05324.

«Київ-Друк», 1-а друк. № 300—40.000.

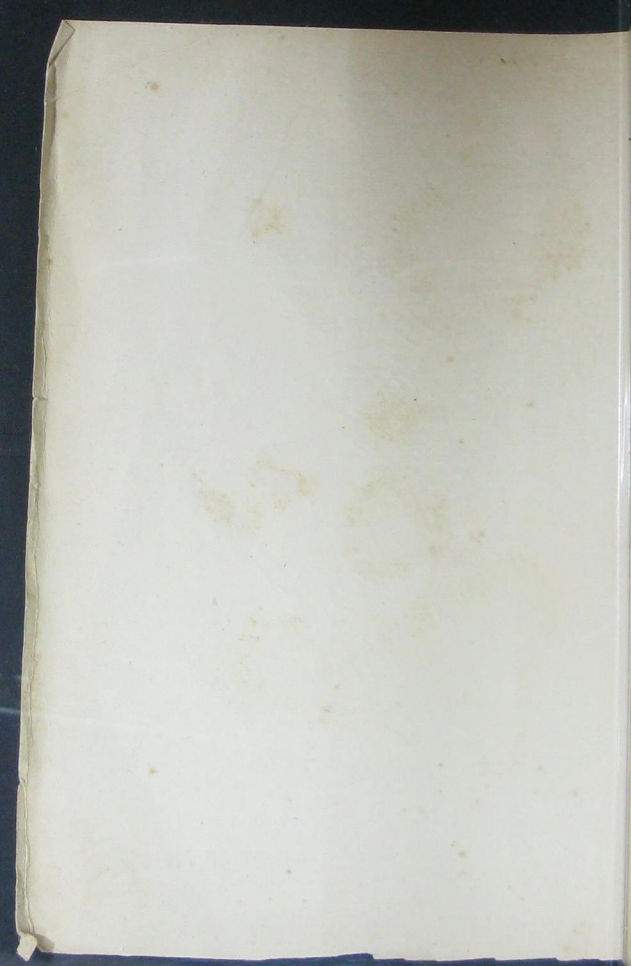
B. Мусаев
А. Лобачев
В. Юрченко
Камбалин
Д. Гусев
Исупов
Восин
Олейник
Рудков
Леонид
Т. Михайлов
С. М. Иванов
Михайлов

Цена 1 руб (Р)

Книжка для записей
1917 г.

ЖОК

ЛІТЕРАТУРНИЙ
ЯРМАРОК

АЛЪМАНАХ
МІСЯЧНИК
КНИГА П'ЯТА (135)
КВІТЕНЬ — 1929

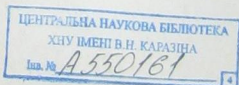
Д В У

ОГОВ'ЯЗКОВИЙ
ПРИМІРНИК

Бібліографічний опис цього
видання вміщено в „Літописі
Українського Друку“, „Карт-
ковому Репертуарі“ та інших
показальних Української
Книжкової Палати

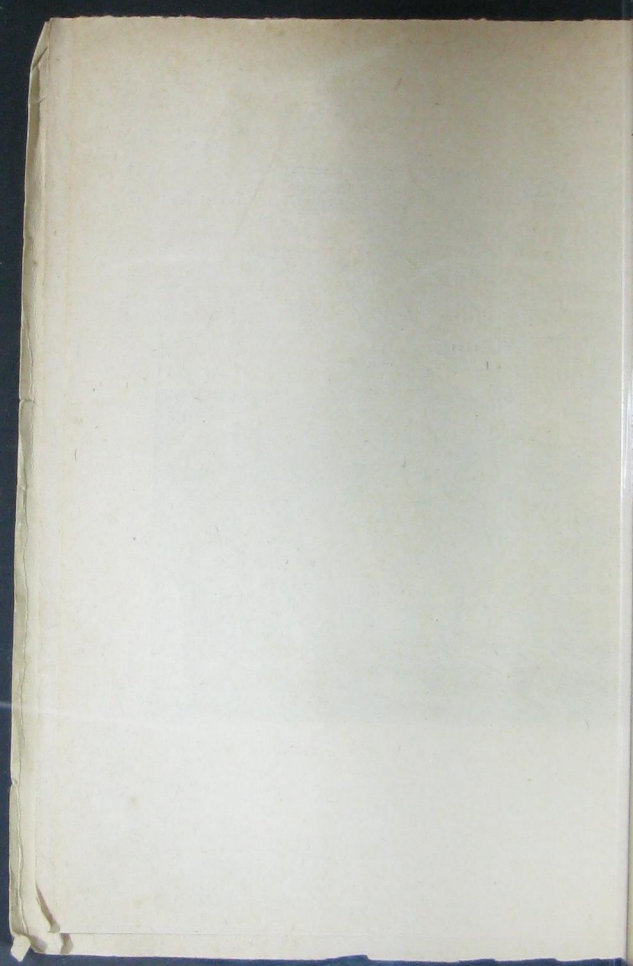

Надруковано 5.000 прим.
в друкарні Державного
Видавництва України
імені Г. І. Петровського.
Харків, Укрголовадт 1421.
від 9/IV-1929 р. Зам. 1683

Галло! Галло! Усім!
Усім! Усім! Говорить
Ярмарком „Літературного
Ярмарку“ на хвилі 500.000
метрів із міста Харкова, сто-
лиці Української Соціалі-
стичної Радянської Респу-
бліки. Читайте, шановні
товариші, чергову 135 книгу
нашого позагрупового
альманаху!

МАТЕРІЯЛИ ДЛЯ АВТОБІОГРАФІЇ

В. ЮРИНЦЯ

АВТОРА ІНТЕРМЕДІЙ 135 КНИГИ

Родився 1891 в Олеську (Золочівський повіт) в Галичині; в Галичині (Львів) закінчив гімназію. До університету вступив спочатку у Львові, але за участь у студентських розрухах (1910 р. — відомі розрухи українського студентства за український університет) мусив його покинути. Вчився в університеті у Відні, Берліні, Парижі. Закінчив математичний факультет (вивчав математику й філософію — маю ступінь доктора філософії). Почав писати в студентському журналі „Widnokregi“ (статті про Якува і інше), перед самою війною видав збірку філософських поезій (в роді Гюйо) під назвою „Етапи“, якої, однак, із-за завірюхи і сам дотепер не бачив. Вона значиться в каталогах української книгарні ім. Шевченка у Львові і там продається. Думаю скоро її дістати й подивитися на свій тодішній „виріб“. В часі війни дістався в російський полон, де займався різними ремеслами (кочегар, сторож виноградників у татарина біля Астрахані, розрізувач риби на різних промислах в Астрахані, прикащик у магазині „Перських фруктів“, корепетитор чужих мов). У Червоній армії працював як політич-

ний робітник, редагував газети. В 1920 році працював у галицькому Осв. Комітеті. Відтак закінчив Інститут Червоної Професури в Москві. Від 1925 року в Харкові. У Москві викладав у Комуністичному університеті народів сходу, і в Першому московському університеті. Пишу й по-німецьки. Одна моя стаття про фройдизм (по-німецьки) викликала багато шуму. Знаю десять чужих мов.

Ось і все. Не знаю про що більше писати.

З комвітанням В. Юринець

Юнацька зелена зухвалість, хмільна стрілистість представників свіжої класи чи то кокетування

CONVIVIVM TRANSTEMPORANEUM

ВОЛОДИМИР ЮРИНЕЦЬ

з фізкультурою (і змагання зберегти стиль епохи, хоч у нутрі його проклинаєш, як Флобер свою творчість) штовхнула невелике, але шляхетне гірло літераторів на цю мандрівку пішки від нагого, плішивого, як обстрижена вівця, Севастополя по вапнистій, повигинаній ливні шосе до Байдарських воріт.

Сонце припікало і наводило сонну стому, нирваний стан *siesta*, який так легко викликає галюцинації (*hallucination vraie* Тена), що в них затушковуються усі контури і душа впадає в настрій платонівського *ἁπλότης*¹. Синява копула захвату розлилась над учасниками *la gioia di essere*, що відкриває стільки помітного в найменшій дрібниці, в мікрокосмах, як у Ляйбніцевій монаді бачить пульсацію макрокосму й від згущеної задухи татарських садиб відчиняє нескінченні перспективи в безмежне...

Бож відомо, що власне в таких станах найсильніше діє закон контрасту, цей неспокійний геній творчої снаги.

Так вони йшли гуторячи і нарешті позамовкали всі, коли в зелену котловину лугів почали каскадами вливатися й крадькома просуватися довгі сутені

¹ Здивовання.

присмерків. І тоді тільки взялась гомоніти інтенсивна різнофарбна мова мовчання. Є певна циклічність у житті людини взагалі й у житті однієї її днини, і вечірні присмерки є безумовно лінією повороту такого циклу. Тоді то в ній пробуджується дух відповідальності, змагання критично поглянути назад на своє денне діло, впрясти його в пасмо життя... Без сумніву, це є і час, коли людина найбільше прощає собі, перебільшує свої заслуги. Але й перебільшує сумнів, непевність, зневіру тільки з такою ріжницею, що й в них вона дошукується певних позитивних моментів, наводить аргументи для самовивіщення й самозахисту. А тому, що вона переконана, що навіть на душевне шарпання паде якийсь м'який серпанок веселої журби, вона сміливіше ставить питання в тихій вірі на неможливість справжньої катастрофи.

Я думаю, що такий тон присмерків родив найкращі твори найбільш трагічного письменника Гебеля, бож характерною рисою трагедії є свідомість повноти життя, інтуїтивне переконання, що воно переможе й, як ливоскок, пройде мимо сітки можливих інтелектуальних конфліктів. Мав рацію Арістотель, учивши про *καθάρσις*¹, людини власне за допомогою трагедії від усіх афектів, створення в глядачеві стану спокійної величі...

Спокійної величі... Про неї тільки мріяла ця фаланга молодих творців, що вибрунькувалась з живних соків жовтневої події і в такий короткий час, згущуючи в собі цілі історичні епохи, пройшла такий велетенський путь... І в цьому ґроні сконцентрувалась одна думка: що таке пролетарська література і які її шляхи? Де слово — одне, одинок, яке треба сказати своїй клясі, слово, що з'єднало б у ціле мільйонову гаму почуттів, настроїв, передчуттів, вагань? І вечорами, коли надходить творча хвилина і з нічого родиться, журить нескін-

¹ Очищення.

ченне творче надхнення, ніби знаходиш відповіді на ці питання. Сам процес творення заглушає своїм багатством. Але на другу днину, коли рядки вже встигли стати чужими, сірими, спопелілими, питаєш сам себе: невже це — нове, невже це — одиноке, що ти дав своїй класі?

Нарешті — Байдарські ворота й незабутня холодна синя тафля моря, що непорушним обрусом запинається десь у безкрайї далині. Непереривна стіна рудавих скель уздовж моря. Втілення чистої матерії... В такому оточенні людська психіка нараз з незвичайною гостротою нагадує за своє існування. Її ні за що вчепитися, ніде вона не знаходить натяків на себе. А рудаві плями сміються, підморгують, визивають... Якесь почуття космічної самотності. Тут писав би Гегель перші розділи своєї натурфілософії, тут втілена вона. Звонить тиша душевної мовчанки, і темні бажання втілюються в образи.

У Бажана бурлить вже щидиво альхемічної мішанини, що він приготував її в запорошених закутках Фавстівської лабораторії Studierstube своєї уяви. Горить таємний вогонь, тоненькою струйкою снується дим, піднімається д'гори. Скупчується, клубиться, єднається в якісь людські постаті. Перед Байдарськими терасами розпинається велика завіса рапогаматис mundi. Ми наче в природному грецькому театрі. Починається Вальпургієва ніч віків, епох, переключень. А може бути — це метафізична прелюдія до витриманого в style moderne цікавого „Вертепу“ Аркадія Любченка?

Тимчасом доволі цих балачок про творчість. Краще творити, ніж рефлектувати над процесом творення. Сократ колись говорив, що поети й митці ніколи не можуть дати відчиту про ці процеси, що в них мають місце в час творчості. Сократ був сам злим скульптором і нікудишнім філософом. Він думав не думками, а фалдами думок, — про це свідчить і його пухнатий живіт. Si philosophus Socrates, pereat omnis

philosophia et ars. Доказано, що він є ідеолог епохи розкладу, коли грецький торговельний капіталізм дійшов до сліпої вулички безвихідности. Тому слухність за Платоном, коли він із своєї комуністичної республіки викидає всіх поетів. Коли Сократ може говорити про мистецтво, тоді геть усіх митців.

Архіцікаві перипетії цієї новочасної Вальпургієвої ночі, де момент феєрійний буде наскрізь пронизаний блисками і прожекторами критичної думки і аналізу — нове видання Рембрандтової світлотіні, будуть продемонстровані в наступній інтермедії. Хай поки інтермедія відійде на другий план і на сцену вийде сама драма.

Слово перед завісою.
Перш за все треба сказати, що сьогоднішнє

В Е Р Т Е П

АРКАДІЙ ЛЮБЧЕНКО

дійство не має анічогісінько спільного з тим своєрідним розумінням, якого надавали й надають слову „вертеп“ не тільки наші північні сусіди, але й чимало наших байдужих земляків.

Це значить: будьте певні, що, потрапивши сюди, ви в жадному разі не потрапили в якесь моторошне місце, у кішло розпутників чи душогубів. Навпаки. Ви прийшли, щоб подивитися мистецьке дійство, побудоване за давнім місцевим примітивом, подивитися, українською мовою казавши, вертеп.

Чи ж треба вам далі нагадувати, що цим прекрасним словом у нас називали колись дуже розповсюджене пересувне видовище містерій та інтерлюдій, чи ж треба вас переконувати, що слово це справді прекрасне, повнозвучне, економне слово?

Отже, ви прийшли, ви спокійненько сіли, готуючись, мабуть, трохи розважитись, трохи відпочити в цій залі, де, за зразком колишньої народньої творчости, має бути показано низку смішних випадків з чужого чи нашого життя, або ж низку жакних

змов та кошмарних убивств із чужого чи теж із нашого життя.

Але якраз у нашому вертепі все буде трохи інакше. Адже протягом останніх віків багато-багато дечого змінилося, тому й абсолютна аналогія з колишнім неможлива.

Погодьтеся бо справді: якщо за тих давніх часів вертеп являв собою видовище, що складалося тільки з містерій та інтерлюдій, то на наш час наспіло вже чимало нових народніх різнобарвних і також цікавих видовищ. Сама бо містерія, пройшовши екстатичний шлях Елевзіній та символічну путь духовної драми, потрапивши, як усім відомо, з тихого вівтаря на шумний майдан, набравши, кінець-кінцем, рис комічних та суто побутових, доживає тепер свого віку десь у глухому закутку Баварії. Строката ж інтерлюдія, відбувши службу хорів та пантомім, перетворена, як усім відомо, Джоном Гейвудом на живу й дотепну веселуху, тепер ще більше перетворилася й розбіглася по всіх-усюдах нашого буття.

Якщо за тих давніх часів вертеп являв собою просто триповерхову коробку, що її з чималою морокою переносилося з місця на місце, то тепер, маючи величезні науково-технічні надбання, ми, безперечно, можемо собі дозволити, щоб наш удосконалений вертеп, будь він яких завгодно розмірів, легенько й хутенько пересувався на які завгодно відстані.

Якщо в тому давньому вертепі за лицедіїв правили невеличкі дерев'яні ляльки, то тепер, коли людська істота зазнала великого поступу, ми, безперечно, можемо собі дозволити, щоб за лицедіїв правили почуття, думки, окремі слова, окремі образи або й самі живі істоти (звичайно, це зовсім не заперечує у нас чималої наявності й чималої ролі незграбно-натуралістичних ляльок).

І якщо колись ляльки не вміли розмовляти нашою мовою, що примушувало говорити за них підказників,

то тепер, завдяки науковим досягненням, чимало механізованих ляльок навіть уже й цього формально навчилися, а тому дозволимо собі певність, що мова, якою відбувається дійство, дійде геть до всіх, сприйметься д'останнього звуку.

Отже, не ждїть жорстокої драми про Іродову смерть, не ждїть грайливої п'єси про Смерть і Багача. Не ждїть старого стереотипу. Не ждїть акуратенької послїдовности. Не ждїть нічого особливо трагічного, бо трагедія — явище досить умовне і не завжди буває бажане. Не ждїть також нічого надміру веселого, бо веселощі — теж явище досить умовне й теж не завсїди бажане.

Знайте лише: тут протиріччя не дозволять вам бути байдужими.

Чуєте? Покищо хвилюється скрипка. Але незабаром почне тріскотіти маленький барабан, потім до нього прилучиться ще кілька, тоді гримне великий бубон, ляснуть пронизливі металеві полумиски, застогне волторна, задрібцюють цимбали, засвищуть флейти, залунають фанфари, зареве шалений тромбон,—здійметься, як це часто буває, ціла хуртовина невгавучих оскажєнілих звуків, що різко пройматимуть ваші істоти й нарешті розірвуть оцю завісу.

Бачите? Ось вона перед вами на всю просторинь міниться фарбами. Наш славетний український художник недавно створив це райдужне видовище, наш видатний український технік зумів застосувати свої здібності й примусити кожну окрему найдрібнішу плямку жваво рухатись.

Перед вами злива найрозмаїтіших кольорів та відтінків. Перед вами, як бачите, грандіозний калейдоскоп. Перед вами сліпучий екран відблисків, зворушлива симфонія удару і ласки. Перед вами (без перебільшень) — саме життя!

Вас, здається, тішить цей яснозелений колір, що пропливає вгорі? О, так він нагадає час, коли сповняються життєдайними соками земля і звір, і людина,

коли все набрякає солодкою потужністю, коли раз-у-раз сміливість запліднює новий талан і виникають нові захвати. І ви мимоволі й захватно думаете: багато ще в нас соковитої цілини й багато-багато весен попереду!

Не озирайтесь — хай не вражає вас чудний вираз на декотрих обличчях, що зринув у цей момент. Це, мабуть, ті, що їх уже не збудить запах свіжинних уст, це ті, що завжди й скрізь звикло чекають, аби догоріли свічки.

Вас дивує, вас навіть дратує цей розбризк сірих рухливих плямок, що так нагадують сірі осінні дні, сірі думки, сірі почуття, сіру недбайливість, сіру нудьгу присамоварних бесід, сіру активність млявих людей, сіру ніжність безсилих рук, сіру привітність ворожого усміху, сіру тьмяність фалшивих похвал.

Не озирайтесь — хай не вражає вас той приємний спокій, та насолодна покора, що в цей момент лягли на деякі обличчя. Це, мабуть, ті, що їм сірий колір дає гармонійну відряду буденних свят, це ті, що в кожному порушенні штампі готові вбачати ходу на котурнах, це ті, що бояться, коли при них одчиняють квартиру, бояться, щоб їх не прохопило свіженьким протягом, це ті, що стомились, шукаючи спокою.

Ага! вас уже збуджують чорні правильні фігури на завісі, що ніби нагадують чітку суворість будов, вас уже збуджують і темносині лінії на всю завісу, що ніби нагадують чітку розмежовану просторінь праці, вас збуджують безповоротні перехрищування напружених, мов триси, жил, що їм художник надав таких убивчо-правдивих, переконливих форм і кольорів. О, так! Ви бачите неминучість великих устремлень, ви відчуваєте несхибну упевненість руху, ви розумієте непереможну пісню свідомості й сили. І ви вже мимоволі своєю уявою летите до якихся дальших геніяльних ліній і форм, що їх кінце винайде прийдешній вчений і колишній степовик.

Не озирайтесь — хай ані трошки вас не турбують

сумніви й вагання, що зринули в цей момент на декотрих обличчях. Сумнів — це та ж зневіра, а невіра — безсилля. Майте завжди терпіння пожаліти слабших. Бо це ж ті, які думають, що знають багато, а знають так мало-мало, це, мабуть, ті, що не бояться нічого, крім сильної віри.

А тепер вас уже причаровує цей яскравий колір, що так владно панує на нашому пано, — колір, коли досягають вишні в садах, колір, коли на вечірній зорі у степах лютують морозні вітри, а на світанках займаються обрії, колір, коли серед глибокої ночі, роззявивши пащі й зідыхаючи в спразі, родять родючі домни, колір тих незабутніх хвилин, коли ви поранений впали на сніг, колір, що біль перетворює в радість і, раз полонивши, не пустить назад, — бадьорий колір нестримних палахтінь.

Хай він яріє — п'янка справдешня радість!

Хай будуть повні ваші серця, як повні бувають келехи, і... не звертайте уваги на інших.

Годі.

Придивіться краще до цих смарагдових акордів, — хіба не зворушують вас?

До цієї принадної плинності аквамарину, — хіба не поема тихих вечорів на далеких лагунах?

До цих різючих фіялково-білих, як блискавки, скерцо, — хіба раз-по-раз не стискається серце й не скрикує ваша кров?

До цих небезпечних звивів сріблястої фуґи, — хіба не вабить борвій у згубну височінь?

До цих важких чорно-лискучих рулад, що вибухами лнуть із темних надрів і все сповивають триогою, — хіба не бракує вам віддиху й не тягне хутчій до підсоння?

До цієї рапсодії липневих гобеленів, цих зграйних хвиль, що жене їх вітрець, — хіба не вражає величний потік золота й поту?

До цих голубих, придимлених злегка, безмеж, — хіба не кличе у просінь, не мучить жагою пізнань?

Втішайтеся й болійте всі, хто прийшов і хто може!
Насичуйтесь цим нескінченним натовпом фарб і від-
тінків, звуків і півтонів, що мінливо зринають і гас-
нуть на нашому паню, де над усе панує тільки один
найістотніший колір—удару і ласки, болю і радості.

Впивайтесь досхочу, чи то приємно вам, а чи
ні, бо ось зараз востаннє зареве музика й розірве
завісу.

Але мусимо попередити: все, що досі говорилося,
не має особливого відношення до самого дійства.
Це стосується до певної міри лише завіси, це зро-
блено тільки тому, що час був починати, а на кону
не встигли як слід приготуватись.

Попереджаємо також (хоч це відомо вже з опові-
щень), що серед інших номерів сьогodнішньої про-
грами вашу улюблену героїню екзотичних танків і
своєрідних розваг, героїню, що їй так багато відда-
валося вами часу та хвали, сьогodні показано не
буде, як не буде вже її показано ніколи. Сьогodні
натомість з'явиться інша, можливо, ще мало відома
вам, проте визнана вже за великий талан, з'явиться
жінка найменням — Жінка.

Соло неприкаяної лірики.

Шалено-швидко пролітають наші дні, мчать
життям, як розлогими степами, наші буйногрові місяці,
пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші
роки...

Все це, як знаєте, дуже непомітно й дуже просто.

Уявіть собі: просто був такий день, коли ви ли-
шилися на самоті. Вас до краю наситила злива облич,
слів, жестів, невгавучого шуму вулиць, невтомного
руху праці, і поїзд, що несе вас крізь запашну хур-
течу життя, зупинився нараз на маленькій станції
десь у степах, щоб наступної хвилини ще швидше
рушити вперед.

Був такий день, коли ви, хоч і мали вільний час
(а може, саме тому, що мали його), ви не пішли на

цікаву лекцію і не поїхали на полювання, і не взяли читати нову книжку, і не завелися з ким-будь на довгу суперечку, а просто... з чималою увагою почали чомусь упорядковувати вашого стола, хоч цього сухого порядочку на робочому столі ви одвіку не любили і, мабуть, не любитимете.

Це ви робите тільки тому, що сьогодні вас ніби поиняв бунтівливий напад протиріч, і ваша увага зупинилася саме на тому місці, де найбільше вирують зустрічні сили, де стикаються навали здогадів, де збігаються лезами гострі відчуття, де серед задимлених пагорбів, глибоких шанців та розгардіяшу бойовиськ басують переможці і стогнуть переможені, де нарастають нові здобутки й готуються нові облоги.

Ви щойно взялися впорядковувати вашого стола, як знову відчули глибокий органічний протест.

О, ті великі, чистенькі, наївно-усмішкуваті столи, що їх так часто бачиш, столи, що нагадують сумнівну цнотливість, підфарбовану красу, примушене кокетство. Ті спокійні, акуратно застелені столи, що від них повіває холодненький вітерець, ті акуратно розставлені, ніби прибиті, цяцьки на столах, що в'яжуть думку, ті акуратненько порозкладені книжки й папери, що зовсім не промовляють, не живуть, не збуджують. Та мертва виставка, гордість ситого нуворіша, та дбайливо прибрана поверхня, що під нею тяжко сподіватися на цінні поклади, та припомаджена передчасна чи вчасна лисина, що з-під неї найчастіше можна сподіватися на вияви млявості й ортодоксального гонору.

Ні, ви ніколи не любили й не любитимете подібних розцяцькованих мерців, ви ніколи, хоч як старайтесь, не заведете в себе подібного порядочку на робочому столі, бо зрештою, навіть упорядкувавши його, ви незабаром почуете збоку красномовний сміх: те, що здавалося вам за порядок, ще багатьом здається за кумедне безладдя.

Тоді, частково одсунувши речі осторонь, частково якнайзручніше розклавши їх на поверхні, ви одну п'одній починаєте витягати й розкопувати важкі шухляди.

І тоді серед іншого тлуму натрапляєте ви на кілька бльок-нотів.

Еге ж, тих пошарпаних бльок-нотів, що їх завжди, наполовину заповнивши, кидають кудись недбайливо, поступовно зтирають у найдальші кутки, поступовно за них забувають. Бльок-нотів, що з них здебільшого ні один рядок не зринає на лисчучу гладінь привселюдної цікавості. Бо саме в них, у бльок-нотах, найбільше збирається той дорогий, радісний непотреб, що конче мусить бути занотований і не мусить вигулькнути десь безрадісною зайвиною.

Проте, сповнені цього разу незрозумілого бунтарства (бувають такі неприкаяні дні), ви починаєте перегортати сторінки цих пом'яшкнених свідків допитливості й хвилювань.

Погодьтеся: інколи це справді буває цікаво.

І поступовно ви вчитуєтесь. Ви посміхаєтесь, іноді мружитесь, іноді зі드хаєте, іноді дивуєтесь і, скінчивши одного, несвідомо починаєте перегортати другого.

Хочете ви а чи ні, та згодом на вас набігає якийсь дивний, трохи ліричний, трохи непокійний настрій. Ви думаете: шалено-швидко пролітають наші дні, мчать життям, як розлогими степами, наші буйно-гріві місяці, пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші роки, пропливають у безвість, щоб не вернутись...

Навіщо, навіщо так швидко пролітають дні? Чому не можна затримати свою руку в дружній руці і ще раз, ще міцніше стиснути її?

Чому вже не буде тих буремних повстань першої ночі, чому існує ніч друга, чому так невблаганно хутко настає третя?

Чому так напосідливо скрадаються тіні і так підступно, ніби з далекої далині, підповзає срібляста павутинка?

Чи не можна справді осідлати вороних і чимдужч полетіти навздогін?

— Не вернемось!

Так. Мов гордовито задумані кораблі, вони пропливають у безвість, щоб не вернутись ніколи...

І ви думаєте: це прекрасно. Прекрасно, що не може вернутись те, за чим іноді дуже шкодують. Прекрасно, що є можливість любити колишній біль і сумувати за колишньою радістю. Прекрасно, бо це само собою дає невичерпні скарби, бо це значить день-у-день непереможно хотіти нового болю й нової радості, це значить безнастанно й глибоко любити життя.

Ви думаєте: минає час, а десь по глухих куточках життя один п'одному застрягають бльок-ноти, такі пом'яті і, либонь, уже непотрібні. Вчорашній зазнав поразок від сьогоднішнього, а сьогоднішній ані трошки не певен, що його не зруйнує до щенту переможець нового дня.

Наївні й суворі друзі!

Ви стискаєте, ви піднесено, кріпко пригортаєте до себе і тих, що вже одбунтували, і тих, що бунтують досі. Вам хочеться любовно погладити цих непідкупних свідків допитливості й хвилювань.

Ні. Не треба. І ви вже знаєте, що ви цього не зробите.

Ви сьогодні сповнені якимсь дивним настроєм, і вас уже кортить обернути свою ніжність на щось інше.

Сьогодні в найбільшій мірі тяжить над вами напад виклику, і тому вам кортить ширше розгорнути бльок-ноти, рішучіше шарпнути сторінки.

Ви готові наперекір усталеним канонам шукати рухомої змінності, ви готові наперекір абсолютній змінності шукати чогось єдиного, непорушно суцільного.

— Хай, — кажете ви, — живуть протиріччя, що рухають все вперед, хай живе повсякчасна змінність!

Хай сьогодні з минулих болісних думок, що перетворились та загусли на кремінь, буде викресано іскри радості, хай сьогодні невичерпну любов і жадобу примушено буде трепетно сміятись!

І ви вже поспіхом гортаєте сторінки.

Ви вибираєте на свій смак які завгодно уривки, ви пристосовуєте їх, скільки можливо, один до одного, ви комбінуйте з них, скільки можливо, різні ситуації, — одне слово, несподівано й захоплено творите якийсь многобарвний твір. Ви наче складаєте інкрустований малюнок із того листа, що, злітаючи з дерева, падає десь по куточках або невтомно кружляє й пламеніє в буремному вихорі днів.

Шалено-швидко пролітають ці дні, мчать життям, як розлогими степами, буйногріві місяці, пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші роки, щоб не вернутись...

Мелодрама.

Щойно прийшли з роботи. Ви трохи стомлені — така душна випала днина. Ви лягли в своїй віддаленій од міського центру кімнаті, що міститься на другому поверсі невеличкого будинку. Заплющили очі, і одразу почала вас огортати приємна похолодь затінку, почала заспокоювати рівна тиша, що нею сповнено все довкола.

Там десь ген-ген, ніби за кілька верстов чи глибоко під землею, — невгавучий гуркіт міста, а тут — незмінна, густа, холодна тиша.

Та раптом — чи чуєте?

З того міського шумовиння особливо виразно вихопився, влетів крізь розчинене вікно, заборсався, як птах у клітці, затремтів, як той птах, умираючи, і зідхнув востаннє мелодійний звук металу.

Фанфари?

Здається, десь — сріблогорлі фанфари.

Ви підводитеся. Уже ближче загриміла оркестра. Десь у вашому будинкові нетерпляче хлопнули двері.

Хтось швидко перебіг коритаром. Хтось розсипав неспілий гомін. Хтось розгубився...

І ви підходите до вікна.

Це праве вікно (тут є ще ліве, протилежне) зади-вилось просто на кладовище, бо стіни вашого мі-ського будинку просто межують із кладовищем.

Ви одгортаєте рукою галузки яблуневих верховіть, що заважають вам, — аж три яблуні потрапили якось у цей закуток і розрослися тут напричуд пишно, три великі яблуні під самісіньким вашим вікном.

З другого поверху вам видко вниз старенький паркан, що тягнеться близько повз стіни будинку, такий безсилий, беспорядний паркан. Він ніби ось допіру згинці шкутильгав та раптом згинці зупинився, замислився: чи варто йому далі? Чи варто, коли так напосідливо обступають молоді кушки, так за-попадливо чіпляються за кожний вільний клаптик на його дорозі цупкі парості та бур'яни, так запо-взято витискають його й силкуються якнайшвидше приглушити д'останку?

Коли ви перехоплюєтесь поглядом далі, одразу ж за парканом унизу ви бачите буйне хаштовиння, ба-чите, як із цього зеленого кипіння подекуди вири-нають білі або чорні хрести й надмогильники. Це чимало їх білих і чорних тоне в гушавині, чимало вже зовсім струхнявіло, вивітрилось, зникло, — це найглухіша частина великого міського кладовища.

А коли ви кидаєте погляд поверх яблунь, ген-ген в далині, наче під легким серпанком, видко смугу протилежного узгір'я. Там ліве крило міста. Там нові квартали, що гордовитими найновішого штибу будинками, гордовитими корпусами нових заводів, віхами нових димарів, полапками нових учепистих бруківок раз-у-раз, далі й далі наступають на од-вічну цілину.

Горнуться в далеч сполохані гони. Тікають у без-вість легенди. І там, де спогад за татарське безум-ство, де вовки жовту кість жвакували, — тепер владна

камінна хода переможця, тепер павутиння металевих
сполучень, що силоміць засотують пагорби й долини.

Вклоняйтесь, химери давнини! Стеліться покійно,
простори!

Оркестра скінчила. Це—Шопенів „Marche funèbre“¹.

Здається, обіч, здається, там, куди пошкутильгав
паркан, знявся останній надхненний звук, поплив
над верховіттям і в прозорій високості розтанув...

Натомість зашугали голоси.

Ви ще далі одгортаєте галузки яблунь. Ви зруч-
ніше пригинаєтесь і бачите: віддалік, може, кроків
за двадцять, під тією веселенькою березою стоїть
кілька чоловіка. Погляди їхні скеровано на шум, що
наближається. Нараз один похапцем кидає долі не-
допалену цигарку, притоптує її—затоптує у свіжу
землю щойно викопаної могили.

Вам, звичайно, все ясно — хтось назавжди пустився
наших берегів.

По хвилині, одгортаючи віти дерев, обходячи звив-
ними низками горбики могил, починають, як бачите,
рясніти люди.

Вони поспішають, спотикаються, випереджують одне
одного, мимохідь натрапляють одне на одного, звикло
нервуються і звикло вибачаються. Кожне з них за-
года хоче примоститися якнайкраще. Кожне хоче
бачити все до дрібниць.

Злегка хитаючись, впливає над головами труна.
Пливе над головами, і голови схилені.

(А чому б справді в цей момент не дивитися д'горі,
де сонце і птахи?).

За труною — жінка.

У чорному вбранні, печальна жінка, яку дбайливо
підтримують друзі. Молода, але тепер зовсім-зовсім
безсила. Мовчазна, але очі їй кричать невимовним
благанням. Покійна, але хусточка, що її притискає
вона до уст, здригається надто часто, здригається

¹ Жалібний марш.

так, що ось-ось випорсне з рук, і руки нестримно метнуться за труною.

Жінко, не треба!

Вам зненацька кортить сказати їй втішне слово. Підійти отак близьенько до людини і так сказати — це її, мабуть, трохи отверезить. Підійти й сказати дуже просте, щиросердє слово — це її, мабуть, трохи підсилить. І хоч ви знаєте, що цього не зробите, але через якийсь час, перемігши вагання, ви сходите вниз і, проминувши паркан, наближаєтесь врешті до юрби.

Якраз останній промовець скінчив своє слово. Якраз починають забивати труну (оті особливі глухі удари у вічність), і ви чуєте, як жінка безнадійно скрикує, обриваючи фразу:

— Промінчику мій! Пожди! Я ж тебе так...

У натовпі здійсмається раптове замішання, потім настає раптова коротенька тиша, — вона знепритомніла.

Саме цю мить, коли й ви механічно потяглися вперед, щоб допомогти жінці, комусь з оркестрантів, либонь, наступають на ногу, бо він, болізно сикнувши, тихенько, проте заскалено міцно кидає лайку.

Та одразу ж завихрюється грім фанфар, поглинаючи все, — і несподівану лайку, і гомін юрби, і шум землі, що вже поспішно сиплється на домовину.

Трохи згодом ви помічаєте: ще не встигли зарівняти землю, а добродушний чоловіча, полишивши заступа, хутчій підбіг і простягнув руку:

— Дозвольте... щоб пом'януть...

Еге ж, хіба він вам не подобається, цей безпосередній чоловіча в рябенській сорочці, що просить на могорич? Він має рацію. Адже трапилась звичайна історія. Звичайнісінька собі історія — померла в місті людина. І чоловіча, мабуть, не сумнівається, що місто за цей час уже встигло народити, принаймні, двох нових. Так чому б не хильнути за такий гарний кінець, що завжди є новим, гарним початком?

Ви пам'ятаєте — в юрбі снувалося:

— Вона його так любила! Вони щойно подружилися. Він узявся будувати якусь нову велику будівлю і впав з тих риштувань, що сам поставив. Упав з риштувань, що вломилися. А вона сердешна, так...

Ви пам'ятаєте — в юрбі, здається, називали ім'я людини, що впала з власних риштувань. Воно своїм співзвуччям, здається, нагадувало прізвище якогось українського поета, хоч померлий і не був поетом. А втім, ви забули його.

В юрбі навіть хтось іронічно сказав:

— Цікаво, щоб то була за будівля, коли таке лихе риштування.

Mystère profane¹.

Ваше місце, де ви сидите, ваша кімната, що нагадує маленьку гостинну станцію десь у степах, цього разу вже сповнена світанкового трепету, плінної сутні.

Ви розчиняєте праве вікно й одгортаєте віти яблунь.

Спробуйте цього запашного трунку!

Ви нахиляєтесь і ловите устами незрівняні струмені, що ними тече голубий світанок, ви п'єте з насолодою голубі струмені й ледве вірите, що ви такий багатющий володар.

Адже повз ваше вікно пливе напій, якому не можуть дорівняти найдосконаліші вироби. За вашим вікном, де чорні хрести й зелене кипіння, грайливо іскриться прохолодне бодрене вино.

І ви жадібно п'єте. Ви відчуваєте, як легесенькі бризки підстрибують і пестливо обсіпають ваше обличчя, ви відчуваєте, як поволі насичує ваше тіло відрадна потужність, відчуваєте, як згодом легшає вам голова й веселішає серце, як гнучко й лоскотно

¹ Мирська містерія.

розгортається в вас якась невідома пружина, — хіба вам не хочеться тепер засміятися або почати веселої пісні?

Хто?.. хто насмілиться сказати, що ви не молоді?

М'які й холодні руки простягаються зовні й непомітно скрадаються вам під сорочку. Холодні руки міцніше обіймають вас, і тіло, ойкнувши злегка в тремтінні, на якийсь момент ніби завмирає. Ви ніби неймовірно швидко падаєте в глибіню озер і, ледве торкнувшись дна, ледве збагнувши цю бистру путь, бисто виринаєте на поверхню.

Тоді, освіжений і чуйно збуджений, ви ще повніше охоплюєте позіром навіть дрібниці.

Ви помічаєте, як на ребра старого паркану, мов та мучна порохнява на млинове коло, посіялась вра-нішня срібна припадь. Зринає думка: якщо доторкнутися тепер до паркану, там лишаться темні чіткі відбитки пальців. Хіба ось зараз вас не потягло (хто-зна чому) справді покласти туди свою руку й конче лишити ці відбитки?

Далі ви бачите, як у вашому сусідньому густо-вітому закуткові тіль-тіль коливається передсвітанкова тиша. Як там, оповита ще сивою дрімотою, мов на картині художника, що подав дрімотну давнину хачів, нерухомо стоїть сиз-зеленаста задума.

І нараз вам хочеться звуків і руху. Вам хочеться тільки одного: швидше вставали б вітри у степах! швидше виходило б сонце!

Хіба не кортить вам набрати повітря в груди й що сили дмухнути на цю застиглу імлу? Хіба не кортить гукнути на всю силу легенів — збудити пташню і покликати сонце?

Звуків! Численних звуків!

Хай це комизливо, хай пустотливо, хай навіть химерно, але хіба ви можете тихо відхнути й тихо схилитися перед таємно-докучним мовчанням? Хіба ви такий, що побожно простягнете руки назустріч одноманітно-величному спокоеві?

Руху! Сильного руху!

А ще далі, ще далі за цією причайною задумою бачите ви ніби недавній спогад, ніби шматочок давнього сну. Адже бачите ви, яка там щедра повнота, яка там безкрайя далечінь? Почуваєте, яка там принадна ласкавість? Чуєте, які там ніжні гойдаються струни? Помічаєте, яке там скраю, яке ж там справді вибагливе мереживо?

Чому ще й досі це спокійне, це тьмяне, світанкове мереживо? Чи не хочеться вам хутчій взяти олівця і на цьому заслонному тлі сміливо й чітко накреслити лінії, які ви звикли завжди там бачити? Так, так! Щоб хутчій та яскравіше виступило там знайоме протилежне узгір'я і ліве крило міста, і контури нових будинків, і віхи нових димарів, і стьожки нових вулиць — все, до чого так звикла ваша уява. Але це неможливо: далечінь, далечінь...

І хіба може когось здивувати ваше бунтарське бажання — розігнатися ножем по цій неможливій завісі? Так-так! Щоб раптом упали серпанкові примхи і з'явилась проста, неприхована дійсність. Але це неможливо: далечінь, далечінь...

То хіба дивуватись, що вас зненацька охопило нове почуття, наївне, як справжня юність, нестримне, як справжня сміливість, — бажання притьмом югнути в ту зачудовану просторінь. Так, так! Щоб полетіти ген-ген над просторами, щоб покійно й відверто стелились ці смуги, щоб розгорталась і падала тьмяна заслона, щоб у невпинному льоті виникав і вихрився довгий шум, щоб раз-у-раз повставала нова й нова захватна далечінь.

Дійства! Великого дійства!

Гукнувши, ви поспіхом збігаєте долі. Ви перехоплюєтесь через паркан, лишаючи, звичайно, на його холодній сріблястій поверхні відбитки пальців, — о, як приємно! Ви впірнаєте в найгустішу гущавину, ви силоміць мнете галуззя, прокладаючи собі дорогу, ви байдуже одкидаєте й рвете ці зеленасті

скуйовджені косми, щоб вийти до ближчої галявки,— о, як приємно!

На галявці одразу ж зриваєтесь бігти, але насу-проть— нещодавня могила. Невже через моги-лу?.. Та пізно... бо через неї ви вже перестриб-нули. І лише після цього, лише на одну мить ви зупиняєтесь. Саме цю мить, як ви чуєте, верховіт-тями перебігли перші прибійні хвилі, і звідусіль по-чинають дзвеніти перші радісні дзвоники.

Добридень, жаданий вранішній вітре! Добридень, жвавві вістунчики дня!

Мимохідь ви сіпаєте якусь довгу тоненьку сте-блинку, що, схлипнувши, вислизає з найближчого свого колінця і має такий привабливий зеленавий кінчик. Ви кладете цей кінчик до рота і відчуваєте солодке, прохолодне, надзвичайно смачне надіб'я. Тоді висмикуєте по дорозі ще кілька стеблинок, тоді ще кілька, ще,— і так, смакуючи сік цих со-лодких рослин, що зросли на могилах, наспівуючи щось безтурботне, ви поспіхом простуєте далі, про-стуєте через горбики, щоб скоротити дорогу, немов боїтесь спізнитись на якісь важливі сходи, якесь виняткове видовище, хоч добре знаєте, що ось незаба-ром вигулькне огорожа, а там одразу почнеться степ.

Справді, мов той притінений коритар, лишається позаду кладовище, і ви входите до прекрасної залі, такої високої, такої неймовірно великої, що в першу хвилину самі собі здаєтесь непомітною комашкою.

Як тут багато повітря!— занепокоївся б сам слав-нозвісний Коро.

Цей незрівняний, димно-голубий плафон, ці неосяжні, фіялково-голубі стіни! Вони ніби почи-нають злегка струменіти.

А в далині, де звивною густою смужкою лягла долішня рампа, що з неї силоміць просочується світло, там в далині більше й більше починають роз-ходитись складки заслони і на жовтожарому помо-сті... урочисто і владно...

— Слава сонцю! — гукаєте ви майже по-хлопчачому.

Довкола немов займається дивна пожежа — горять простори! Довкола дедалі більше й різноманітніше спалахкують веселі вогники фарб, — сміються простори!

Яка багатюща палітра! — занепокоївся б сам Анатоль Петрицький.

І через свою мимовільну приємну схвильованість, через своє мимовільне піднесення, ви ще гостріше й повніше сприймаєте довкслишні фарби, довколишні звуки. Ви повертаєте обіч од тієї стежки, що біжить повз жита до далекого хутора, ви обминаєте плянтації, що укісним клином, мов той півострів у морі, врізаються в яркувату, запущену, зарослу бур'янами персть, — і йдете ви бур'янами, поки час, без мети.

На зелах, бачите ви, цвітуть вранішні роси, і раз-у-раз, зиркнувши на сонце, краплини скрикують раптовим діамантовим блиском. Зела з легеньким присвистом шмуригають вас по ногах і лишають сліди такого ж бо ніжного смарагдового пилу.

Десь ніби з-під ваших же ніг раз-у-раз вистрибують потривожені трав'яні коники, вибігають і випурхують якісь шелестливі жучки, дзвінкасті златаві хрущики, спритні різнобарвні метелики, і навкруги, що більше пригріває сонце, то більше зростає їхнє своєрідне шурхітне сюрчання. Чи не здається вам зрештою, що ця метушлива комашня хоче скласти до сонця якусь свою особливу, нечувано-смажну, радісно-упивну хвалу?

Невловимо тонка, многострунна гармонія! — занепокоївся б сам суворий Моцарт.

Ліворуч майже зникає крило міста, праворуч майже зникають переліски й хутори, — і от перед вами щойно порушена плугом, облита вранішнім рожевим світлом, розлога цілина. Як у чорному морі ті скиби, що їх струже невтомний вітряга, так біжать ці свіжо заорані чорно-лискучі хвилі. А й справді, погляньте

уважніше: чи не здається вам, що вони повільно й розмірено дихають?

Чи не здається вам, що ці овали ген-ген заораних вчора ланів, ці тугі в рожевих цілунках перса легітно пашать?

Чи не здається вам зараз, що ця запашила персть, ця розбурхана вчора коханка лише злегка замріяно-млосно примружила очі і жде, нетерпляче жде, щоб хутчій сюди впало сім'я?

Чи не здається вам, що в цій вранішній млості мріє вона за того дужого з металевими м'язами героя, який не томитиме довго й грубо її жагу, який прийде, десь певне, незабаром, рішучий, уважний, щоб охопити її всю в свої міцні руки, і без вагань, без сутужних перерв і надаремного нуду радісно й легко дати їй плід?

Мріє, що буде так: сонячним ранком загудуть мотори, і по всіх усядах приємно-лоскотно побіжить ціла валка сміливих крицевих легінів.

Комбайни!

Бачить: сонячним ранком гейкнуть мотори й підуть гуляти, взявши кожний з собою по двадцять глибоких збудних плугів. Ще не встигне вона затремтiti від першої сильної ласки, як тут же слідком, мов той хвильний вітрець, набіжать, розсипаючи пестощі, цілі зграйки дискових блискотючих борін. І тут же, щойно зідхне вона втомно й візьметься на сонці масним випаром, як уже наспіють жадані занурливі полапки, і з сіялок полетяться златавий мед.

Не зазнавши зайвої втоми, буде вона бережно викохувати рунь, не затративши зайвих сил, помірно й достатньо буде насичувати дороге поріддя,—аж поки стане час.

Тоді знову загуде знайомий рій, і один п'одному, як металева кіннота, прилянуть ті самі поспішні і правні комбайни. Де пройдуть їхні перші шереги, там бистро й покiрно вклониться перший покiс. А де

пройде решта, взявшись за руки з конвеєром, там на перший покiс рiвно й точно впадуть три наступнi покоси.

І не треба буде ждати до осiннiх туманiв, поки вистойтiся золото в наїжених задушливих копах, поки не припадуть дощами й не заприють скарби, поки не затьмиться й не спопеліє добра мiра здобутку. Не треба, бо хвилі покосiв, що їх досхочу обійматиме вітер і цілуватиме сонце, досталь досягнуть протягом кількох зоряниць.

А комбайни, спритні комбайни, що виладнаються тут же на все привілля, комбайни услужно постелять рiвнi полотна й обережно, лагідно, щоб не впала надарма жадна крапля, понесуть дорогу покладь у жадiбнi руки рушiя.

Ці вправні комбайни, ці прекрасні комбайни ту ж мить хутенько приберуть усю зайвину і знову будуть готові на перший же поклик з'явитись і дати гостро-занурливу ласку.

Так вона мріє — хiба вам не ясно?

Авжеж.

Не Аргентина, Канада й Сполучені Штати, не далека Монтана із своїм хитромудрим Хомою Кембелом, не байдуже знеславлення славного комбайну отим визиском геть усеньких сил. Ні. Не вони. А новий соборний Пiвдень степiв і рад та ваш близьенький сусiда й співучасник Хома Новий.

І щиросердо вклоняєтесь ви цій запашілій персті, що замріяно розляглась перед вами та хоч-не-хоч нагадає вам жінку. Жінку, що мусить болям користися, але радіти, в зойках вагатися, але родити — щасливу! щасливу!

Ви нараз чуєте, як бренять під ногами й хитаються гони.

Ви схиляєтесь долі, щоб краще збагнути. Ви припадаєте до грудей цілини. Ви наслухаєтесь.

Правда, як прискорюють віддих? — ви і вона.

Як гулко б'ється серце? — ваше й її.

Які могутні шуми бродять десь у глибинах,—і в вас, і в ній.

Яка дивовижна легкість сповняє обох!

І ви обіймаєте землю.

Згодом, похопившись на думці, що починається день, ви рушаєте в поворотну путь. Ви вертаєте, напоений збудним вином і ласкою лона, вертаєте легко й потужно, вертаєте, сміючись, і сьогоднішній день праці здається вам дорогим подарунком.

Еге ж, сьогодні буде заглиблено - творчий, багатий день!

Сеанс індійського гастролера.

Іноді над вечір, поглянувши в праве вікно, ви бачите печальну постать, печально похилу жінку в темному вбранні, що стоїть над могилою.

Так. Вона найчастіше приходить, коли починає вечоріти. Приходить з портфелем або якимись паперами (очевидно, просто з роботи).

Вона майже раз-у-раз приносить із міста квіти, старанно розкладає їх там, де це здається їй за найкраще, і раз-у-раз обережно поправляє стьожки зів'ялих вінків. У цей момент, коли обережно й любовно доторкуються її пальці до вінків, вона (без перебільшень) скидається на Маццолеву „della Rosa“, що — пригадуєте, мабуть? — так граційно, любовно й захисливо зводить руки над своїм дитинчам. У цей момент, хоч як вам дивно, вона ніби ледь-ледь посміхається, як та ж стримана „della Rosa“, ледь-ледь одхиляється, щоб краще перевірити, чи гаразд поправлено стьожку, і, одвівши руку, якусь хвилину нерухомо тримає цю руку в повітрі, мов білого птаха, що схилив свою голову.

В цей момент вона сама ніби трошки нагадує дитину, і вона, печальна жінка, не знає, що печаль надає їй іноді таких викінчених обрисів, такого ласкавого й поважного виразу.

Вона не знає, що бувають моменти, коли вона

справді скидається на Маццолевий твір, на зразок своєрідно поєднаних Кореджіо і Рафаеля.

Дивившись на неї, ви забуваєте, що в руках вам застигла цигарниця, і лише згодом, коли жінка підводиться, ви тихенько запалюєте цигарку. Вам неприємно, що ви неначе підглядаєте за чужою душею, проте ви аж ніяк не можете одвести очей.

Ви бачите: стоїть непорушно, мов кам'яна, стоїть, прикипівши поглядом до німого пагорка, стоїть довго, бліда і прекрасна.

Потім, як почне сутеніти, вона стає навколюшки, схиляється низько і гладить — легенько, ніжно, замиловано гладить землю могили.

А як загусне присмерк, як затче імлавим прядивом увесь цей куток, ви чуєте — що це? — ридання.

Жінко, не треба!

Ви заслоняєте праве вікно.

Тоді, в тиші кімнати, згадується, що колись випадково потрапила вам до рук книжка славетного індуса з Капілавасту, славетного Сакія-Муні.

І там прочитали ви:

„Що є початок страждання?

„Та жадоба, що кличе від одного народження до другого й що поруч з нею невідступно йдуть радість і пристрасть,— жадоба насолоди, буття й могутності“.

Спочатку це вас вражає. Ви ще раз повільно і майже вголос повторюєте індусову мудрість, що згадалася так доречно і так недоречно. Ви напружено думаєте, так напружено, що врешті навіть уявляєте собі, ніби перед вами, підібгавши ноги, сидить у своїй уславленій позі уславлений Буда і, злегка похитуючись, з виразом спокійним та трошки лукавим, проказує до вас ту ж саму думку.

— Що це, зрештою, значить? — питаєте ви.

— Це значить те, що значить,— відповідає древній софіст.

— Значить, радість і пристрасть велике лихо?

— Так. Радість і пристрасть — велике лихо.

— Значить, жадоба, що кличе від одного народження до другого, дуже шкідлива?

— Так. Жадоба ця дуже шкідлива.

— Значить, якщо прикласти ці міркування... ну, хоча б до жінки, то жінка, яка, звичайно, сприяє жадобі і родить, — наш ворог?

— Так. Якщо вужче й простіше це ставити, то ми самі собі вороги.

— Слухайте, древня людино, я ще раз питаю вас: ви категорично стверджуєте, що жадоба насолоди, буття й могутності — це шлях до страждання?

— Рішуче так.

— І ви, мабуть, саме тому й пішли в пустелю, щоб сховатися од цієї жадоби?

— Хай буде по-вашому... щоб сховатися од цієї жадоби.

— Значить, мусіло бути так: щойно втекли ви од людей і життя, ви одразу ж стали мертвяком?

— Стривайте...

— Ні, хвилинку уваги. Значить, по-вашому мусить бути так: щоб знищити страждання, треба знищити життєдайну жадобу?

— Ви маєте рацію.

— Але в такому разі ви, древня людино, зовсім не маєте рації. Бо іншими словами це значить: людей обернути на мертвяків, а весь світ у пустелю.

— Ах, ви занадто спрощуєте! А втім, висловлюйтесь собі, як хочете, пам'ятайте тільки одне — все полягає в тому, щоб знайти супокій.

— Ах, ви також неймовірно спрощуєте! Бо все якраз полягає в тому, щоб глибоко закопати, заховати супокій.

— Ні, мій заповзятій. Ви забули, що написано в моїх аватарах: лише коли гасне вогонь насолоди, гріха, облуди й гордощів, лише коли гаснуть всі пристрасті й безчестя, — тоді настає супокій і нарешті наближається людина до нірвани.

— Іншими словами, вкорочує собі віку?

— Що ж... Ваша різка репліка мене не дивує, бо ви, очевидно, упертий матеріаліст.

— Мабуть, у такій же мірі, як ви ідеаліст. І тому я не можу доладно збагнути, що таке нірвана, і тому дуже прошу це явище мені пояснити.

— Охоче, якщо ви серйозно.

— Цілком серйозно.

— Нірвана — це рух і нерухомість, буття й небуття, не створене й не народжене, не почате й не скінчене, але це — кінець страждання.

— Так. Знаєте, древня людино, що на моєму місці сказав би тепер хтось інший, ще заповзятіший? Сказав би так: ви або ширий оригінал, або, даруйте на слові, ви... боягуз. О, не вражайтеся! Це сказав би інший. Я ж особисто цілком розумію вас, і я вам співчуваю. Так, так! Я щиросердо вам співчуваю, бо не ви — чуєте? — не ви винні в цій висловлюваній вами облуді. Я прекрасно розумію, що в таких усвідомленнях перш за все винне тодішнє буття. Перш за все в ньому причина.

— О, який перебільшений... модний кавзалізм!

— Мабуть, в такій же мірі, як ваш химерний і давно вже не модний ілюзійнізм. Адже, даруйте відвертість, ваші домисли нагадують домисли того розгубленого ченця, що, синтезуючи все, коротко виголошував: „Credo quia absurdum!“ „Я вірую, бо все це — нісенітниця!“ Пригадуєте собі? Вірую, бо це — нісенітниця! Вірую, бо це незрозуміле, нереальне, вигадане. Яка ж бо справді безпорадність, безнадійність, який відчай! А втім, облишмо ченця. Я хочу ще кілька слів до вас. Дозволите?

— Будь ласка.

— Я хочу, скориставшись із ваших же слів, остаточно сказати вам: якщо жадоба, що кличе від одного народження до другого, гарантує нас од нірвани, то хай живе ця прекрасна жадоба!

(Постать гостя вражено застигла).

— Якщо жінка сприяє жадобі й народженню, якщо жінка — один із тих найсильніших стимулів, що ніколи не дозволять зазнати нудного й страшного супокую, — то хай живе ця прекрасна жінка!

(Постать гостя нервово здригається).

— Якщо жадоба радості є початок страждання, то хай живе страждання!

(Постать гостя різко хитнулася і починає мерхнути).

— Якщо страждання в свою чергу є початком радості (а так, здається, мусить бути), то знову таки хай живе страждання — повсякчасний контролер і підсилок!

(Постать поволі тане й зникає).

— Хай живе те, що дає нам наше буття, найцінніша людська цінність! Хай живуть протиріччя, що постійно рухають все вперед! Хай живе чудесна рухома рівновага! Хай живе все, що ненавидить морок і любить силу, все, що не знає супокую й зневіри!

Помітивши нараз, що нікого з вами нема, відчувши велику полегкість і перейнятий великою певністю, ви поспішаєте до правого вікна, щоб цього разу піднесено привітати зажурену жінку. Але в тому застиглому морокові жінки ви вже не знаходите. Тоді згодом перехоплюєтеся ви до лівого вікна, що здивилося впрост на місто.

Танок міського вечора.

Воно невтомне, як одвічна радість життя. Воно суворе, як невблаганна смерть. Воно завжди сповнене тих загадкових, приглушено клекітних, переможних і переможених шумів, що родяться тільки в самому вирі зустрічних сил, на перехрестях гострих почувань та домислів і в боротьбі творять прийдешнє.

Адже ви любите місто?

Бачите? Воно, як той непохитний лицар у надійному панцері. Воно має крицеві груди і глибоко дихає шумами. Воно має в нетрях своїх вситиме гаряче серце, могутній двигун, що споживає людський

мозок і пристрасті та бурхливо жене кров по своїх численних артеріях.

Воно, взявши потрібні соки, без жалю відкидає непотреб, воно упевнено, запопадливо притягає до себе все, що тільки може дати хоч трохи поживних калорій.

Безперечно, ви любите місто.

Воно визнає тільки сміливих і здібних. Воно обдаровує ласкою тільки імкливих та енергійних. І воно ненавидить, безмежно ненавидить усіх, що кволі й зневірені.

Ви його любите, бо кожний, хто прийшов сюди, мусить бути бадьорим і мужнім. Кожний тут, свідомо йдучи на страту, відчуває себе тільки щасливим: він не тлітиме десь надарма, він поспішно збиратиме всю свою потужність і він побачить, як радісно й вдячно падає вона на вогнищі спільних зусиль.

Так. Ви схвилювано простягаєте руки назустріч коханці. Мудрій, сильній, звабливій коханці, що її було вимріяно, що її в цій родючій країні вже знайдено.

Так. Ви загрозово зводите руки назустріч куртизанці. Веселій, пожадливій, нафарбованій красуні, жорстокій бабі, що хтиво лашиться, що її в цій родючій країні ще не загублено.

Адже ви любите так, що для вас неминуча ненависть.

Ви згодом минаєте вечірні вулиці й завулки. Ви переходите освітлені майдани й мости, притінені алеї та сквери. Ви входите в розчинені двері й потрапляєте в гушавину, в ту рясноту протиріч, що скупити їх може тільки місто.

Ви проходите крізь чад суворих корпусів, крізь барвисту суєту многоповерхових клітин, крізь сіру втому піддаш і брезклу задуху підвалів — всюди, куди вас веде тремтливий танок вечірніх вогнів.

І перед вами, як той строкатий візерунок на убранні танцюристи, як ті мінливі шматинки, що підстрибують, кружляють і звиваються в лад його рухам, як ті миготливі блискітки, що виграють всіма кольорами,

перед вами кружляють, пролітають, виграють візерунки й блискітки вечірнього танку.

— Вас уже збуджено?

Задьорно підморгують зграї ліхтариків.

— Вас уже зацікавлено?

Шикуються в гордовитій поставі фасади.

— Ви вже помітили?

Співають дроти густих сполучень.

Промайнула, як у швидкому сальтарело, висока худорлява постать. Промайнула знову, — ходить вона, трохи зігнута, мов той звір у клітці, міряє навкоси свою комірчину, дедалі більше й більше прискорюючи крок, а за нею невідступно, нахабно бігає тінь, стрибаючи по стінах, переповзаючи долівкою, звиваючись, ніби глузуючи з постаті, ніби намагаючись і собі відобразити, перекривити той напружений вираз обличчя, ту прокляту думку, що кидає людину з кутка в куток.

Пропливла, як у лагідному менуеті, поважна округла постать, виринаючи з м'якого фотелю, де їй, мабуть, так вигідно схилити голову на розстібнуті опасисті груди, де їй так приємно, слухаючи патефона, присьорбувати з фалшивої порцеляни, де їй так зручно закласти ноги на поручні, запалити фалшиву гавану, летіти сантиментальними мріями за хмаркою диму, дрімати й бачити тільки рожеву путь.

Пройшла, як у чіткому весняному марші, упевнена постать з рішучими рухами, що здаються такими закінчено-владними серед блискавичних металевих кружлянь та безугавної гонитви шумів, постать, що її обличчя здається таким насторожено скупченим, сливе жорстким, сливе камінним, ніби воно цією маскою застигло навіки, і тільки очі, пильні й правдиві, розливають теплінь, промовляють і тішать справжнім людським еством.

Ось у прокуреній клітині, мов у світанковій сутіні, стурбовано коливаються десятки голів і точиться заповзята суперечка про насущні вимоги — он у прокуреній клітині, мов у сизій імлі, коливаються кілька

стурбованих голів і, пасуючи та вістуючи, грають насущними вимогами.

Тут легковажно сіють убивчий родинний розбрат — там пишеться ніжно-юне, ніжно-чисте признання на адресу дівчини з синіми очима. Тут, вітаючи тінь неvmирущого Елагабала, регочуть оголені стегна й продають насолоду та сифіліс — там, проганяючи тінь Елагабала, навчають про велику красу та вагу ставих взаємин і жажну потворність сифілісу.

Праворуч у закутку вихоплюється купка змовних скрадливих кашкетів, що поспіхом оглядають зброю і падають у п'їтму — ліворуч поспіхом цокотять за-пізнені машинки, прокладаючи на завтра стежку до суворого вироку.

Спереду всіма силами тягнуться в привабну дале-чїнь, заповзято розвівають морок облуд, розчищають дорогу від спадкових згубних спокус — ззаду всіма силами вплинаються, складають поганську честь, по-жадливо допивають рештки з потрощених сулій та по-ловецьким побоем б'ють свого друга й виганяють геть.

Тут віддано, уперто працують, щоб ось цей пере-конаний поет мав право скінчити величну поему — там недбайливо животіють і повсякчас готові велично-глузливим жестом кинути поему на смітник.

Тут обіймаються, і талановитий актор з підмостків заохочує до щирости — там підступно ладнають зраду, і бездарний фігляр силкується замаскувати свою нещирість.

Тут заклопотано ділять шкоринку на кільканадцять ротів і не тратять надій, не впадають у розпач — там ростуть на вибагливих дріжджах і одригують доко-рами, розпачливо зідхають за минулим.

Тут проклинають минуле, творять відродження прав, що їх зганьблено — там іронічно мружаться, занепокоєно горзають і співають великодержавних псалмодій про братів-слов'ян.

Там хрипить сьогоднішній невдаха, безумно хапаю-чись висхлими руками за життя, але помирає — тут,

обіч же, здійснюється зойк сьогоднішнього маленького щасливця, що відразу оголошує своє право на життя.

Ось невідступно й рішуче змагаються за одвічну людську мету, ще кріпче беруться за руки, ще далі, ще густіше простягають ланки несхибних заповідей, а подовколишніх цілинах шупортять скрадливим шурхотом, намагаються де-не-де цю міць підпиляти, присипати іржею заздрости й гніву, хутенько сторгувати за копійчаний скарб.

Так. Ви загрозово зводите руки назустріч куртизанці. Пожадливий, нафарбований бабі, що її в цій родючій країні ще не загублено.

Так. Ви схвильовано простягаєте руки назустріч коханці. Мудрий, сильний, звабливий красі, що її в цій родючій країні вже знайдено.

І от ви — на розі великих вулиць.

Хіба не досить тверезости в чітких камінних профілях?

Хіба не зринають то тут, то там нові вже профілі?

Хіба бракує рішучости й мужности подихам невтомних корпусів?

Хіба не окриленогеніяльними зльотами мозок антен?

Хіба не зацвітає тут щира й переконлива усмішка, щоб піти за штучною міною?

Хіба можна юність проміняти на облудну маску?

Хіба приваблять виснажені груди, коли насупроть запах свіжинних уст?

Хіба, нарешті, ще не запліднено цю нову потужну коханку новим, ярливим героєм степів?

Задьорно підморгують зграї ліхтариків.

— Адже вам трепетно?

Шикуються в гордовитій поставі запещені світлом фасади.

— Хіба вас не збуджено?

Співають дрти густих сполучень.

— Що ви подумали?

Лунають сигнали задимлених фортець.

— Що ви помітили?

Вигукують бистрі авто і трами.

— Кому ви махнули рукою?

Громохко басують нестримні вулиці.

— Кому ви крикнули навздогін?

Ви поринаєте в одну з найбурхливіших жил.

Вас обступає ряснота облич, що на них такі щедрі бувають тільки міські вечори, облич, що швидко зринають і тануть, спалахкують і гаснуть, мінливо пропливають, немов би на цих хідниках вечір повів за собою якусь своєрідну безкраю фарандолу.

Ви впізнаєте їх: круглі, продовгасті, квадратіві, підстругані, обрубані, зарослі й голені, здорові й скалічені.

Похмурі, що допитливо дивляться долі, або ховають свій позір, або несуть невідомий у серці тягар, або назавжди без вороття прикипіли очима до землі.

Життерадісні, що дивляться ясно вперед, або розсипають довкола піднесення, випромінюють бадьорість і віру, жарт і завзяття, плам'я і міць.

Обличчя, що від них повіває привітом, або сірі й скупі на привіт. Вирази спокійні, що прихиляють своєю певністю, або непокійні, що дратують своєю підозрою. Очі зацікавлені, що люблять часто озиратися, або гордовиті, що приховують цікавість за своїм шанобливством.

Обличчя гладкі й худорляві, шляхетні й грубі, оприскливі й добродушні. Обличчя деспотичні й затуркані, дегенеративні й соковиті, прості й самозакохані, розумні й тупі, захоплені й байдужі, приховані й відверті, радісні й безбарвні, сміливі й полохливі, задьорні й нерішучі, юні й старі. Обличчя рухливі, обличчя мертві, обличчя живі, обличчя замасковані...

О, ця кольориста гама, цей нескінченний, красномовний потік!

Ви ніби розтоплюєтесь у ньому, ви самі себе віддаєте й самі насичуєтесь.

Ви дедалі більше й більше занурюєтесь у найгустіше кипіння. Ви пливете, либонь, без мети, але

дізнаєте так багато! Хвилинами ви ніби не існуєте, проте ви стільки розумієте, бачите, чуєте.

Яка ряснота очей, усмішок, надій, розчарувань!

Яка злива слів, думок, стремлінь, почувань!

За один момент скільки тут створено й скільки зруйновано. Скільки в цих головах блиснуло нового й скільки спопеліло хвальних чеснот.

Скільки здобуто і втрачено, куплено й продано, народжено і вбито.

Зльоти й падіння. Віра і голод. Життя і острах. Радість і біль.

Біль і перемога!

Конче — перемога.

Тут, у численній людській навалі, у спільному тісному шумуванні ви, поза всім, зазнаєте великої радості. Тут, у нестримному вирі, забуваючи зовсім за себе, ви найбільше себе відчуваєте. Ви ще глибше проймаєтесь любов'ю до всіх цих многобарвних, незнаних і дорогих, чужих і близьких вам істот. Ви їх вітаєте, що вони, як і ви, — малесенькі частки одного могутньо-великого. Ви ніби невимовно вдячні, що вони, як і ви, горітимуть аж поки д'останку згорять.

Слава руйнуючій силі вогню!

Слава будівничим вогненним шумам!

Вас охоплюють нові, сміливі пориви. Вас п'янить жадоба чинності. Вас сповняє така захоченість і сила, що завтрішній день праці здається дорогим подарунком.

Так. Завтра буде заглиблено-творчий, багатий день!

Пантоміма.

Ой, снігу, снігу довкола, куди тільки глянеш.

Біло, біло довкола, аж очі мружаться. поки звикнуть.

А ще й сонце гойдається в голубих високостях, сміється маленьке пустотливе сонце, і сміються долі то тут, то там пустотливі рожеві, голубі й фіялкові

іскорки. Сміються іскорки на дахах, що ніби проти сонця повистелювали гостинні скатерки. Перестрибують іскорки вітами дерев, густо обдарованих снігом, дерев, що стоять такі непорушні та гордовиті і геть скидаються на майстерний витвір із тонкого скла. Здається бо: підійдеш до котрого, штовхнеш— воно тобі із мелодійним дзвоном враз розсиплеться на дрібні шматочки. Штовхнеш — а воно тебе справді обсипає тисячма миготливих іскорок.

Сніг у дворі позвисав, як ті великі пухнасті пластівці вати.

Біло, біло довкола, аж очі мружаться маленькій дівчинці.

Дівчинка дуже любить сонце і любить сніг. І якщо вам особисто сніг нагадує всілякі давно й широко відомі образи, що за їхньою допомогою звикли змальовувати сніг (сніг — як вата, сніг — як скатерка, сніг — як розсипана мука і т. ін.), то маленькій дівчинці слово „сніг“ перш за все нагадує її великого білого пухнастого діда - Мороза, якого вона теж дуже любить. Дарма, що дід - Мороз надто вже зазнав її пестошів, що йому геть скрутилися в'язи й бракує однієї ноги, — дівчинка дуже любить дідуся - Мороза.

Маленька дівчинка — велика любов.

Збираючись у двір на прогулянку, вона, либонь, мріяла тільки за те, як возитиме його в доморобних санчатах оцим неймовірним снігом, бо ж, погодьтеса, не може бути нічого кращого за подібну розвагу.

І справді, спочатку, як ви бачили, вона тільки це й робила, мало звертаючи уваги на інших дітей, що граються в дворі. Вона собі щось наспівувала однтонно - наївне, задьорно погейкувала на діда - Мороза, перекидала його, а потім знову заклопотано всадовлювала, заспокоювала і знову співала й возила, — вона досхочу впивалася своїм маленьким щастям.

Маленька дівчинка — велика радість.

Та несподівано радість потьмарилась. Як бачите, непомітно для неї взялося десь поблизу двоє інших

маленят, а за ними, ніби навмисне, плентається ще чималий кудлатий пес.

Дарма що пес добродушно на всіх поглядає й байдуженьки помахує своїм скуйовдженим хвостом,— він все ж таки починає виявляти зацікавлення до діда - Мороза, він наближається до нього й хоче понюхати.

Серце маленькій дівчинці завмирає. Однак, схемнувшись, вона топає ногою і, скільки вистачає їй здібностей, суворо кричить на непрохану тварину.

Ну, що ж із того, що поміркований кудлань, подумавши трохи, вирішив поволі одійти? Адже це ані трошки не стосується двох маленьких несподіваних прибуд. Адже це ані трошки не зменшує їхнього зацікавлення до діда - Мороза, що так вигідно й кумедно катається собі в санчатах. Увага, що її виявив кудлань, тільки підсилює їхню власну увагу. І чому б їм справді не погратися трохи з Морозом, як ото грається маленька дівчинка? Це ж, мусить бути, надзвичайно приємно!

Тим то, як бачите, вони не дуже вагаються. Лише кілька хвилинок обмінюються вони з дівчинкою якимись неупевнено-запитливими поглядами, а потім досить упевнено підходять: один до діда - Мороза, другий до дівчинки, щоб узяти мотузочку од санчат.

Дівчинка спочатку стовпеніє. Але ту ж мить її пальці несвідомо й міцно затискають мотузочку, а тіло, мабуть, теж несвідомо падає на дідуса - Мороза, щоб захистити, щоб не дати.

Вчувається раптовий пронизливий вереск, такий схожий на вереск звірятка, такий близький до ридання і такий загрозливий, що вражені прибуди одходять осторонь.

Еге ж, маленька дівчинка — велика тривога.

Після цього, як бачите, вона стає дбайливіша,— принаймні, протягом перших кількох хвилин. Вона, сторожко озираючись, знову возить свого дідуса,

дбайливо розмовляє з ним, наспівує, підстрибує, захоплюється, знову щось наспівує (вона дуже любить співати), аж поки не привертає її уваги той різно-голосий шум, що, як чуєте, дедалі сильнішою та безладнішою метелицею починає завихрюватись у другій частині двору.

Що це там?

Зупинившись і на такий випадок поклавши пальця в рот, дівчинка якийсь час пильно й недоумкувато дивиться туди, де вирує шум.

Її збуджують дзвінки голоси таких же маленьких, як і вона, людей, що юрбою вовтузяться он там, у віддаленій частині двору. Їй подобається, як декотрі з них заповзято кидають сніговими грудками, кумедно спотикаються, доганяють одне одного, падають, регочуть, регочуть до захлину, до сліз.

І раптом дівчинка сама регоче. Бачите?— нестримно щиросердо регоче. Вона не помічає, як із рук їй випорснула мотузочка од санчат. Вона вже захо-чено йде на цей веселий гомін, до цих рухливих, безтурботних, чужих і близьких їй істот.

Наблизившись, вона стає трошки обіч, вона ще не наважується взяти участі в грі. Їй трохи сум'ятно, бо тут є старші й сильніші за неї. Вона покищо тільки відверто реагує на всі події,— хляскає долонями, коли влучно когось наздоганяє метка грудочка, втішається, коли падає хтось незграбний, співчутливо розкриває свого рота, коли кисло кривиться чийбудь чужий рот.

Проте дедалі жвавіше й жвавіше починає рухатись маленька дівчинка: вгинатися, щоб не потрапили сніжкою в неї, одскакувати, щоб дати місце іншому, одштовхувати інших, щоб у цій метушні не штовхнули її саму.

Кінець-кінцем (і як їй побороти нестримне бажання!) вона вже мене у руках грудочку снігу. Кінець-кінцем (і як це сталося!) вона вже шпурляє в когось свою слухняну сніжку.

А тоді враз, наче шаснули двері в нову сонячну хату, спалахують нові, справжні веселощі, невситимі, захватні, ажень п'янкі. І здається дівчинці іноді, що будинки, дахи й дерева сіпаються на всі боки, що вони хиляться й підстрибують, що доволішні друзі захоплено трусять якусь рясну снігову грушу, що високе й пустотливе сонце, раз-у-раз надимаючись, бризкає з рота крижаними блискітками.

Маленька дівчинка — великий химерник.

Хіба жадає в цей час маленька дівчинка чогось іншого, крім найкращого spritu в змаганні? Хіба може хотіти чогось іншого, крім вдалого нападу й рішучої оборони? Хіба не збуджена вона до краю й хіба не потрапляє, нарешті, її сніжка в зашаріле обличчя ще меншого, ніж вона, дитинчати?

Дитинча, як бачите, поволі присідає, хвилину мовчить, і тільки через хвилину на все подвір'я розголошується його безнадійний скорботний захлин. І коли на цю скаргу вибігає з будинку хтось із дорослих, та, лаючись на такі виграшки, забирає невдаху маленька дівчинка, що вчинила біль, призириливо кидає на адресу скривдженого:

— От іще... плакса!

Маленька дівчинка — великий самолюб.

Співчуття, звичайно, трохи стискає її серце, але в той же час її серце сповняє нове, приємне, сильне відчуття особистої переваги. І щоб побороти перше неприємне, вона, як бачите, чимдужч знову береться до гри.

Маленька дівчинка — великий хитрун.

Інші, що були трохи розгубилися й зніяковіли через цю хмарну пригоду, починають поволі прилучатися до дівчинки, і дівчинка своєю подвоєною тепер рухливістю заохочує їх до дальшої, ще заповзятішої гри.

Гляньте бо, скільки жвавості виявляє тепер ця дівчинка! Скільки здогаду й зручності, — мабуть,

несподівано для себе самої. Скільки рішучості й
владности,—мабуть, несподівано для інших.

Гойдається земля. Танцюють дерева й будинки.
Рясно падають сніжки. Видзвонює сонце. Виблис-
кують у повітрі голоси. Яриться захват, минає час
у невтомному веселому дійстві.

Та раптом—ах!—заліпила очі навіжена сніжка,
заліпила шорстким, дряпливим віхтем усе обличчя
маленькій дівчинці. Заряботило все перед маленькою,
попливли якісь кружальця, і сама вона ніби кудись
попливла... І вона знає, що плакати не треба, але
навіщо так смаганула ця сніжка просто в обличчя?
Навіщо зробили їй боляче? Навіщо... вона вже за-
йшла слізьми і тепер, звичайно, в жадний спосіб уже
не стримає себе. Еге ж. Не стримає. І тому їй стає ще
гіркіше, болючіше. Їй стає безнадійно, безвладно...

Маленька дівчинка—велика невитривалість.

Це таке довге й тяжке ридання, що, ясна річ, не-
забаром знову мусить з'явитися хтось із дорослих
та цього разу вже конче заборонити гру.

І справді, хтось погрозово гукає з балкону.
І справді, над веселощами збігається тепер темніша
хмара, ніж то було минулого разу. А дівчинка в цей
момент чує над собою нетерплячий, сповнений при-
зирства голос, що каже їй спідтиха:

— От іще... плакса...

Хтось її навіть злісно смикає, і вона знає, що це
хтось із більшеньких, сильніших за неї, а тому їй
дуже соромно, так соромно, що вона довго ще не
наважується розплющити як слід очі та поглянути як
слід довкола.

Лише коли стихає біля неї шум, коли голоси (чує
вона) віддаляються, лише тоді поволеньки пере-
стають здригатися її плечі, перестає лоскотно коти-
тися слина в горлі, і обережно, насторожено, з-під
лоба викрадається її позір.

Ах, які ж неприємності бувають на світі! І, зі-
дхнувши, дівчинка ще довго стоїть на одному місці,

повільно й механічно тре кулачком свої віченьки, що, до речі, давно вже висохли, і з-під лоба, набурмосено поглядає аж у самий куток двору, де зійшлися стіни парканів і де тепер знову завихрюються нетерплячі зривні голоси.

Згодом її палець знову потрапляє до рота, бо там, у самому кутку двору знову розгойдується якась нова цікава вовтузня. Ага! там починають ліпити снігову бабу. Яка ж це принадна історія! Хіба можна встояти на одному місці, байдуженьки поглядаючи? Хіба можна утриматись, щоб тихенько бокаса не наблизитись до решти жвавих друзів та не взятися й собі до цієї побудови?

Одне слово, ви вже бачите, як маленька дівчинка працює на всі сили. Захекавшись, вона ледь-ледь доштовхує чималу грудомашу до самого центру спільної будівлі, і друзі, що вже забули за її невитривалість, залюбки допомагають покласти цей шар поверх інших нашарувань.

Підсилена приязним ставленням, дівчинка захоплюється ще більше. Захоплюючись цікавою справою, дівчинка заглиблюється ще більше в подробиці самої справи.

Вона вже не тільки виконує, вона дає поради й вказівки. Вона вже не тільки радить, вона сперечається, доводить і відверто сміється з інших, либонь, невдалих порад. Вона вже зовсім пустила в непам'ять свою недавню смутну пригоду, бо... все проходить. Вона вже знову рухлива, гомінка, життєрадісна, бо... все міняється.

Еге ж, маленька дівчинка — великий діялектик.

І коли побудову закінчено, коли снігова баба витріщує банькасті вугляні очі й вишкірює ікласті вугляні зуби, — в загальному вибухові сміху й оплесків, здається, найвиразніше чути верескливий регіт маленької дівчинки. Принаймні, так здається самій дівчинці. А коли хтось із більшеньких несподівано пропонує — „Давайте, зlobимо з баби генелала...“ —

дівчинка перша сплескує долонями й кличе інших пристати на таку витівку.

Чому саме? Бо, поза всім, вона генералів ніколи не бачила, тільки чула за них. Бо слово „генерал“ звучить для неї якось особливо химерно. Адже це, десь певне, ще цікавіша, ще краща розвага!

Маленька дівчинка — великий захват.

Дехто з недосвідчених, що теж ніколи не бачили генералів, трохи вагаються, боячись, щоб новою вигадкою не зіпсувати такого вдалого спільного витвору. Тому й запитують вони, тому й мають у відповідь:

— А отого сталого генерала з бантами, що був у кіні.

І байдуже, як там інші, але дівчинка вже знає, що саме мусить являти собою цей генерал, хоч, по правді, в кіно генералів вона собі не пригадує. Дівчинка тільки знає, що це якась дуже серйозна, цікава, небуденна постать. І цього досить.

Отже, тепер цій новій роботі — щонайбільше уваги, щонайбільше старанности! З якою надзвичайною обережністю підстругує вона трісочкою сніг, щоб надати йому форми чобіт. З якою великою дбайливістю підліплює вона додаткові клаптики, щоб руки скидалися на справжні руки. З якою невірою виконує вона накази інших верховодів, що звідусіль обліпили постать і тремтять у напруженій творчості.

Еге ж, маленька дівчинка — великий інтуїт.

Робота, звичайно, досить клопітна й затяжна. Але робота ця, мабуть, дає прекрасні наслідки, справляє велике враження, бо все довкола геть припинило, і навіть ті, що не беруть близької участі (а їх більшість), стоять у мовчазному напруженому чеканні.

Нарешті все скінчено, і, довершуючи витвір, на генералову голову урочисто накладається темно-синього кашкета — просто горщика, що його миттю принесено з чорних задвірків.

Тоді всі одходять на певну відстань, щоб добре поглянути, і подивам, захопленню, радості немає

меж. Од вигуків, сміху, оплесків здригається весь цей куток.

Погляньте бо: великий, важкий, з руками й ногами, в чоботях, в паскові, що до нього причеплено шаблюку, з гудзиками на всі груди, з бантами, з довгими вусами, зубастий, сердитий, страшний — справжній генерал!

Здається, що він от-от зірветься із свого місця й шугне по дворі. Авжеж, він мусить побігти. Він — як живий!

Що ж тоді буде? Що ж тоді буде?

І раптом, ніби у відповідь на це загальне мовчазне запитання, летить просто в генерала чиясь нетерпляча бистра сніжка.

Загальний сміх. Похвальні вигуки. І всі, оживившись, готові ту ж мить зробити те ж саме.

Але один із найстарших поспішно застерігає й спиняє розбурхані пристрасті:

— Стривайте! Ми зробимо інакше. Ми його розстріляємо!

Що він сказав? Що це значить? Як це?

А ватажок, одразу запалившись, уже формує бойову колону й береться до попередньої муштри.

Що ж це значить? Знищити генерала? Знищити витвір, на який покладено стільки дбайливості, праці й часу? Знищити те, що навряд чи вдасться так гарно зробити вдруге? Ні, це неможливо. О, ні! Маленька дівчинка на це не пристане. Нізашо в світі! Ні!

Маленька дівчинка — великий консерватор.

Як бачите, вона поспіхом умовляє не робити руйнації, вона поспіхом просить, і до неї вже дехто починає прилучатися. Та, як бачите, їй не щастить. Її просьби аж ніяк не впливають, і вона ладна з пересердя навіть заплакати. Вона бо вже встигла звикнути до цього витвору. До думки, що завтра й післязавтра стоятиме в їхньому дворі, у цьому кутку ця химерна постать. Що можна буде похвалитися такою

незвичайною прикрасою перед дітьми сусідніх дворів, та й перед дорослими. Що можна буде по всякому ще вбирати й розцяцьковувати цю прикрасу. Що можна буде...

А ватажок уже веде ватагу й попереджає за свою команду.

Що ж це справді? Як тепер справді залишиться куток? Як вони сміють не послухати її? Не послухати інших?

Дівчинка хапається, біжить назустріч неблаганному дійству, біжить, погрозово махаючи руками, несамовито кричучи на весь двір.

Еге ж, маленька дівчинка — великий раб своїх прикрас, свого куточка.

Та не стримати їй суворого походу. Мало-мало не потрапляє вона в гущавину сніжок, що нараз градовинням сипнули в генерала, і хоч досить міцно стоїть генерал, проте невтомні кулі рясніше й рясніше обсідають його, а захоплені стрільці ближче й ближче підходять до нього.

Тоді несподівано прокидається в дівчинці нове, незнане ще їй відчуття — якийсь глибокий, внутрішній протест. Протест проти себе самої. Не гаючи й хвилики, випереджуючи всіх, вона, як бачите, стрімголов кидається до цього ж химерного витвору, що був їй такий дорогий, і на всю свою силу починає його бити. Так, так! Бити по ногах, у живіт, у груди, — де тільки можуть сягнути її кулачки. Руйнувати безоглядно, руйнувати до щенту, руйнувати все те, що вона допіру так дбайливо допомагала створити і що їй так надзвичайно подобалось. Гніву чудному, що зненацька охопив її, гніву немає меж.

Її тіло одчайдушно швиргається, щоб хутчій повалити ненавидну тепер постать, її чобітки без жалю товчуть снігову підпору, збиваючи замітіль, її лікті працюють, як невтомні маленькі двигунчики, її пальці безсердо розривають хитромудру щойно вистарану різьбу. І сама вона, забувши за все, мов у нестямі,

кричить щось різке, бунтівливе, принадне, пристрасне.

Маленька дівчинка — великий бунтар, маленька дівчинка — жорстокий сміливець.

Її друзі, що спочатку були сторопіли, як бачите, враз прилучаються до неї. Їм надто припадає до серця такий рішучий вчинок, їм страшенно радісно, що вони можуть дати й собі цілковиту волю.

І вони наввипередки роблять те ж саме, вони всі ніби справляють безжурний танок завзяття, вони, мов охоплені насолодою перемоги, захватно, весело верещать на весь двір. У дворі здійснюється такий неймовірний галас, наче тут завалився будинок або трапилось ще щось страшніше.

Ясна річ, що на місце події спішно з'являється кілька дорослих і згодом, притишивши рейвах, покартавши як слід за подібну поведінку (о, ці неможливі, уважні дорослі!), категорично наказують не вчиняти дурниць (о, ці неможливі, сухі накази!), а багатьом оповіщають, що час уже кінчати гулянку (о, ця неможлива, сувора неволя!), і силоміць ведуть до хати (о, неповторне, голубе дитинство!).

Забирають також і маленьку дівчинку. І маленька дівчинка покірно йде, насичена до краю многобарвною, многострунною музикою сонячного дня, йде до темних сіней, що після сонця здаються ще темніші, і, наспівуючи ту саму свою пісеньку (вона дуже любить співати), повільно, майже напромацки сходить сходами на свій поверх.

А дід-Мороз? — питаєте ви.

За пухнастого дідуса дівчинка забула. Дідуса нема. Дідусь лишився у дворі. Його непомітно прибрав таки той кудлатий пес, що, граючись вкупі з іншими псами, порвав, пошматував, затаскав дідуса кудись у безвість.

Дівчинка згадає, але більше його не побачить. Ніколи.

І це дуже добре.

Лялькове дійство або повстання крови.
— ... тільки на мою думку, ви все ж таки надто оптимістично дивитесь на цю справу,— каже один, високий, худорлявий, у капелюсі з кийком у руках.

— Чи не хочете ви цим, з доброї волі, сказати, що я несерйозно дивлюсь на цю справу?— спокійно відповідає другий, кремезний, середнього зросту, в кашкеті, без кийка.

Ніч. Насичена стриманим шелестом, облита місячним світлом, удекорована густими тінями, затайно-усмішлива, п'янка ніч весни.

Ніч, коли небо палахкотить синім пломенем і жадним ліхтарям несила перемогти цієї ясної зливи, коли будинки й дерева обертаються в зачудоване майстерне пано й нагадують щось давнє й величне, коли шурхіт піску на дорожці здається особливо настороженим і тане поволі, тане довго, а кроки на асфальті здаються особливо лункими, нібито не кроки вицоковують, а навмисні грайливі молоточки, коли постаті уявляються вам надто легкі і майже прозорі, а тіні від постатей незграбно-важкі, як недбайливо кинуті довгі кереї, коли з вікон часто рокоче запізнений рояль, а десь далеко-далеко чути уривки молодих і хвилюючо-снажних пісень.

І коли раптом десь поблизу впаде кришталевий келех, нестримно залунає, наче той джазовий зойк, і розсиплеться дзвінками блискітками сміху, а його поспішно й безладно заметуть безладні й веселі голоси.

І згаснуть.

Ніч.

Двоє людей ідуть не кваплячись віддаленими вулицями і не кваплячись, трохи плутано, як це найчастіше буває, правлять бесіду. Двоє середнього віку людей вертаються з лекції, що її цього вечора виголосив приїжджий заслужений професор естетики й моралі на тему „Наша дійсність і проблема статі“ (до речі, тим сьогодинішнім співучасникам, що й досі погано знають свою мову, треба нагадати, що слово

„стать“ значить те саме, що значить російське слово „пол“. Тих же росіян, що добре знають свою мову, треба застерегти, що тут слово „пол“ не має нічого спільного з полом, яким вони ходять у себе в хаті, а визначає воно ту органічну ріжницю, що ділить людство на жінку й чоловіка).

Отже, двоє людей, високий в капелюсі і невисокий в кашкеті, як ви, мабуть, помітили з самого початку, не можуть дійти згоди, і кожний з них неухитно обстоює свої погляди.

— Бачте, мій друже,—мовить високий,—серйозність, що про неї ви допіру згадали, серйозність взагалі—річ до певної міри умовна. Бо ж, приміром, багато явищ, що їх років двадцять тому вважалося за серйозні, тепер вважаємо за несерйозні. І навпаки. Те, що сьогодні вважаємо за серйозне, завтра буде зовсім несерйозне. І знову ж навпаки. Час, мій друже, робить своє діло.

— Щодо часу, маєте рацію,—підхоплює другий,—тільки чудна трошки у вас діалектика. Я додав би сюди уточнення. А саме: навіть в один і той же час одні й ті ж явища можуть кваліфікуватися в одному місці як серйозні, в другому—як несерйозні. Все залежить од того, яка саме верства виносить про ці явища своє рішення. Узагальнено ж прикладати до всього ваше „навпаки“—це, іншими словами, стверджувати, що історія повторюється. А я в це рішуче не вірю.

— І віра,—перебиває високий,—на мою думку, теж явище до певної міри умовне. Сьогодні ви не вірите, а завтра, може, й повірите. І навпаки.

— О, ви невиправні—сумно посміхається той, що в кашкеті.—Проте наша розмова починає вже набирати характеру казуїстики. Це, либонь, нам обом зовсім небажано. Будемо говорити ясніше, простіше, конкретніше.

— Гаразд,—зупиняється високий, одним помахом своєї довгої руки зсовує капелюха на потилицю

і стукає кийком об камінець, стукає один лише раз, але ви чуєте, як довго стоїть цей звук серед весняної ночі, як довго пливе, коливається луна, аж поки десь у далеких завулках, у закутках тане. Тоді високий, глянувши з неприхованим викликом на свого співбесідника, таким викликом, ніби хоче йому сказати: „Ось зараз я тебе знищу“,—справді каже:

— Слухайте, але є ж у світі щось вічне?

— Ні. Нема нічого вічного,—спокійно відповідає йому другий.

— Як? А людина? Сама людина з її пристрастями?

— І людина, коли хочете, не вічна. І пристрасті не вічні. Пригадайте собі, що людина була колись просто хребетною тваринкою. А потім мавпою. А потім дикуном. А потім уже поволі стала людиною. Візьміть тепер на увагу невинну працю вчених, величезний поступ науки і спробуйте майнути думкою в майбутнє. І спробуйте тепер мені заперечувати, що через кілька сотень чи тисяч віків ця сама людина з усіма її пристрастями не обернеться на щось нове, відмінне, зовсім інше. А?

В даліні застугоніла вулиця, і телефонними дроматами перебіг якийсь мелодійний шум.

— Як я бачу, то й ви невинні,—каже високий, насуваючи капелюха на чоло.—І якщо я, припустім, був ухилився в казуїзм, то ви, безпечеречно, ухилитесь в утопізм.

— Підпертий об'єктивними фактами,—додає співбесідник,—а не якимись суб'єктивними здогадами. Проте я знову нагадую, що ми надто одбігли основної теми. Повернімось краще з цих високостей до нашої прекрасної землі й виходьмо лише з потреб та завдань буття.

Тимчасом стуготнява, швидко наближаючись, обертається у цілий рій шорстких перекімшених звуків, і повз двох співбесідників, як бачите, проїхав візник. А потім пройшла якась самотня поспішна

постать, а потім ще неспішні три, що з них середня жіноча.

— Еге ж, наше буття,— продовжує той самий кремезний,— оперує ще (та й довго, мабуть, ще оперуватиме) звичайною людиною з усіма її позитивними нахилами. А тому, вертаючи до нашої основної теми, до сьогоднішньої лекції про взаємини статі, я волів би перш за все говорити тільки за це. Ви не запечечуєте?

— Ха-ха! Наше буття!— піднесено жестикулює високий і знову цокає кийком об камінчик. Він ніби ладен вважати себе за переможця і він знову зсовує капелюха на потилицю.— Наше буття! Наше чудесне, прекрасне, запашне, чи як там його ще називають, буття! Наше, чорт побери, оновлене буття, що розв'язало всі скріпи моралі, особливо для молоді, що обернуло людську істоту на якусь плотську потвору. Не посміхайтесь, бо це ж так! Наше буття, що дозволило нам потоптати закони естетики й етики, дозволило дати безмежну волю емоціям, повернути до первісної полігамії, зробитися великими розпутниками!

— Ого! Як я бачу, то вам справді не бракує емоцій.

— За мене не турбуйтеся. А втім, приймаю ваше зауваження і буду конкретніший. Як вам, мабуть, відомо, я маю чималий досвід з медицини і, коли говорити конкретно, то прошу вас: статеві зближення, мусите знати, надзвичайно впливають на весь організм людини, особливо молоді. Статеві зближення руйнують організм, особливо молодий. Не посміхайтесь, бо це так. Мусите знати, що хребтовий мозок та мозок голови зазнають од цього великих порушень, нерви обертаються на розстріпане клоччя, серце, що раз-у-раз потерпає від конвульсійної кризи, псується, легені геть втрачають свою еластичну пружність та належний обсяг і наближають організм до сухотки, шлунок перестає нормально працювати і обдаровує найрозмаїтішими неприємностями,

кишки геть слабнуть і також обдаровують різними серйозними неприємностями, печінка й нирки за-дають несподіваного клопоту, шкіра втрачає свіжий вигляд, сили геть підупадають, очі позбавляються живого блиску, червоняться й погано бачать, зуби й ті навіть псуються, воля тікає, а натомість з'являється нерішучість та бездіяльність, пам'ять затемнюється, наче на неї сходить густа тінь...

— І людина стає ідіотом або помирає. Це справді жах! — трохи нестримним проте лагідним тоном вклинюється другий. — Справді, справді жах! І я тепер розумію сердешного святого Себастьяна, що не пожалів свого віку молодого та добровільно наважився на... операцію. До речі, на тому горельєфі, що й досі, як вам, мабуть, відомо, зберігається в стародавній Празі, найпікантніше виглядає самий виконавець цієї процедури — вірний пес сердешного Себастьяна. Пригадуєте собі?..

— Ну що ж, коли так — будемо жартувати.

— Ні. Я тільки на жарт відповів вам жартом.

— Але я найменше думав про жарт.

— В такому разі... в такому разі ви маєте рацію лише в одному. Ви, безперечно, маєте рацію, якщо все, допіру вами сказане, застосовувати до розпутників, до тих, що зловживають. Всяке бо зловживання дуже шкідливе, а зловживання у взаєминах статей — особливо. Я навіть був би дуже радий, щоб усі ті, хто має нахил до зловживань, завжди мислили саме так, як оце зараз мислите ви. Запевняю вас. Але я не можу погодитись із вашим трохи панічним тоном і трохи дивною категоричністю. Я також, як вам відомо, маю певний науковий досвід, а тому мушу сказати: всі біологічні функції організму, в тому числі і функція статева, щільно й безпосередньо зв'язані між собою. Отже порушувати якубудь із них, затримувати її процес в такій же мірі шкідливо, як шкідливо перевантажувати її, зловживати процесом. Ясно?

— Але маємо, прецінь, докази, що цілковите обмеження цього процесу не шкодить, а навпаки.

— Маємо також безперечні докази, що нормальний перехід цього процесу тільки підвищує працю розуму, витончує свідомість, надає уяві блиску й сили, заохочує до сміливих зльотів.

— От воно! От воно! — хапливо нервується високий. — От де таїться все лихо! От де гніздиться ересь! От звідки походить анархія! Адже ви забуваєте, як це забувають і інші, що основне призначення зближень — продовження роду. Що, власне, зближатися мають право тільки тоді, коли дійсно хотять продовжити рід. А ви кажете... ха-ха! От звідки й маємо дегенератизм!

Десь неподалець, мов той птах із дерева, зривається ширококрилий сміх, що нагадує джазовий поклик, шугає між будинків, летить уздовж вулиці, підіймається високо й розсипається по дахах срібним пилом. Наші співбесідники, повернувши за ріг, потрапляють, як бачите, в зливу місячного світла. х тепер дуже добре видно.

— Чуєте? — каже кремезний з голеним обличчям і м'якими непохапливими рухами. — Чуєте? Ій-бо, сміється сама ніч. Адже я за основне не забуваю, адже я маю на увазі якраз нормальний процес. Не можна, голубе, так перекручувати й доходити такої скрайності. Не можна тільки цим пояснювати дегенератизм. Не треба думати, що природа так зрадливо обдарувала нас цим почуттям. Не треба лукавити перед природою і перед самим собою.

— І не треба, — трошки дражливо додає високий з виголеним носом та чорною цациною борідкою, — не треба бути таким толерантним, бо якраз отака толерантність призводить до того, що молодь наша (та чимало й дорослих) своє інтимне життя обертають в анархію. Це ж факт! Незаперечний факт!

— Хм! Дозвольте знову не погодитись і дозвольте сказати, що це не факт. Це знову паніка. Знаєте

що? Не будемо брати на себе сумнівну роль пан-отців, не будемо поводитись, як ті цнотливі лицеміри, не будемо соромливо приплющувати очі... А краще погляньмо на все це спокійніше, об'єктивніше, глибше. Запевняю вас: коли ми так поглянемо, ми безумовно переконаємось, що молодь наша зовсім не така, як то вам здається. Я погоджуюсь, що інтимне життя нашої молоді ще як слід не врегульоване, але воно дуже далеке від анархії. Я кажу, що треба вести рішучу невтомну боротьбу з усіма аномальними проявами серед нашої молоді, але це ще не значить боротьбу з анархією. Молодь бо наша — прекрасна молодь, соковита, витривала, і в багатьох своїх вчинках вона буває зовсім невинна.

— Ну, знаєте... Це вже примиренство. Це вже якийсь, так би мовити... хе-хе... покайне все-прошенство... — труситься чорна борідка, і з неї вистрибують дрібні остючки сміху, які, здається, чіпляються за одіж і кілька хвилин ще висять, боячись упасти долі.

З вікна, що розчинене впрост на місяць, не вважаючи на пізню годину, спочатку сум'ятно, а потім, як чуєте, сміливіше, чіткіше хтось радісно-схвильований починає розмову з вічно свіжим та відвертим Шубертом.

Наші співбесідники на момент замовкають, приємно чи неприємно вражені, а потім кремезний, скинувши кашкета й злегка помахуючи ним, провадить далі:

— Так. Наша молодь, що напоєна південним сонцем, насичена південною свіжиною й завзяттям — вона хороша, як оці свіжі бадьорні звуки серед ночі. Йй-бо, правда.

— Все ж таки, чому ви берете на себе досить невдачну місію розписуватись за молодь?

— Бо, повторюю, я її добре знаю, бо я її розумію, бо я не можу терпіти легковажних наклепів, як це дозволяв собі сьогодні хоч би той самий шановний професор. І говорити про це — не значить

розписуватись. І говорити про це — справа дуже вдячна. Але для того, щоб говорити, треба, повторюю, підійти серйозніше, треба глянути глибше, і тоді ви справді переконаєтесь, що молодь наша, напоена південним сонцем, — прекрасна молодь, і що в багатьох своїх вчинках вона буває зовсім невинна.

— Хе-хе... — труситься борідка, — хе-хе... Мабуть, таким, як ви, таким вічно підхмеленим юністю людям, легко йдеться в житті?

— О, навпаки.

— Хе-хе... Слово честі, я вам заздрю.

— О, не варто, бо це ж ви переходите на особисте. І не варто накидати юності всілякі перебільшені небезпеки, що вимагають найсуворіших заходів, бо цим самим можна переступити межу справжньої небезпеки. Знаєте? Якось був сірий день. Сірий, вітряний, передгрозовий. Ішли люди вулицями, і багато з них ішли понуро, зігнуто, пустивши очі долі, пильно позираючи в землю. „Чому вони такі похмурі і дивляться тільки в землю?“ — спитав я себе і тут же відповів: — Вони стомлені й дуже бояться, щоб не спіткнутись“. Так-так! Але були між ними й інші, багато інших. І як упевнено виступали ці інші, які рішучі були їхні рухи, які сміливі й привітні погляди, який шляхетно-гордовитий вираз несхилених облич. І вони не боялись, що спіткнуться. Бо це була молодь, або ж ті, що вічно, як ви кажете, підхмелені молодістю. От за що я найбільше люблю молодь, ту молодь, що ви її не хочете зрозуміти. Адже ви мусите не забувати, що силою обставин цій молоді покладено творити зовсім нове, відмінне життя. Молодь наша, звичайно, ще не встигла, не мала можливості як слід приготуватися до цього, бо зрештою це справа цілих поколінь. Молодь наша цю справу щойно починає, але раз-у-раз на кожному кроці стикається з огидними й численними спадками. Молодь — заповзята. Молодь — уперта. Молодь — мо-лода! Отже неминучі конфлікти й збочення, неминучі

ті протиріччя, які ми часто й помилково проголошуємо злочинством. Слухайте, адже ми всі тільки нещодавно схаменулись. Адже ми всі тільки нещодавно перестали робити з того ж таки біологічного явища якусь хворобливу таємницю, перестали огортати його серпанком грішної спокуси. Скажіть, будь ласка, що в нас здебільшого й досі ще буває, коли, приміром... ну, коли повстає молода кров? Коли, так би мовити, вино налито і його треба випити? Що? Я відповім вам словами Декава: „Блаженні ті, хто стукає й кому не одчиняють, — вони потім входять самі, не постукавши“. Еге ж, вони входять, бо їм на такий випадок охоче допомагають досвідчені й уже, звичайно, розбещені друзі. Ми тільки тепер запрягли як слід нашу педологію, ми тільки тепер починаємо поступовно з малих років ознайомлювати нашу молодь із основами та законами важливого біологічного явища. І хай ще не скоро, а все ж таки ми пождемо наслідки, що будуть прекрасні.

— Ах, мій заповзятий оптимісте! — докірливо хитається капелюх, що його знову зсунуто на потилицю. — Слухавши вас, можна справді подумати, що на задрипану землю вже лине сама голуба благодать. Але я все ж таки радив би більшу стриманість та поміркованість. Одна річ — гарні стремління й надії, друга — саме життя й азійська країна. Одна річ — привабний прапор прогресу, друга — азійський норов.

— Он як!.. — трохи здивовано й теж докірливо похитує головою другий. — Хоч, правду казавши, я таке чую не вперше, а тому й не вперше буде моя відповідь: все залежить од того, як це робити. До тієї поміркованости, що ви її радите і що її я приймаю, я додаю ще вміння й любов. А їх нам, безперечно, вистачить. Тепер ви спокійніші? Ну, от... Щоб вас остаточно заспокоїти, я скажу ще більше: всі нездорові прояви, що трапляються в житті

нашої молоді і що їх молодь часто й облудно вважає за дуже прогресивні,— все це треба без жалю викривати, виносити на світло. Жадних сантиментів! В одному випадкові подати дбайливу допомогу, в другому — карати нещадно. Але в той же час я мушу вас рішуче запевнити, що ці нездорові явища властиві тільки меншості, що більшість, переважна більшість зовсім не така, як вам здається. Ого! наша молодь, напоена південним сонцем, кріпка, як сама земля. Наша молодь заповзята й витривала. Хіба ви, приміром, не знаєте, що робиться на весні й восени по наших середніх та вищих школах? Як туди плавом пливе ця молодь? А ви кажете — розпуста. Хіба ви не знаєте, в яких складних умовах (через свою численність) здобуває ця молодь науку, як намагається вона в цих умовах наново формувати життя, як вона в цих умовах не тратить бадьорості й певності? А ви кажете — анархія. Хіба ви не бачите, як у більшій та більшій мірі починає захоплюватись молодь здоровими розвагами й заохочувати до цих розваг старших за себе? А ви кажете — потворство. Хіба не ясно вам, що молодь наша — це не та молодь минулих десятиріч з її сексуально-містичним нудом та скиглінням? Хіба не ясно, що молодь наша, вдосконалюючи нову соціальну особу, не мусить блукати десь по закутках таємниць. І коли в наших складних умовах трапляються збочення, обмахи, нездорові прояви, то іноді — це неминучі помилки тих, що справді працюють, іноді — можливі обмахи тих, що справді шукають, іноді — зрозумілі винятки, що стверджують істину. Ні, вибачте за щирість, але ви не знаєте нашої хорошої молоді, напоєної південним сонцем, ви не подумали гарненько над тим, в якому стані вона перебуває, не зважили її величезної ролі, її психологічних зрушень, її поступу.

— Можливо, можливо, — поспішним і заспокійливим голосом каже високий. — Можливо, що я тут

трохи відстав. Можливо, що й заслужив на ваш суворий присуд. В усякому разі, ваша переконаність мене дуже тішить.

— Ну, і чудесно!.. Мені, очевидно, лишається тільки одне: побажати вам такої ж переконаності.

В цей момент серед тиші вулиць наче вибухає ракета — хлопають на розі великі двері, і, ніби ті різнобарвні грайливі ракетні літавці, що шумно розсипаються в повітрі, розсипаються кольористі голоси.

Як бачите, з дверей великого приміщення, що на розі, раптовим іскристим потоком береться юрба, — мабуть, щойно тут скінчилась якась запізнена розвага чи праця. Ці люди жваво гуторять, вигукують, сміються. Ці молоді люди поводяться просто, непримушено. Дехто з хлопців задьорно обіймає дівчат, дехто з дівчат задьорно штовхає хлопців.

Веселі, рухливі, гомінкі, вони хвильним припливом сповняють перехрестя, течуть по всіх напрямках, по всіх напрямках розбивають кришталеву задуму ночі, і кришталеві скалочки сріблясто зойкають, звертисто падають, котяться ще довго шалапутними шумами...

Коли наші двоє співбесідників, проминувши шумне перехрестя, завертають у притінок глухіших вулиць, їм чутно, як і вам, бадьорий зліт пісні. Пісня раз-у-раз більше й більше розправляє крила, але пісня раз-у-раз більше й більше віддаляється, — та віддалена пісня серед весняної ночі, що кличе й тікає, нагадує щось і щось не доказує, манить на весла й ховає береги, сповняє радістю й легеньким сумом, обертається врешті в якусь одну далеку-далеку погойдливу ноту, щоб от-от, забренівши востаннє, розвіятись... та пісня, що за нею завжди так хочеться летіти.

Якийсь час і високий в капелюсі і невисокий в кашкеті йдуть мовчки, очевидно, прислухаючись, як і ви, до далекої пісні. Потім високий цокає своїм кийком, що його тримав був під пахвою, цокає гримкіше, ніж завжди, ніби намагається гострим кінчиком

нагачкувати якусь втрачену думку. І щойно другий співбесідник розкриває рота, намірюючись говорити, як перший застережливо підводить руку, перебиває його:

— Бачили? Наше буття! Бачили цих ура-Джульет і цих розхристаних Ромео? Хе-хе... Слово честі, мені подобається... Між іншим, як ви мислите собі жінку в процесі цих нових психологічних зрушень?

Кремезна людина спокійно, довго й запитливо дивиться на свого невинного супутника і потім повільно, спокійно каже:

— Знаєте що? А я вам все ж таки на це відповім. Хоч ви, здається, трохи жартівливо й неврівноважено настроєні, а я вам все ж таки відповім.

— Ви образились? — похоплюється високий.

— Та що ви справді? — здивовано знижує плечима другий.

— Ну, й добре. В усякому разі винен не я, а винна сумбурність нашого часу.

— Сумбурних часів самих собою не буває. Бувають лише сумбурні люди.

— Серйозно? Ну, якщо це припадає й на мою адресу, то я теж не ображаюсь.

— Слухайте, облишмо цей тон. Він нам обом не пасує.

— Охоче. З радістю.

Але перш ніж кремезний встигає розкрити рота, високий знову його перебиває. Високий, зідхнувши, поволеньки бере його під руку і просто, тихо каже:

— Ви не думайте за мене погано. Я знаю сам, що буваю іноді надто нетерплячий, незносний. Я іноді сам себе нещадно картаю. Не гнівайтесь... А то дійсно за час нашої розмови я тільки но й заперечував та ущіпливо посміхався. Без жартів, я з багатьма вашими думками погоджуюсь. Та й смішно було б не погодитись. Але в той же час є у вас таке, що я беру під великий сумнів. Я не наважуюсь зодягти ваші рожеві окуляри. Може, це

тому, що ви — романтик. А може, це тому, що я вже не вмю вірити. Так... Я, очевидно, стомився вірити і віру мою передав іншим...

Десь далеко — чуєте? — ще раз долинула пісня і згасла. Наші співбесідники сум'ятно замовкають, аж поки високий починає тихенько насвистувати щось неупевнене, розгадливе, досадне і врешті звертається до другого:

— Ну, от... Ви мені так і не сказали про жінку.

Кремезний раптово зводить на нього очі, якусь хвилинку незрозуміло кліпає, проганняючи свою задуму, потім хутко погоджується:

— Так, так... Про жінку. Я й забув... Ну, що ж... Часи Джульєт давно минули, і перш за все: не Джульєта, а соціально-біологічний суб'єкт. Рафінованим естетам це, може, й не до вподоби, але нам також не до вподоби, коли на жінку дивляться, як на якесь ефемерне, вибагливе, нетутешнє створіння або як на якусь (і так дивиться більшість) на якусь хитромудру, затайливу тваринку. При чому — нижчого ступеня тваринку. Тваринку нерозгадану й лукаву, що їй ніби самою природою покладено приховуватись облудою таємниць та маскарадом інтриг. А як же! Вічна загадковість! *Terra incognita*!

— Але тут в чималій мірі винна й сама жінка.

— Припустім. Але це тому, що вона в найбільшій мірі обтяжена полудою традицій. І тепер, за часів великого переходу, в ній, цілком зрозуміло, мусять відбуватися ще складніші психологічні процеси. Вона надто довго була рабом, через те й неминучі для неї на цій новій дорозі всілякі прискорені злами, помилкові кроки, зайві підкреслення, — одне слово, всі ті протиріччя, що їх ми часто спостерігаємо і що їх, не подумавши, готові одразу жорстоко висміяти, жорстоко засудити.

— Почасти згоджуюсь, але це мені знову нагадує те саме примиренство.

— Ні. Це тільки об'єктивність і віра. І, якщо хочете, я вже бачу віддалік, я вже знаю цю нову жінку. Вона вже йде. Я скажу вам навіть більше: найпомітнішою вона з'явиться тут, у нас. Чому? Бо коли інші народи й класи встигли вже віддавна витратити свою потенцію, висуваючи той чи інший закінчений жіночий тип, то ми цю потенцію, незалежно від нас, у великій мірі зберегли ще й досі. Бо в нас так багато ще непочатої свіжини, бо жінка наша потрапляє в найщасливіший збіг обставин, бо жінку нашу виведе на цей кін не якась там подагрична рука минулого, а міцна, упевнена рука великого сьогодні.

— Еге-ге-ге-ге... Оце вже ви домовились,— вражено й зраділо, ніби впіймавши на гарячому вчинкові, погрожує пальцем високий. — Оце домовились. Це ж не що інше, як відверте месіянство.

— Ні. Це не що інше, як ті ж об'єктивність і віра. А ваш закид не що інше, як, даруйте на слові, закликалий формалізм. Іноді це ще називається: боятися власної тіні. Бо знову ж таки це у вас паніка, бо за подібною методою, чого доброго, й українізацію можна легко пошити в месіянство. Бо ж, говоривши нарешті категорично, за яке месіянство тут може бути мова, коли моє твердження, цілком ясно, виходить із соціальних засад, коли це неминуче, як наслідок передусім соціального відродження, коли це йде і буде йти за вимогами соціалістичної перебудови? Чи може й соціалізм ви вважаєте за месіянство?.. Так от. На засадах цієї перебудови з'явиться й психологічно перебудована жінка. З'явиться найпомітнішою в нас. Жінка, що не буде свідомо розцяцькованою річчю, що не буде сама приховувати своїх здорових біологічних потреб та робити з них якусь хворобливо-пікантну подію. Жінка, що сміливо вступить в коло найширших інтересів, що достойно посяде рівне з усіма суспільне місце. Вона вже йде. І що швидше хочемо ми побачити її в себе, то дбайли-

віше мусимо ставитись до жінки взагалі, мусимо, звичайно, якнайбільше шанувати її — не отим ґалантним прислужуванням, а здоровою, простою шанобою, що не принижує. Мусимо виховувати тільки таку повагу до неї, повагу до друга, коханки й матері.

— Все це прекрасно. Все це чудесне! Але якраз щодо материнства, то в тому дальшому чи ближчому майбутньому, про яке ви говорите, справа стоятиме, либонь, трохи інакше. Трохи простіше. Я навіть сказав би: вульгарніше. Особливо, якщо мати на увазі тодішню широку громадськість жінки та вже теперішню її широку прихильність до оперативних засобів...

— Нічого подібного! От ви... ви справді вульґаризуєте. Ви забуваєте за основне — залежність від буття. Адже, прикладом, в наших умовах жінка ще дуже потерпає, бо раз-у-раз зазнає болючої боротьби між почуттям материнства й почуттям самозахощання. Адже в ній, у жінці, в найбільшій, найвідповідальнішій мірі закладено оте істотне, неблагання стремління, що рано чи пізно наказує дати комусь нове життя. Але в наших умовах, повторюю, її ще часто лякає всебічна залежність. Якраз тоді, коли, поборовши залежність, прийде нова жінка, якраз тоді основою взаємин повстане краса народження, краса материнства. Якраз тоді, коли не буде рабів ні власного самодурства, ні самодурства інших, коли люди справді поважатимуть людей за те, що вони люди, коли настане велика культура щирости й свідомости, тоді жінка стоятиме у всій своїй непохитній величній красі, як мати. Між іншим, з далекої Азії, що до неї ви взагалі (чи то далекої чи близької) ставитесь сумнівно й погордливо, приїшов, як, мабуть, вам відомо, культ великої Кібели — великої матері богів і всього, що живе. Він був вищий за культ Мітри й Ізиди, він, якщо пригадуєте собі, полонив Єладу, він посів визначне місце в книгах еритрейської Сибіли, що продала їх Тарквінію

Гордому, пророкуючи долю Риму. Пригадуєте собі?.. Так от скажіть, будь ласка, чому в нашу епоху найнеможливіших можливостей не може статися ще одне протиріччя? А саме: чому не може статися, що тепер уже з близької Азії, європейської Азії, яка сьогодні кладе початок великому відродженню людства, вийде нова Кібела? Я, звичайно, кажу алегорично. Нова Кібела! Не подібна зовсім до тієї. Не magna mater deorum, а велика матір людей і всього, що живе. Хіба не може так статися? Уявіть собі, я про це часто думаю і я в це хочу вірити.

— Pardon. В який країні має це статися?

— Та хоча б у нас. Або десь інде, поблизу десь, якщо вам тут не подобається. Чудесно ж буде, правда? Хіба можна не хотіти вірити? Ви, здається, самі посилались на велику ролю часу. Будьте ж певні, що час своє зробить. Яка різниця: піввіку, вік, півтора чи й більше? Раніше чи пізніше — все одно так буде. І жінку, нову жінку, я вже впізнаю. Її силует я вже бачу й сьогодні.

Віддалік, мабуть, за кілька кварталів чутно бистрий подих авто, що пролітає десь і швидко вшухає. Тоді звідусіль підходить і враз зупиняється притінена вузькими вулицями, запашна й трохи задушна тиша. Цілковита тиша. І в тишу цю, мов прохолодні великі краплі, падають слова непохاپливої, кремезної людини:

— Еге ж, шануймо жінку, коли хочемо шанувати себе. Скидаймо облуду хворобливих загадковостей, вибачливого ставлення до неї, як до тваринки нижчого ступня, бо це принижує перш за все нас самих. Сподіваюсь, ви не будете заперечувати, що їй, як і нам, властиве геть усе — від геніяльності до атавізму. І перш за все, як і нам, повстання крові.

Раптом десь обіч лунає короткий дивний звук. Він трохи верескливий, трохи хрипкий і нагадує віддалений, придушений звук джазу. Він, цей джазовий вигук, скидається зараз на порив вітру, що підхопив

якусь сподівану й боязку, радісну й болючу тривогу з землі. Він — такий, що наші співбесідники, як бачите, мимоволі зупиняються.

Знову падає тиша, що здається тепер ще густішою, але наступної ж хвилини зовсім недалечко знову чути той самий зрив остраху — жіночий голос, що в ньому ніби тривога й боротьба, просьба й неминучість. І, як бачите, наші подорожні чимдужч рушають туди, бо ясно, що там хтось зазнає лиха, що треба хутчій подати допомогу.

Збочивши трохи, вони потрапляють у міський садочок і через кілька кроків неподалець від себе постерігають, як постерігаєте й ви, дві невідомі постаті на весняному пухнастому килимкові трав.

Одна з них, струнка й зовсім молода, вражена появою сторонніх, вже скочила на ноги й стала в тінь, як укопана.

— Що за крик? — суворо питає кремезний.

Постать мовчить. Тоді поволеньки підводиться друга, ще молодша, жіноча, і розгадливо, непевно ступає кілька кроків наперед. І також зупиняється. І також мовчить. Але ясно, що це саме їй хотіли заподіяти лихо.

— На вас напад? — запитує її кремезний і тут же поспішно заспокоює: — Не хвилюйтесь. Нічого... Ідіть спокійно додому, поки ми тут. А може, вам боязко самій? Ми вас охоче одведемо.

Жіноча постать мовчить, схиливши голову і не рухаючись з місця. А перша, що застигла була в тіні, тільки злегка й застережливо підводить руку і знову повільно пускає свою руку, мов той величний маг.

І так один момент стоять вони всі в напруженні, стоять незмінно на рівних відстанях.

— Вас згвалтовано? — поспіхом питає високий в капелюсі.

Жіноча постать, не міняючи пози, повільно й заперечливо хитає головою.

— Але вас хотіли зґвалтувати?—непокоїться знову високий.

І дівчина знову, ніби перемагаючи себе, повільно й заперечливо хитає головою.

— Нічого не розумію!—дражливо сіпає плечем високий.—Але ж вам хотіли вчинити якусь прикрість, інакше ви не кричали б. Так?.. А може, вас до нестями залякано? То зрозумійте ж нарешті, що ми тут. Ми тут! Не бійтеся й ходімо вкупі. Чуєте, сердешна? Ну, ходімо!

Спадає мить ще напруженішої тиші. Дівчина підводить голову, позирає на наших знайомих, потім на легіня, що мовчазно стоїть у тіні. Її рухи в цій срібній імлі здаються надзвичайно м'які та округлі, її обличчя здається блідо-прекрасним. Вона, одкинувшись горілиць, ніби втягує в себе п'янке повітря ночі, ці запахи нижніх трав і кришталевих рос. Вона, либонь, хоче враз набути бадьорости, хутчій опанувати себе, і чоло та все надбрів'я беруться їй раптовими різкими зморшками. Вона стискає губи, вона відчайдно змагається, вона вагається і, кінець-кінцем, як зачарована, м'яко, повільно повертає у тінь. Тоді легінь, неначе той маг, широким величним рухом обіймає її за плече, і вони вкупі повагом ідуть собі геть, лишаючи серед ночі той шурхіт піску на доріжці, що співає так насторожено і тане поволі, тане довго...

— Ну, що ви тепер скажете?—питає високий, похапцем ізсовуючи капелюха на потилицю і почувуючи себе тільки переможцем.

— Еге ж! А що ви тепер скажете?—відповідає йому другий, спокійно й добродушно посміхаючись та зовсім не почувуючи себе переможеним.

Ніч. Південна ніч.

Атлетика.

Ні жесту млявого—бадьорість. Ні rischi сумнівів—сміливість. Ні хмарки в оці—ясність. Ні хмарки в думці—точний розрахунок.

Тут — чітка, мов цифри, суворість рухів. Ясна, мов аксіома, закінченість найменших відруків.

Тут — правдива енергія й витривалість. Напружена, мов дослід над іксом, загостреність уваги.

Тут — невблаганна, мов остаточний підсумок, рішучість волі. Швидка, мов думка рахівниці, і несхибна, мов знак рівенства, доцільність всіх наказів волі.

Він добре знає: лише тому дається перевагу, хто, скупчивши зусилля, уміє швидко рухатись і володіти цифрами.

Ви зацікавлені? Ви придивляєтесь?

Може, занадто він плечистий та дебелий? Але який міцний у нього стан.

Це упертя? Воно тверде, як камінь.

Ці м'язи? Вони опукло-пружні, як булатна сталь.

Груди? Правда, як високо здіймається цей обшар? Як хвильно позначається на ньому контур ребер, що схоплені в проміжжях рядками чільних, вузластих пагорків.

Віддих? Повільний, точний, що не дозволить швидкої втоми. Повільний, але який потужний віддих! Чуєте? Як рівномірно, повно, мов той могутній міх над горном, движать легені. Як рівномірно, чітко, мов той чіткий невтомний маятник, співає серце.

Авжеж, ці лінії, ці форми ви ладні споглядати довго й залюбки. Ці форми й лінії — мистецький твір, що полонить, що силоміць вбирає в себе допитливість очей.

Що довше будете дивитись, то більше схочеться дивитись.

Що глибше будете доходити думками, то більше виникатиме нових, ба навіть несподіваних думок.

Що краще зрозумієте, то швидше, то сильніше опанує вас бажання наблизити його до себе, наблизитись самому, щоб самому ж здобути таку живу й прекрасну міць.

Ось у зливні сонця стоїть він перед вами — застмаглий та чорночубий. Він, може, виглядає трохи

важкуватий, проте ви ще побачите і сприт і гнучкість.

Ось випростується він, широкоплечий, пружний, і непохапливим спокійним, теплим оком промінить просторінь. Він так поважно й владно дивиться навколо, що нема сумніву: до ніг його вся далечінь. Він непохапливо та так уважно дивиться, що нема сумніву: там розступаються глибини. Він так любовно обіймає оком цю зарожевілу на сонці персть, неначе ту коханку, і вам здається, що вже не пильні очі — то простяглися руки, які поволі пестять, хвилинами стискають, хвилинами легенько одгортають одіж, щоб засміялась розкіш лона.

Ви піддаєтесь силі цього дійства. Вас опановує таке ж бажання. Вас мимоволі тягне в той же бік. Ви теж напружено скеровуєте позір, ви теж, підсилені його стремлінням, охоплюєте далеч, ви теж вибираєте очима одіж, що заслоняє ґрунт. Ви одгортаєте примхливі складки, ви споглядаєте красу... не мрійних, вишиваних, пшеничних, так запобігливо, так хитро, так упереджено, так односторонньо ославлених просторів, а ланки протиріч, красу самих глибин.

Гукає він, і вкупі з ними ви йдете далі.

Ви бачите: ось величезна смарагдова тканка, ось багатющі сіножаті, а під ними — суцільні підверсти, брунатні підверсти.

— Ало! — гукає. — Один мільярд, чотириста сімдесят чотири мільйони, двісті сорок п'ять тисяч тонн повітряно-сухого торфу!

Чіткі рулади цифр. І, віддавшись на волю цих звуків, ви вже чуєте: півтора мільйони кінських сил, що з них можна користатися день - у - день протягом ста років.

Чітка музика цифр.

І далі, полинувши в другий бік, пронизавши ще глибше поверхню, бачите ви шари густої речовини.

Ало! Понад двадцять п'ять мільярдів тонн рудого вугілля найліпшої якості!

Напружене, буркітливе стокато цифр... Бо не відомо, скільки ще лежить по над цими мільярдами. Бо не знати, скільки ще виявить цього скарбу ваша допитливість, що її тільки тепер насправді збуджено.

Буркітлива, інтригуюча музика цифр. І, віддавшись на волю цих звуків, ви вже чуєте: п'ять з половиною тисяч калорій основної тепловидатності.

Ясна річ, ви тут довше затримуєтесь поглядом, затримуєтесь думкою.

Ви помічаєте, як по хащах Правобережжя причаїлись снажні половчанки — щедра Понтайя, щедра Мошора, нестримна Вишгора, весела Катеринпіль, ніжна Саксагань... А ще багато ви проминули своїм оком, а ще багато-багато їх міцно снять, ждучи вві сні, коли прийде сильний та невідступний, прийде, розбудить, візьме.

Ваша думка, затримавшись тут довше, розгортає у вашій пам'яті сторінки степових архівів. У вашій пам'яті повстає сласне тримтіння Гельзенкірхенських акцій і сласна вимога аджамського власника. Ви на момент уявляєте собі опазурену лапу старого хижака і лисячі усмішки спритних прибуд, уявляєте гостру красномовну гру пристрастей, що скінчилась нікчемно.

Та нараз, змінявши й кинувши цю сторінку, ви вже бачите, як згодом (може й скоро) голубими шляхами Словути підуть ці добровільні, посагом навантажені бранки, як повстануть на причалах високі башти брикетів, як швидко підхоплять здобич залізні руки й понесуть у степи, як заспівають у степах палкі калорії й задудонять вічно юні мотори...

І далі, ще глибше зиркнувши, ви помічаєте в жилах чорну, неначе ебен, чорну із срібним полиском, чорну, що вже оддвіла й загусла, кров.

Ало! Шістдесят мільярдів тонн кам'яного вугілля!

Чіткі, яскраві акорди цифр.

Ви помічаєте, як у цих глибинах, мов дивовижне мереживо, посотались ген-ген на всі сторони численні кривизни численних проходів.

Ало! Сорок п'ять з половиною тисяч квадратних кілометрів, що під ними засоталось мереживо.

В глибині ваш позір перебігає звивами похмурих галерей. Ваше око хутко завертає у квершлаг, перехоплюється сходами горизонтів, потрапляє у темрючну пащеку вибоїв. Ваше око випурхує з-під найжених бремсбергів, пролітає довгими штреками. Ваше око раз-у-раз натрапляє на жовтаві вогники, що блукають тут невиразно, блукають боязко, наче ті легендарні мандрівні блимавки,— рештки загублених душ...

Еге ж, пильніше глянувши, ви помічаєте: іноді скрадливо повзе отрута і губить ці вогники, а хтось комусь вимовляє і не знаходить винного. Іноді зрадливо падає тягар і губить вогники, а хтось ламає руки й шукає винного. Іноді громохко здригається пащека й засипає вогники, а хтось, обурений та заповзятий, знаходить винного. Тут щось ламається, а там тихенько потирають руки, бо матимуть прибуток. Тут не старчає шрубів, зіпсуто линви, страйкує кабель, а сортувальня кліпнула і тихо задрімала. Он там бракує лісу, бракує рейок, вагонеток, а спантеличена підривка вже відстала, а тіні з вогниками недоладно потяглися з кутка в кут, з вибою до вибою.

Ось зольність та засміченість доходять половини, а цей вибійник, цей десятник, хитренько озирнувшись, хутчій стараються за кількість. Ось, прикладом, встановлювали квершлага, що досягав самого шару, і раптом без причин взялись ладнати бремсберга. Хоч це безглуздо, хоч більшість повстає, проте, як бачите, ладнають. Ось, прикладом, валяються машини, мертвють по вибоях, цвітуть іржею, а хтось, як бачите, лагідно запевняє, що врубові зусилля такі смішні й такі даремні. Ось, приміром, ще й досі не вкрито естокаду, а взимку холод і вітри коцюрблять рух, вставляють гальма, втішаються з безладної одкатки.

Ви вражені. Бере непокій. Але сторожке око, що ви за ним простуєте, вже поійняла суворість. Міцна рука, що вас веде, вже почала на це загрозово стискатись.

Ваш погляд знову доганяє далеч. Ваш погляд закружляв над Ігульцем, над Саксаганню, Жовтою... Припав до цілини, занурився у надра.

Ало! П'ятсот мільйонів тонн залізної руди!

Чіткі, потужні акорди цифр.

А погляд лине далі, де нікопільська стародавня тканка сум'ятно падає з рамен...

Ало! Манганова руда! Сімдесят шість мільйонів тонн!

Чіткі, хвилюючі акорди цифр.

А погляд знову далі, де з Гайворонських овидів — цнотлива Хащувата.

Ало! Манганова руда! Ще біля чотирьох мільйонів тонн.

То тут, то там, в супроводі акордів, в томливих усмішках, в чеканні або в дійстві чергуються хутчій, зринають і зникають: тут — живе срібло, там — вапняк, тут — фосфорити й крейда, там — каолін і вогнетривала глина, тут — пісковик, там — самосадна, кам'яна, виварна сіль...

Гудуть акорди. Дзвонить сонце. Яриться соками потужна далечина. Снагою кличе лоно. Співає плід і те, що хоче плоду. Співає ген по Україні, по всіх її родючих берегах...

І в урочистому хоралі найурочистіші слова:

— Руда й вугілля!

Ви помічаєте, як високо здіймаються знайомі груди, що в них, мов той могутній міх, движать легені, як високо здіймаються ці груди й посилають відгук:

— Руда й вугілля!

Ви теж немов відчули крила, вас теж немов підхоплює ця буйна радість.

— Руда й вугілля!

Вас теж немов поійняв у грудях лоскіт, вам теж немов буремно, легітно й нестримно.

— Руда й вугілля!

Ви бачите нараз, як він, цей досі непохапливий силач, звів руки. Як раптом нап'ялися жили й запалилися м'язи.

Він починає.

Ви бачите, як він схопив важкого коряка й подав його на вежу. Як на високості його спинив, торкнув і перекинув, щоб витрусити на долоні очисного вогню, але, не гаючи й хвилинки, вхопив уже ківша другого, теж повного руди, щоб теж віддати на вогонь.

Ало! руйнуюча сило вогню!

Ало! будівнича вогнена сило!

Ви бачите, як щохвилини прискорює він рух. Як він вправляється і тут, і там. Як він невтомно піддає лискучу міць калорій, як розраховано взичає прохолоди, як зберігає в кавперах свій віддих, як уникає порохняви.

Згодом ви бачите той сприт, з яким він пробиває дверці, щоб випустити шумний накіп, той сприт, з яким він пробиває другі, щоб випустити пломенистий скарб. Ви бачите: сміливо й точно вже він скеровує палкі потоки й формує потемнілі, неначе темнобурштинові, грона.

— Руда й чавун! — гуде акордами метал.

— Руда й вугілля! — вдячно і велично повторює луна.

А він уже підносить тягарі. Він швидко розкладає їх обабіч. Тут, щоб наситити мартенову жадобу. Там, щоб залити спрагу бесемера. І знову — клекітний вогонь, і знову — сила, сприт, рішучість, точність.

Ні руху зайвого, ні ризик сумніву. Хутчій вперед!

Щоб тут не запізнився генератор.

Щоб там не поспішив конвертер.

Щоб тут охолодити газом. Щоб там старанно випалити доміш.

Щоб, злегка кречнувши, кінець-кінцем, одсунути заслони і дати путь новим палким потокам, палким до краю, до нестями, до нестерпучо-білих, ажень зловісних, ажень пекельних палахтінь...

— Чавун і сталь! — гуде акордами метал.

— Руда й вугілля! — віддає луна.

Ви не встигаєте помітити, як він уже крутнувся, як підхопив цю свіжу, грізну, іскристу напругу. Вона лютує, але піддається. Вона повзе крізь невгавучий гуркіт, повзе зрадливо, гнівно, але дедалі їй тісніше, вона дедалі тонша й тонша. Вона заборсалась, вона оскаженіло пнеться, вона звивається довкола рук, але спадає з сил, чорніє з пересердя, востаннє зойкає та хилиться йому до ніг.

Він, чорночубий, обтерши піт, береться знову.

Ні жесту млявого — бадьорість. Ні rischi сумніву — рішучість. Ні хмарки в оці — ясність. Ні хмарки в думці — точний розрахунок.

Він добре знає: лише тому дається перемога, хто, скупивши зусилля, уміє швидко рухатись і володіти цифрами. Як бачите, він ще встигає простягти засмаглу руку он туди, де усміхаються на сонці рейки, він точно зупиняє свою руку там, де підбігають натовпом вагони, він ділить нарівно й дає любовно.

Чи уявляв собі хоч трошки старенький, посидючий Пліній, коли гортав дві тисячі книжок та занотовував дари Натури? Чи уявляв, коли писав про першу пломенисту тічність, першу спробу?

І ви бодрено, міцно стискаєте цю руку, — засмаглу руку дня.

Найменням — Жінка.

Як і торік, так і тепер за вашим вікном, де чорні хрести й зелене кипіння, тече на світанках прохолодне вино.

Як і торік, ви перехиляєтесь через підвіконня і з насолодою ловите устами ці незрівняні струмені.

А ще пахне цілий день яблунева замітіль.

Цілий день тихо й снажно співає густий цвіт — три яблуні, що потрапили якось у ваш закуток і розрослися тут напричуд пишно, три великі яблуні під самісіньким вашим вікном.

Іноді ви одгортаєте вкриті піною верховіття, і тоді погляд, поблукавши буйними заростями, натрапляє на торішню могилу. Ви тоді згадуєте за печальну жінку. З тих надвечір'їв минулого літа випливає її задумана постать, і ви згадуєте, як майже раз-у-раз з'являється вона надвечір'ями й сумує неподалець вашої хати...

Так. Одслонивши вікно, ви тоді майже день-у-день могли побачити сумно-задуману жінку.

А потім була осінь, коли зайнялися пожежі над кленами й боязко тремтіли березки, боязко стріпуючи свої легітні прикраси, аж поки в синьому дзеркалі небес не відбилась їхня одверта нагота. Була осінь, коли ночами несподівано й глухо падали останні яблука під вікном — ті останні, що цупко були затаїлися між галуззям, що не брала їх ані рука, ані вітер, що довго змагалися й не хотіли падати. Пам'ятаєте? — одне яблуко на самому шпильочкові верховіть героїчно трималось до глибокої сльоти. Вже й дерево стало зовсім голе, вже нудно замжичила негода, а воно все яскріло, мов той зухвалий виклик, все горіло на шпильочкові, ніби намагалось і собі і всім довести, що літо не минуло, що само воно ще молоде та міцне. Наївне яблуко! Одного разу, напружившись д'останку, воно на хвилину ще було замислилось і все ж таки впало.

Пам'ятаєте за тих осінніх ночей надзвичайну, майже урочисту тишу під вікном? І серед тиші — глухий, м'який, неможливий звук падіння. Тоді, уявляючи собі похилі постаті яблунь, що потерпають від жорстких обіймів темряви й вогкості — пам'ятаєте? — мимоволі уявлялося: десь там вузлуватими коріннями вони міцно тримаються за ґрунт, десь там своїми цупкими полапками вони позаплутувались у черепях, у кістках і смокчуть те тліне надіб'я, смокчуть соки всього, що дозріло і впало, насичують себе яко мога, щоб потім знову зацвісти й родити.

Пам'ятаєте? — була осінь, і ви ще часто могли помітити сумно-задуману жінку.

Була пізня осінь, коли раз-у-раз набігали із степу ватаги вітрів, гнали, як тих розкошланих бранок, натовпи хмар, і бранки, лементуючи, стукали в вікна, добивались до хат, а ночами — пам'ятаєте? — вони іноді стогінно ридали.

Тоді вже не так часто з'являлась під березою самотня жінка.

Потім нестерпуче забіліло довкола. Замережені дерева нерухомо й гордовито стояли, мов той майстерний витвір із скла, пухнасті пластівці щедро лежали по всіх усюдах, маленьке сонце пустотливо гоїдалось, розсипаючи кольористі іскорки, дзвінкоголосо метушилися діти і гралася маленька дівчинка. Тоді за весь час, може, раз або двічі могли ви помітити задуману жінку.

І нарешті з далеких країн повернули дні, коли жовтожарий павучок, примочувавши вгорі павутинку, наважився спускатися нижче й нижче. Коли забреїли в повітрі златаві шуми, коли запахи перші неміливі трави й перша немілива брость, а скрізь зацвіла одвертіша усмішка, а тіло почало набрякати збудним напоєм, а кров почала непокоїтись подихом повстань...

Тоді... тоді ви знову помітили жінку, помітили вдруге й втретє, але порівнююче це знову ж таки не часто.

Ви помітили, що приходить вона не в темному, як минулого року, одязі — приходить в одязі скромному, але весняному.

Ви також помітили, що хода їй стала твердіша й рішучіша, а рухи позбавились непевної м'якості, невиразної повільності.

О, так. Її рухи набрали більше чіткості, а вся постанова — бадьорості. На обличчі їй зникли блідість і болісність, лишилися тільки життєва задума й твереза допитливість.

Вона шляхетно прибрала це місце несподіваного смутку, але вона вже не сиділа тут до пізньої сутені, вона зберігала час і одходила пружним кроком.

О, так. Вона одходила пружним кроком і останнього разу була вже не сама. Вона, безперечно, змінилася, як змінилося й все довкола.

Де ті осінні присмерки? Де той нуд і томливий сірих днів? Де наїжена тремітність днів і ночей, що потерпають від жорстких обіймів вогкості? Де безумна гульливність ватаг, що приходять із степу, де той посвист, зойк, шалапуття і розкошлані бранки, і зворушливий лемент, і приборканий стогін, і безнастанна, чорна, як ніч, тривога? Де та велика напруженість, та неможлива тиша, що приходить слідком за негодою, те зимове одубіння, що гнітить своєю величністю, і так поволі, так нерішуче, проте неминуче піддається на перші златаві шуми, першу веселкову снагу?

Вчора — хай буде це вчора — глухо й приріченно попадали яблука, ті непотрібні яблука, що не житимуть більше ніколи, а сьогодні нестримно співає нова яблунева замітіль.

Сьогодні, пивши з вікна прохолодне вино, ви почували, як гнучко й лоекотно розгортається в вас невідома пружина, — хіба вам не кортіло засміятися або почати веселої пісні?

Сьогодні, бродивши в степу, ви бачили незрівняні димно-голубі плафони й далекі, запещені сонцем обрії. Ви бачили багатомовну зливу нових фарб і відтінків, ви чули, як метушлива комашня складає до сонця нову багатогрунну хвалу. Ви добре знали, напоєні збудним вином та ласкою лона, що сьогодні буде заглиблено-творчий, багатий день. І сьогодні ви мимоволі згадали вашого доброго знайомого, милого бургундця з простою натурою та міцними зубами, що, серйозно жартуючи, так любив вихваляти життя. Воістину так, міцнозубий, невмирущий Бреньоне: ти йому одрубеш лапи, а в нього виростають крила!

Сьогодні, прийшовши з роботи приємно стомлений, стомлений ще й душною дниною, ви одразу ж залюбки лягли в своєму затінку, де рівна похолодь і рівна тиша.

А згодом — чи чуєте? — фанфари.

Мабуть, знову хтось на завжди пустився берегів, і в пам'яті вашій на момент зринає постать знайомої жінки. Та цього разу фанфари десь далеко, жінка тепер теж далеко від жінки тієї, — і ви, збуджений звуками, не довго зупиняєтесь думкою на цих буденних випадках, ви даєте широку волю вашій уяві. Найширшу волю! Бо за цими зльотами фанфар так легко летить химера...

Еге ж... Коли ви вертали додому, душна днина вже обіцяла відсвіження. Вже з крайнеба заходило сизе, аж чорне, крило, а другі півнеба ще леліли, і задьорно всміхалося сонце. Небо немов поділилось, і це було разюче видовище. Це була разюча краса контрастів, повсякчасних і повсюдних протиріч.

Під свіжим враженням тепер вам здається, що жадні звуки не відповідали б так цьому видовищу, як звуки фанфар. Справді бо. Коли ви їх чуєте, вас завжди сповняють тривога й бадьорість, вам завжди чомусь і тоскну й відродно, вам приємно стискається серце й легеньким сумом сповивається думка, вам ніби ще зрозуміліші радість і біль, вам тоді найчастіше уявляються героїчні картини.

Ви можете тоді раптово, неймовірно бистро полетіти думкою в далекі віки, далекі країни...

Ви можете... ну, от ви бачите вже, як виходять на арену похмурі люди. Тризожний, як розпач, поклик металу шматує повітря, і в останньому параді повільно, похмуро й важко проходять похмурі люди. Їм квіти, оплески й тисячі вигуків із переповнених радістю грудей, а вони на всю силу легенів кидають таке грімке й таке безнадійне, мов зухвалий прокльон:

— Murituri te salutant!¹

Фанфари — і ви бачите, як на підвищенні вихоплюється спритний роззяцькований гарольд, ви бачите, як зав'юненим вихорем здіймається пісок із турнірного майдану. Ви навіть чуєте, як жорстко, неприязно дзенькають сталеві шати, чуєте гострий терпкий запах кінського поту й людської крові...

А от під зливою ворожих куль неподалець чужої барикади заліг невідступний загін. Ви бачите, як на лунке бадьорне гасло рвучко метнувся загін уперед і, всвіваючи свою путь трупами, зрушив ворога, зімняв ворога, розстрошив ворога й переможно погнав сполохані ворожі рештки. А ось під прапором волі, здобутої тисячма тисяч смертей, в супроводі тих же звуків проходять славетні полки вашої країни. Вони готові завжди дати найсуворішу одсіч, вони завжди готові на смерть, щоб тільки відстояти життя.

А он з білого каменю якісь величезні прекрасні будівлі. На урочисте гасло тих же звуків мармуровими сходами шумно сходять юрми нових життєрадісних людей. Строкатим потоком плывуть вони доли — в сади й долини, на ріки й озера. — сходять на час перепочинку, поки знову покличе їх до праці той самий метал.

Ви любите звуки фанфар. Це непокій і бадьорість, радість і біль, терпкава кров і світанкові роси.

Збуджений ними, ви, кінець-кінцем, все ж таки підводитесь, наближаєтесь до правого вікна...

Яка надзвичайна картина! З одного боку змагається ще укисне проміння, укисне і тому якесь ніби тремтуче, різке, запопадливе, що цілує міцно, цілує востаннє. З другого — важко й заціплено надходить похмурість, безсерда похмурість, що дедалі суворіше вигинає кошлаті брови й частіше поблискує гнівом. Вони зараз мусять стикнутися. Вони вже... така краса, що хочеться крикнути!

¹ Ті, що йдуть на смерть, вітають тебе.

І в цей час на сталевому тлі передгроззя, на знайомому вже вам місці, внизу, біля торішньої могили, ви постерігаєте дві ясні несподівані постаті. Несподівані своєю весняною ясністю, своєю тут присутністю.

Дві знайомі вже постаті, що, заглибившись у невситиму розмову, не помічають ні вас, ні наближення бурі.

Він — може, трохи плечистий, але гнучкий і такий засмаглий та чорночубий. Це він минулого разу якось незграбно, але зворушливо був підтримав її, а потім осторонь скромно стояв і чекав.

Вона — ви її знаєте.

Захоплена його мовою, вона також не звертає уваги, що вже рокоцуть нестримні погрози й завихрюється шумний шал. Так наче зараз і вона, і він хутчій відчують, ніж розуміють: що буря сильніша, то швидше пролетить.

Аж раптом ударило поблизу, несамовито труснуло деревами, замотіяло кучмою верховіть, сипнуло хмарками пилу, плямкнуло першими краплистими дзвониками...

Розмова урвалася: куди ж їм тепер?

Хутко, похапливо озираються довкола, і ви помічаєте, що вирази їм обом трохи розгублені, проте задьорно-веселі. Така бо справді кумедна пригода!

Першою все ж таки зміркувала вона й чим дуж кидається до старого паркану, під захист густого яблуневого руна. І, крикнувши щось захотливе, посміхом обминаючи горбики, високо підстрибуючи в траві, одбиваючись од дупкого галуззя, перебільшено махаючи руками, перебільшено вгинаючись, забризкана, зашаріла, задихана, — вона перша добігає до яблуні й з розгону просто грудьми падає на ню, обіймає. Ту ж мить встигає й він, плечистий, засмаглий, збурений, але йому нема де спинити свого розгону, і він з розмаху обхоплює жінку. А тоді, ярливо сіпнувшись, нараз припадає устами до її вигнутої шиї, до принадних ніжно-пухнастих кучерків,

і так завмирають, не знають, що їх в цю хвилину щедро обсипає яблунова замітіть.

Дивіться: в бурі, у грозі займається нове кохання! Тільки наступний громохкий удар, оскажений порив та ще рясніші струмені примушують їх схамунутись.

Вітруга бахає вашим вікном — треба вікно зачинити. І, зачиняючи, ви несподівано для себе самого приязно й захватно гукаєте:

— Прошу до хати!

— Дякуємо! — теж приязно й весело, ані трошки не вражені, відповідають вони. — Дякуємо! Скоро минеться! Тут затишно!

Ім сьогодні припало до жартів: де ж та затишність, коли їх уже добре змочено?

— Прошу до хати! Змокнете!

— Справді? Ну, гаразд.

Вони поспішають до вашої хати, а ви широко розчиняєте двері.

Н а к а з.

Програм скінчено. Завіса поволі гасне.

Ми вам не граємо напутного марша. Ми лише просто кажемо: добра вам путь, ішовши.

Йдіть, не забуваючи:

— що шалено-швидко пролітають наші дні, мчать життям, як розлогими степами, наші буйногрові місяці, пропливають, як гордовито задумані кораблі, наші роки, щоб не вернутись. Але прекрасно, що є можливість любити колишній біль і сумувати за колишньою радістю. Бо це дає невичерпні скарби, бо це значить день-у-день непереможно хотіти нового болю й нової радості, безнастанно й глибоко любити життя. Це значить: день-у-день якнайбільше змагатись, будувати, жити, любити.

Любіть.

...коли легесенькі бризки підстрибують і обсипають обличчя, коли в грудях гулко й лоскотно роз-

гортається якась невідома пружина, коли хочеться полоснути ножем по неможливих заслонах, коли хочеться владно полетіти у просторінь, коли ви безглузу, але рішуче перехоплюєтесь через могили й розумієте невгавчу многострунну комахню, коли ви чуєте, як дихає земля й обіймає землю, — то скільки б не було вам років, хто? .. хто посміє сказати, що ви не молоді?

Будьте молоді.

...бо тут визнають тільки сміливих і здібних, тут обдаровують ласкою тільки імкливих та енергійних, тут, свідомо йдучи на страту, почувають себе тільки щасливими: адже не тлітимуть десь надарма, адже поспішно збиратимуть всю свою міць, щоб побачити, як радісно й вдячно палає вона на спільному вогнищі.

Збирайте, несіть.

...а маленька дівчинка — велика радість, великий химерник, великий бунтар і жорстокий сміливець, що заслуговує тільки на прощення та любов і завжди нагадує давню азійську мудрість: народ (а точніше — кляса), що не любить дітей, не має майбутнього.

Пам'ятайте.

...наша молодь, напоена південним сонцем, насичена південною свіжиною й завзяттям, молодь, що ніколи не схилить голови, що ступає твердо, дивиться сміливо, — вона в своїй більшості кріпка, як сама земля. Треба, щоб і меншість стала такою ж.

Зробіть.

...що швидше порвемо у взаєминах облуду хворобливих загадковостей, що більше будемо шанувати простою шанобою, яка не принижує, що швидше розстріляємо рабів і власного самодурства і самодурства інших, а цим самим почнемо поважати людей за те, що вони люди, то швидше й найпомітніше з'явиться якраз у нас нова жінка і стане у всій своїй непохитній величній красі.

Шануйте її, коли хочете шанувати себе.

— Дуже рідко падають із чужих риштувань, найчастіше падають з власних, падають невинні і лише тоді розуміють, що до перемоги безліч вимог. Перемога дається тільки тому, хто, скупивши сили, вміє швидко рухатись і володіти цифрами.

Умійте.

... бо наші дні — це той колір, що біль перетворює в радість, і, раз полонивши, не пустить назад, бадьорний колір нестримних палахтінь.

Хай він яріє, п'янка справдішня радість!

Хай будуть повні ваші серця, як повні бувають келехи.

Хай повсякчасно й повсюдно діють протиріччя, що рухають все вперед.

Хай живе все, що ненавидить морок і любить силу, все, що не знає спокою й зневіри, бо довкола багато ще в нас цілини й багато-багато весен попереду.

Бо вже вклоняються химери давнизни, вже упокоєно стеляться простори.

Добра вам путь, ішовши.

*Під Івана Купала,
в гарячі ночі
тьма зусає в дібровах.*

ПІД ІВАНА КУПАЛА

В. МИСИК

*У травах, в клоччі
дрібнолистих кушів, над димком болот,
над димком болот, в камішах ріки
заплітаються світляки
в корогод.*

*Як просторо, як п'яно, як душно в світі!
Небеса в запинало сухе сповиті.
Мутно зорі горять — і в червону тьму,
в комарину печаль утопає ріка.
І мовчазно по світі всьому
йде тоска.*

Тоскно в плесі, де гнуться сухі кущиці.
Тоскно плаче вода у кущах в криниці.
Тоскно плаче, схопившись за серце,— дарма:
спазматично вмирає, дрижить на дні.
В диких іскрах яріє тьма
в щущині!

Під тією горою
в кущах, у травах
п'яною ордою
летять вогні.

Крізь діброви зарослі
линуть наосліп,
світяться й згасають
в палаючій сні.

— Ми довго ждали
такої ночі
в листках зів'ялих,
в сухій корі.

Тоска стомила.
Розправте крила,
крутіть, як вихор,
в одчайній грі!

Під тією горою
блиск який!
Не знаю спокою,
стою сумний.

Вже серце відчуло
тоску німу,
вже іскрою рветься
назустріч в тьму.

Тянуться руки
назустріч іншим.
Весь ліс зайнявся
в танку вогнів.

І тоскне серце —
суха іскринка —
летить у владний,
в купальський спів!

Вогні летючі,
зринайте, сяйте,
падять на кручі,
тремтять вгорі!

Ви довго ждали,
щоб раз — єдиний —
сплахнуть і вмерти
в солодкій грі!

В цю гарячу ніч такий на землі неспокій!
Риба в ріках скидається, ходить під самим верхом.
Деся тоскою притиснутий в ямі глибокій
повернувся несподівано чорний сом.

Повернувся під водою в кушірнім лахмітті —
і хвостом, як шалений, ударив у груди ріки.
Не змагайтесь, рибалки, він порве найкріпші сіті
в цю годину тривожну, в годину тоски.

Не змагайтесь, рибалки, — по схилу крутому
не протоптана стежка виводить на теплий шлях.
Не змагайтесь, рибалки, спішіть у пітьмі додому,
вас зустрінуть жінки і коханки в садах.
Що у вас на рукавах кушір — то нічого,
тільки б ви зберегли в своїм серці жагу молодого.
По дібровах, по заростях повно воїню молодого —
вся, земля, як сп'яніла, в купальським чаду!

Цікаво стежити за розвитком творчості Аркадія Любченка, особливо в останні часи, коли він визріває, самовизначається й увійшов у критичну фазу свого художнього життя. Тут робота критика була б надзвичайно важлива і відповідална; він міг би стати повитухою щодо Любченкового письменницького таланту, допомогти йому швидше знайти себе. Любченко був дотепер інтелектуалістом, в тому значінні, що проблеми етичного, практичного порядку були для нього розумовими проблемами (розумовими в поетичній транспозиції). У „Вертеп“ вперше свідомо й в ширшому масштабі познавчився у нього процес зацікавлення діалектикою дійсності. При чому цю діалектику він старається поетично втілити шляхом нагромадження в одній неначе точці великої маси визначень і деталей, що має викликати враження далеко ідучої конкретності. Він хоче дати стихійність інтелектуалістичними методами. Конкретний факт — у нього точка перетинання багатьох силогізмів. Поетична проблема надзвичайно цікава й могла б зробити з Любченка поета культури. Страсть прийняла б у нього логічний характер, або краще — логізм став би у нього страстю й джерелом письменницького упоення. В українській літературі це було б великим досягненням, бо у нас мало письменників, що культивізацію (а не просте викликання) почуттів, настроїв і т. ін. зробили своїм життєвим завданням. Але в цьому є й певні небезпеки, і критик повинен їх відмітити, а власне небезпеки дидактизму. Він старається виправдати всі факти, які в даний момент мають свою цінність, таким чином, що надає їм ширше логічне значіння. Але можливий теж у нього й другий шлях: завдяки методі конденсації

рисок, протиріч, зіставлень, вся інтелектуальна побудова Любченкового таланту може „прорватись“ і залитись морем стихійности. Тоді могла б у нього виникнути еволюція другого порядку: він міг би почати інтелектуалізувати стихійність, йти від стихії до логіки (в умовному поетичному значінні). Обидві можливості надзвичайно цікаві, і критика повинна ними зайнятись. Наш автор безумовно на це заслуговує. При тому треба уникати так званої критики змісту або гнатися за придуманими поспішно соціологічними еквівалентами.

Це — жменька думок, викликана читанням оригінального „Вертепу“.

Проблема: як повинен би виглядати Анатоль Франс у пролетарській літературі.

Розділ перший. Жовтогарячі туги погідної, втомної осені пристрасно жевріли відблиском опалого сонця у листі скверику, на стінах будинків, у самих повітрі, в очах у людей, віщували на вечір легесенький морозець — не морозець, а так лиш, що трошки затерпне повітря, зміцніє... — і розтравлювали душу поривами.

— Ох, і осінь же! — зірвав павзу молодий, але вже з богемськими звичками, ліричний письменник Свитка. — Оце б рушницю на плече та в далекий вибалок на полювання! Терпко зараз пахне в'ялими бур'янами, грушечки дикі на межі... Ех, чорт!

Переходили вулицею з Пушкінського скверику на хідник. Художник Айдор перший перебіг перед грузовиком і оглянувся; очікував товаришів, затискав

РОМАНТИЧНА ВИЛАЗКА

Новела

ОЛЕКСІЙ КУНДЗІЧ

„Франс советует вам сделать анализ мочи“.

Жан Жак Брегсон

От юності моєї
мнозі борют м'я страсті...

З молитви

руки глибше в кишені ретельно заперезаного плаща, підносив дебелі плезі, і на вродливому, овальному виду здорового парубійка було видно, що зараз щось скаже — очі примружив і рота склав у гірку гримасу.

— Не можна, люба Свитко, бентежна Свитко! Торуй, второвуй свою орбіту, щоб аж чорна стала, — від жінки до редакції, від редакції до жінки, в лазню і в перукарню, за гонораром і до жінки... Щоб у цій орбіті аж колію вибив... Так з Москалівки до трамваю, трамваем до майдану Рози, з майдану до редакції коло ВУЦВК... Так треба. Живи романтикою буднів. Прекрасні творчі будні! Хо-хо!

Він шльопнув недокурком об асфальт.

— Врешті, грушечок назбирати можна я думаю за більше...

Свитка встромив за комір пальця і сказав:

— Кнопка ямку виїла в горлянци.

Художник Товмач в півшубку й у шкіряній шапці з навушниками, в чоботях і чорному галіфе, схожий на людину з півночі, темний і прозаїчний з лиця, доганяв їх, — зупинявся, щоб узяти цигарок, — і зором митця дивився на цих двох, що йшли перед ним. Він думав: „Яка характерна постать у кожного з них!“ По завжди рівній, тепер саркастично-згорбленій спині Айдора і по тому, як руки його напружено вирівняні в кишенях, можна догадатись, що він зараз скептично щось таврує своїм смішливо-надхненим голосом... „І краги його легко накреслити двома чорними мазками з лівого боку кожної. А Свитка теж характерний. Портфеля свого він несе так, наче й на хвилину не забуває його, як селянин карбованця за пазухою. Голову зігнув і комір претензійного крою пальта одставився сиротливо од шиї“. Ще рання осінь, а Свитка вже у лайкових пальчатах — плаща принципово не носить. Каже: „не визнаю резинових одягів, вони вульгарні“, — і називає їх по-французькому.

Товмач дивиться і міркує, що, врешті, вони за сюжет для картини йому не можуть бути. Неварті. Дрібно і скупо в них усе. Інтелігенція! Кроки дрібні, як у панянок, рухи в'ялі й ліричні.

Товмачеві полотна не такі. З армії він приніс страдницьку напругу заскоружлих людей, з революції взяв незломний спокій мужицьких облич, важку крицю робітничого присуду над ворогом — в очах своїх типів, в людях своїх полотен і випадкових шкіців у редакції, на листу паперу, на палятурці. Не надхнення у тих обличчях, — спокій, несхибна рішучість і проста, моторошно проста думка. Айдор здригується з жахом, дивлячись, як викреслює куском вугля цей художник своїх людей. Чи він здурів? — він повів рукою і лінію товсту, як олівець, креснув через постать од тім'я до грубого широкого закаблука. Він же збавить картину!.. Але очі не одриваються від лінії, проводять її по крутому схилі шиї, по спині, по судрожно вирівняній позі і — яка напруга фізичної сили, який тягар почувається на цій спині, такий тягар, що в'язки, здається, скриплять і можуть позіскакувати один з другого. Друга лінія — і на плечах куль. Це гружчик. І цей гружчик ігнорує тонкі Айдорові композиції та психологічні нюанси ліричного Свитка. Цей гружчик — докір їм обом і майбутній вирок. Але обидва вони захоплюються ним і захоплюються щиро, бо завжди недосяжне стає ідеалом, а в них це недосяжне. Ця лінія — в них недосяжна, хоч обидва вони талановиті. Іх трьох щось зв'язує і часто можна бачити разом з модерними посталями Айдора та Свитки понуру північну постать „товариша на чатах“, прозваного заголовком його картини, художника Товмача.

Товмач порівнюється, догнавши митців. Кілька кроків ідуть мовчки.

— Ми тут говоримо, — звертається Свитка до Товмача, — чим освіжитись, як зламати свою второвану, щоденну орбіту?

— Ні, ві, ні! Не треба! Я знаю твій скепсис по відношенню до інтелігенції, я знаю... Так, я знаю, що ти живеш тим рухом, що пережив його по станціях, портах і фронтах. Я згодний, що в тебе величезна зарядка життєвого ентузіазму... Ти просто відпочиваєш зараз і ще навіть не зовсім побілів і поправився. Тобі солодко працювати в мистецтві, бо це твій празник, твій творчий відпочинок... А ми потомились. Втомився Свитка і втомився Айдор. Айдор зараз не відмовився б від відомої в Бухарі гри „в зозулю“. Ти знаєш цю гру?... Уяви собі пекучу пустельну країну десь коло „криші міра“. Газети доходять раз у кілька місяців. От там прикордонні працюють добровольці-комсомольці й безпартійні. Запакували себе на сім років—треба ж там радянського пульсу. Тоскно там. І от там грають у „зозулю“, в цю гру, що є зразком людського розпачу. І герої люди і герої знають розпач. А грають вони так: в пустім темнім будинку одному зав'язують очі, а всі ховається й кукають. Той з зав'язаними очима лупить з нагана на кукання. Успій утекти з того місця, де ти кукав... Так я, визнаний художник Айдор, пограв би в цю гру... То ж то, бісового батька, світ широкий і по світі стільки цікавого, а ми якось засохли, обмежились, витоптуєм стару орбіту і не зійдемо з неї, поки не проб'ємо таку колію, що ліктями будемо у стінки терти... Пуста, обмежена, вбога богема! З якою насолодою я мив би з матросами палубу пароплава серед моря в ясний соняшний день! Яке щастя відчути свої м'язи, своє здоров'я!

— А в брудному порту, в сльотяну погоду?— запитав Товмач.

— О! Промокнути? Так я ще хлопчиком, пастишком, як промокав на дощі, так і досі не знаю цієї радості!

— „От юності моєї мнозі борют м'я страсті“. Так примовляє мій старенький господар, зосередковано

наливаючи стопочку білої, і потім засміється, — сказав Товмач.

— Це не страсті. Треба бути просто сміливим і вперше вийти зі своєї кімнати не в той час, як звичайно, і не в тім напрямку, що завжди... Це маленьке, а потім сісти й поїхати у другу республіку, за кілька тисяч кілометрів...

— Буде скучновата подорож без мети і вернешся з тієї станції, де надоїсть читати романа, що ти його захопиш с собою в свою екстраординарну подорож.

— Істино, істино! — прорік Свитка. — Читав я Ібсена, в нього є тоскна фраза, — вона вразила мене, — „закрито всі затоки“. Істино — закрито всі затоки...

— Розкрити! Згадай багатющі біографії Лондона, Горького, Істраті, Генрі... Жили люди! Жили, а ми...

— А в нас це вийшло б інтелігентським вибриком. „Закрито всі затоки“. Епоха, кажеш. Поверх епохи не вилізеш. Зфальшуй собі бутафорію романтики, коли тобі справжньої не видно в цих буднях... Ну, хлопці, будьте здорові! Я сюди. А в зозулю гратись не раджу.

Товмач повернув у Плетньовський провулок, а невдовзі розійшлися й ті два — Свитка та Айдор.

І коли художник Айдор не закопає свого хисту в землю, і коли майбутні біографи будуть складати його життєпис, то вони не повинні забути наведеної розмови трьох митців.

Розділ другий. Повернув ключа й зупинився поблизу дверей.

Сам.

У профіль до вікна завішаний мольберт, стіл під глухою стіною, на столі книги, картини — репродукції та оригінальні ескізи. Все знайоме, все кричить про обмеженість і скучна пательня з недоїдженою українською ковбасою імponує до хаосу на столі і в кімнаті. На стінах власні картини — портрет

знайомої дівчини, натюрморт — власна гітара... Гітара на стільці поверх сірих старих штанів.

Вона не подарує нічого нового. Всі акорди на ній можливі під пальцями Айдора, знайомі йому, як рахівникові кісточки його рахівниці.

Вечір темний, — виглянув Айдор у вікно, припавши до шиби, — погода чудна, вітер зірвався, в хаті затишно.

Скинув плаща й кинув на кушетку турецького кольору, причесався до люстри й оцінював свій вид, як когось чужого: симпатичний, очі хороші — блакитні, ясні, мабуть збавляться потім — вилиняють... Ще трошки зісталось сили-здоров'я, правда, щоки вже опали і трохи зжовкли. Ясно — станеш, товаришу, безсічним, здохлим мишуком — тепер ще живеш кров'ю сільського парубчак, а місто виссе. Інче, як же! Хіба в місті люди? — каже Товмач. — Сміття, а не люди... — Гм! Але ми ще повоюємо!

Сів на кушетку. Потім відкинувся на подушечку і нічого не думав. Гітара таки влізла в руки. Тихим перебоєм взялися струни, в павзах шумів примус у кухні і в сусідки плакала дитина... Заснув з гітарою, як з дівчиною. Прокинувся — дванадцята година. І гостро раптом відчув оту тоску за чимсь новим. Оглянув усе круг себе:

— Кімната.

Як завжди.

Як завжди!

— Стати до мольберту?

— Як завжди?

І після цієї думки — павза в душі.

Тихо. І враз:

— Ідея! Еврика!

Айдор аж схопився і швидко застягнув піжаму.

— Піти!

— А куди?

— Так, просто. В нічне місто й до ранку. До ранку блукати, сидіти у скверу на лавочці, наче не

„МОЛОДНЯК“

Літературно-мистецький та громадсько-політичний ілюстрований журнал-місячник. Орган ЦК ЛКСМУ за редакцією:

Ф. Голуба, П. Лакизи, Т. Масенка, Т. Медведєва,
П. Усенка (відповідальний редактор).

РІК ВИДАННЯ ТРЕТІЙ

Основні розділи журналу

1. Літературно-художній (оповідання, розділи з романів, повісті, п'єси, нариси, етюди, переклади з зразкових новин чужої літератури, вірші, поеми).
2. Літературно-критичний (статті, розвідки, літературні портрети).
3. Розділ літнавчання.
4. Суспільно-політичний (статті, нариси, огляди).
5. Сатира й гумор (фeyлетони на літературні теми, пародії, шаржі, літусмішки).
6. Побут (статті, нариси, листи з периферії).
7. Хроніка — літературно-мистецька (закордонна, столична, провінційна).
8. Бібліографія та низка інших розділів.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

А. Александрович (Білорусь), Багмут І., Барашка Іл. (Білорусь), Басок В. (м. Глухів), Бойко І., Влизько О. Вухналь Ю., Галь, Церво (Польща), Гаско М., Голуб Ф., Гончаренко Ів. (Лубні), Голованівський С., Гордієнко Дм., Гримайло Я., Стременко В. (Дієв Марко), Донченко Олесь, Дубовик М. (м. Дніпропетровське), Дукин М., Зарва І., Затонський В., Ірчан М. (Вінніпег), Клочья Ан., Коваленко Б. (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів., Кожушний Марко, Контория О., Корнійчук О., Корсунів, Коряк В., Кузьмич В., Кундзіч Олексій, Кулик Ів., Кириленко Ів., Ладен О., Лакиза П., Лимар В., Ліберман Д. (Стара Бухара), Масенко Терень, Мотузка М., Момот Ів., Новицький М., В. Норд, Овчаров Г., Олійник А. (м. Конотоп), Палівець Ів. (Кременчук), Первомайський Леонід, Радченко П., Райд І. Рудерман М. (Москва), Сидоров А., Скрипник Л. (Сталіно), Скрипник М., Смілянський Л., Таран Ф., Тарновський М. (Нью-Йорк), Теодор Орісіо, Толкачов П. (Азербейджан), Усенко Пав., Шевченко Ів., Шеремет М., Хвиля Андрій, Худяк В. (Донбас), Філіпов О., Фомін Євген, Фурер В., Юринєць В.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 1 рік — 4 крб., на 6 міс. — 2 крб., на 3 міс. — 1 крб. 10 к.,
на 1 м. — 40 коп.

Адреса: м. Харків, Пушкінська, 24, в-во „Радянське [Село],
журнал „Молодняк“.

маєш кватири, роздивлятиись, прислухатись до людей. Побачити нічні площі, побачити місто вдосвіта, заблукати в сонний тихий провулок... Захочеться спати — так і треба, пройме вітром — і добре. Буде пригода, ціла розкіш за нашого буденного часу.

Ідею зважено й затверджено.

— Чи не краще заснути й пережити полюцію замість цих романтичних прагнень? Це ж і основа їх...

— Ні! Хіба боюсь? І потім — сила волі!

Айдор читав десь такого рецепта: волю можна викохати постійним тренажем на дрібницях: тобі не хочеться встати — то встань; не зручно сидіти — так само сиди. Хочеться з'їсти яблуко — не їж його зараз.

І тому, що Айдор викохує тренажем сили своєї волі, він піде сьогодні в нічне місто. Вирішено!

— Ще тільки трошки посиджу.

Встав. Раз хочеться посидіти — треба встати. За кілька хвилин замикав кімнату на ключ. Вийшов.

А погода стала демонічна. Як до речі! Ще з вечора відчувалися якісь зміни — напливали хмари, вилазили з-за обрію страховищем і по вулицях починало мести пилом. А тепер — маєш!

Рве сухий вітер, обтрушує скверики, крутить, мете містом, біжить еластичною м'якою тигрою, затанцює в електричній плямі, чортом стане, напнеться, розмахнеться і — стовпом, стовпом дубки.

Осінньої ночі місто лежить картиною в стилі blanch - noir.

Хтось застиг у задумі над теоремами трикутників і кубів, капризно нагромаджених на тло білового хмарного неба. Хтось тушем черкнув райсфедером кілька відтінків антен, викреслив гостряки соборів і веж. Хтось на чорній картині міста повитирав резинкою білі плями по вулицях, навів розріджених білих електрики й застиг.

Столиця спить.

Тільки обшарпані дерева скриплять та хтось шпурне зрідка чорну ворону, кине над будинок, а там рване

вбік понад дах, понад квартал. Тоді чорний клопоть над кварталом закричить несамовито, різко і зникне; обізвавшись вдалені, наче печальна самотня луна обізветься вночі на його крик.

Хідником, загортаючись у пальто, нахилиючись проти вітру, стукаючи сухо закаблуками по дошках, іде Айдор.

Він думає:

„А ти, Свитко, прокиснеш удома і нічим не відзначиться ця ніч між твоїми буденними ночами. Бо ти безініціативна, безвольна Свитка і немає в тобі розмаху“.

Його модерну постать шарпає вітер, точить, намагається зіпхнути з хідника. Айдор вийшов з завулку на далекий кінець головної вулиці, покликав візника, що вертався з передмістя, і дійшов до площі Рози.

Встав.

І зразу почала наклеюватися пригода.

На низеньких воринках, зігнувшись ліктями на коліна, над самою колією сидить дівчина. Бачив її мигцем — коли проходив, підвела голову. В неї було русяве рожеве обличчя й великі, здається, блакитні очі... І, цікаво, чого б їй сидіти просто на воринках серед ночі... Є ж лавочки і взагалі...

Айдор сів на першій лавочці й обдумував, якби познайомитись. Безумовно, її привела сюди якась трагедія! Вона зрозуміла б його з першого слова й розповіла б йому... Сказати так: „Товаришко, у вас, здається, щось трапилось?.. Не думайте тільки, що я нав'язуюсь, як до дівчини, по першому вашому слову я одійду... Мені здається, що ви потребуєте поради чи допомоги. Я підходжу до вас з участю“...

Так можна сказати. А вона звернула увагу! — поглядає.

Айдор хоче вплинути на її підсвідому сферу і проводить гіпнотичні паси паличкою в повітрі — від неї до нього. Та вона рвучко зривається і йде до

скверу Пролетарської науки. Айдор наслідці, і знову вони одно насупроти другого на ослонах у сквері. Але до неї підходить якийсь щуплий у потертій парусині, сідає й нахилиється до вуха...

Айдор здивований і ображений. Тепер йому ясно, що це проститутка, що він гіпнотизував нічну вуличну жінку і ставав перед нею в уяві у „благородну“ позу... „Чорт-ті що!“

І раптом перед художником Макс. Кепка на очі, плащ загорнутий полою десь аж на спину, рожеве юнацьке лице кривить раклівську гримасу.

І по асоціації блискавкою думка про Максону сестру:

„А Фаня одна вдома!“

— Айдор! Моя пошана!... Що ми тут робимо?!

— Так. Просто так! А чого ми маємо такий вигляд? Чого ми маємо таку занепадницьку позу та гримасу?

— Житуха!... Знаєш, немає точки опертя... Збираюся якимось обнови́тись... Йдемо до „Замку Тамири“? Серйозно! Чорт з ним!

Макс такий — зустріне, випалить все, що має, — може, потім і покається, але випалить.

— Там твоя точка опертя? — запитав Айдор, ідучи поруч, і додав, наче подумав, уголос: — Всі ми до чогось збираємось!

От така зустріч! Макс...

Макс — тепла, прекрасна душа! Їй-богу! Хлопець — двадцять два роки, дівочі губи і очі, що прислухаються. Захоплюється Блоком та мрійно говорить про дівчат, як і личить юнакові... І цей Макс грає демона. Од того Айдорові шкода його. Нащо грати демона і робити раклівську гримасу?

В нього сестричка комсомолка. Саме комсомолка. Навіть познайомились вони, Айдор та Фаня, так просто, по-комсомольському. Була така ж погода — сухий вітер з пилюкою, жовте затуманене сонце і жовто в повітрі. Один з тих прекрасних липневих

днів у цьому чудовому місті, коли від пилюки не сховаєшся ні в автобусі, ні в себе вдома, хіба в гардеробі! На хіднику зрідка, зігнувшись, панічно пробігали перехожі. Художник ішов з будинку імени Блакитного у гарному настрої, легко, по-літньому одягнений, без кашкета, в ковбойці, в сандалях. Мабуть, зі своїм розгорнутим коміром мав він демократично-комсомольський вигляд, бо його сміливо зупинила червонощока дівчина і, затуливши хустинкою око, попросила:

— Вибач, товаришу, мені щось завіяло в око. Подивись но! — і вже подалась до нього обличчям.

Приємно згадати! Благословенна пролетарська безпосередність!

Дивився в її око зблизька, вільно, не мигцем. В чоловічкові бачив себе, а сірий обвід круг блискучо-чорного зерна був дрібно, крапчасто почерканий, наче обарвлений під мармур. Прекрасний дорогий камінь — що може бути краще здорового світлого людського ока. Поглядом художника зарисовував у пам'яті натуру і відчув раптом — вона дивиться на нього зблизька з цікавістю, з радісним задоволенням і закликком.

Вийняв чорненьку пилінку кінчиком папірця з блокнота, сказав, що не варто дякувати, що йому було надзвичайно приємно зробити їй послугу...

— А тепер я пройду з вами. В мене до вас не менш оригінальне прохання... Ви типова комсомолка на обкладинку „Красной Нивы“, а я художник і взяв замовлення на таку обкладинку. Може ви згодитеся?

Вона примружено сміялася. Так, вона була якраз така, якої потрібно було Айдорові. А відомо, що потрібно для обкладинок центрального журналу в наші роки... косинку, зубів два рядочки в рямцях вишневих вогких губ — в одвертій голій сміху, примружені від сонця очі, — білки на узгір'ях щік і грудей...

І це в ній найшов художник.

Чи закохався Айдор у цю голівку з обкладинки журналу, він і сам не міг би сказати, але ходив до неї кілька разів і весело проводив яку годину. Так познайомився і з її братом Максом.

Вони живуть у кімнатці з вікном-дверима. Вона така вузенька, що коло єдиного ліжка вузько проходити і треба бути дуже обережним, щоб не зтягнути ковдри коліном.

Макс стелить коло ліжка матраца так, що кусок його під ліжком, і сам Макс часто скочується під ліжко. Неспокійна натура Макс.

Він колись у провінційному місті ще в батьків-непманів учився грати на піяніні і тепер грає в кіні на околиці. Фаня робить у друкарні коло машини.

Так і живуть обое.

Але ясного юнака Айдор часто заставав в якомусь тривожному настрої. То він буйно й розмашно танцював якихось „морячків“, куски з балетів, то він заглиблювався в поезію, смакував кожде слово Блока й Северяніна, то він з помутнілими очима наспівував мотив фокстроту або танго, вертався до нього знову і знову і кричав:— Ні, ти слухай! Слухай, як тут прекрасно!..

Ці настрої створювало йому щось побічне, невідоме Айдорові й Фані, ті якісь прагнення, що панували над ним, тримали його під тягаром постійної невдоволености. А тепер от — „Замок“... І це ні з того, ні з сього. Від чого розпач цьому хлопчаків, що міг би бути радісний і прекрасний?

— Ех, товаришу славний. Не одною грою живий буде музика з кіна, що на околиці. А я ж соціальна сирома. В мене немає кляси. Вдень мое оточення — місто, вулиця, парк, увечері — спереду екран, ззаду напівхуліганський партер замиського кінотеатру. Сідаю за рояль, довго розгойдуюсь, потім пальці проймаються електрикою, починаю імпровізувати...

— Розкажи, — каже, неясно за що. Айдор.

— Сьогодні мені згадався парк. Знаєш — у склад

моєї персони входить елегійна лірика. А тепер така осінь... Якось здуріли руки і я слухав свою гру, як чужу. Я розділюся: був у партері й у звуках. . Враз шум, цмокання, хаханьки, шикання, репліки. Го-го-го-го!..—і серед елегії я сказав собі—смійся!—і рвонув по клявішах... Це був чудний сміх! Жалкую, що вдруге я не передам його. Це можна тільки раз... Вечір. А вдень—ходжу. Соці-яльний безпритульний. .

І враз тон його міняється. Ніч, вулиця, вогні—прибрав ритму кроку—махнути рукою—смійся! Місто живе—живи з ним. Син вулиці—і вже Макс захоплюється поетичною богемською романтикою...

— А „Замок Тамари“—це звучить екзотично.

— У всякім разі, дороги наші збігаються!—сказав Айдор, не слухаючи Макса.—Твоя сестричка вдома?

— Мабуть. А на який чорт вона тобі? Не все одно—повія.

Аж тепер Айдор почув, що від Макса пахне горілкою.

— Не говори такого за свою сестру!

— Моя сестра кожда з оцих, що сидять і ходять тут по місту. В „Замку Тамари“ ти найдеш мою сестру... До речі—я тебе познайомлю там з моїми друзями, з нашим ватажком. Ех, доля! Шкода мені, що пропадає талановитий, може, геніяльний хлопець!..

— Геніяльний?!

— Геніяльний! Це надзвичайно оригінальна й цікава особа. Між нами кажучи, він син адмірала Крисіна, Крисін. Неймовірно сильний поет! На сотні літ такі з'являються... Та суспільство... знаєш, як ставиться!

— Цікаво! Він з „колишніх людей“?

— Ні, він завжди і скрізь людина й зістається нею, навіть у „Замку Тамари“... Скрізь і завжди, і завжди він буде геніяльним Крисіним.

- Ти багато випив, Максе?
- Я ще вип'ю! Ух, як вип'ю!
- Безпутний ти хлопчик, Максе!

Розділ третій. Познайомився Айдор із Крисінім на східцях, що вели у льох „Замку Тамари“. Крисін стояв коло стіни і розмовляв зі своїми колегами. Сам він був маленький і щупленький, як п'ятнадцятилітній хлопчик з ідеально-чистим личком, зі старими очима і мімікою старої людини. Дегенеративність цього виродка підкреслював сірий довгий фрак, що ховав його нікчемну постать до самих колін. Цей архаїчний одяг смішив Айдора і викликав побожну гордість та заплування з оригінальності і революційности Крисінової у його колег... Навіть не кусок, лише кусочок дегенерата був цей „геній“ у фракі. Зі всіх його рухів, зі всієї поведінки проглядало тавро виродження останнього і найнещаснішого з колишніх аристократів. Генеральська поважна вимова, креслена артикуляція напружених губ, манірне втягування повітря після кожних двох-трьох слів,— мабуть, так робив адмірал від одишки, а синок перейняв як атрибута поважності,— солідні переморгування бровами і доісторичний фрак викликали жаль до цього старого юнака. Він скидався на карикатуру, а вся сцена нагадувала піонерський спектакль зі старого життя: так само поважно й манірно розмовляли з ним його бліді друзі і здавалось, що вони грають полковників перед генералом. Тримались з убивчою гідністю й повагою. Між ними можна було чути: „так казав Крисін“, „я розмовляв за це з Крисінім“, „що скаже Крисін“... „Крисін“... „Крисін“... „Нещасні!“— думав Айдор.

Крисін „прийняв“ Айдора з цікавістю і на Максові рекомендації баском „дакав“— да... да.— Мабуть, теж адміральська звичка. І було схоже на те, наче Макс доповідає старшому; наче знайомить з генералом нового їхнього службовця, і генерал приймає його милостиво.

В. СЕДЛЯР
З альбому художника

Розмовляли всі руською мовою. Тему становили вірші якогось Реїна. Надуті фрази про загально-людську жагу, про глибоке розчарування поетове, вичитані з передмов у томах класиків, густо насичували розмову.

— Ви, звичайно, знайомі... — фф! — всисав він повітря, — з творчістю Реїна? Да? — запитав Айдора Крисін.

Айдор знизнув плечима:

— На жаль, я вперше чую це ім'я. Новий поет?

— Так. Правда... — фф! — він не друкувався ще. Да. Але це не шкодить... — фф! — його популярності серед молоді. Да. Дивно, як ви його не знаєте!

Виявилось, що весь цей гурток пише вірші, і кождий з цих старих хлопчаків самозакохано милується з себе і з кожного з свого колеги.

За столом довго складалися, розмовляючи про гроші з призи́рством і з таким виглядом, наче в цьому зовсім немає нужди і просто випадково той не захопив з собою, а другий захопив, але мало. І Айдор, побачивши таке, дав їм на п'янку зі своєї кишені. Всі образились і обурились. — Хіба можна! З якої речі?.. — Але гроші взяли.

— Припустимо цей каприз нового нашого друга! — урочо й поблажливо сказав Крисін.

Айдор відповів таким же тоном, але тільки в уяві:

— Випийте, дітки, чорт з вами!

Крисін виявив не якунебудь ерудицію у винах. Він непримушено серйозно вибирав по преїскурантові, капризив, крутив офіціантами. З його ініціативи було подано льоду, і рухи, що ними він клав прозорі куски до свого келіха, виявляли звичність і вміння. Веселінку ставив на широку ногу і Айдор подумав, чи зможе він віддутися по рахунках.

Але в цю романтичну ніч можна потратитись десятка на дві. Хіба й зараз думати за завтрашній день?!

— За молодих, невизнаних нечутливою громадською геніїв... — павза вирвала дружне — гура! —

геніїв „Замку Тамари“! — тихо закінчив і перехилив келіха.

Столом опанував той веселий шум, що настає після другого, третього келіха. Підсіла бліда жовтоволоса жінка, — Айдор з цікавістю стежив за нею, бо досі цурався проституток, а зате Крисін і тут виявляв не абиякий такт. Він пересів до неї ближче і, цинічно заглядаючи знизу в обличчя, бо був їй до плеча, наливав келіха.

І нахилилися до неї всі, щось казали і наливали келіха... І всі були розбиті по-домашньому, як і Крисін.

Жінка жеманила:

— Я п'ю токайское, я очень люблю токайское... — вона була не українізована. — Подайте токайского! — замовляла тихо офіціантові.

Айдор бачив, що Макс тут застрягне, і в душі був радий з цього і соромив себе за таке відношення до друга. Та хай переживе це все, сам потім зрозуміє, а Айдор одвідає зараз дівчину з обличчям і поставою фізкультурниці на обкладинці „Красной Нивы“.

Айдорові огидний був північний гамір коршомки з романтичним назвиськом „Замок Тамари“, огидні ці бутафорські люди і крашені „Максові“ сестри. Не одна з них жадібно поглядала на нього, оцінювала обличчя й кишеню, але його розбудоражену фантазію вабила інша, Максова сестра, та, що зараз лежить у вузькій кімнатці в ліжку з мереженими заслонками і солодко ніжить після роботи.

Відкликав п'яного Макса.

— Слухай, товаришок. Я зайду погомоню з твоєю сестричкою й почекаю тебе. Ось гроші — тих у вас не хватить, так ти доплатиш по рахунках... Не кажи, що я пішов.

Макс затримував. Обіцяв феєрверки несподіваних розваг, але Айдор рішуче прощався.

Вибіг по східцях із льоху та й зідхнув проти вітру.

Місяць виплив над чорним п'ятикутником даху брудною плямою червоного чорнила і розплівся по хмарах водянистим ломаним колом.

На розі міліціонер лаявся, вкладаючи у бричку п'яного, вимовляв йому, що той схопив його за Ахилесову п'яту, звичайно, не знаючи цієї мітичної п'яти і називаючи речі їхніми іменами. Він крутив п'яному руки, і ракло реагував на цей прийом імпровізованої джю-джитсу жалібним воєм.

Айдоріві все давало настрій пізньої демоничної ночі, і він запитував себе:

— А хіба це продовження того екстраординарного? Це ж просто піти до дівчини! Цього не треба було б...

— Ет, дурниці! — відповів якийсь другий жадібний Айдор.

А перший згадав:

— Тренаж! Сила волі!

Та другий гаркнув:

— Іди к чорту!

І обидва засміялись з цього художника, що йшов у провулок:

— Як це ти, Айдоре, закінчиш цю незвичайну ніч? На чому окошиться твоя романтична вилазка?

Розділ четвертий. Було раз так: Фаня сиділа, схрестивши руки на столі і поклавши на них голову, дивилась мовчки на Айдора, що стояв коло дверей. Він шпацитував по хаті й зупинився, задумавшись. То говорили про Троцького і троцькізм, а раптом світлою хвилиною — маленька павза, наче душі потрапили в пасмо світла з прожектора і стали ясні, зрозумілі, наскрізь прозорі; як тіло на рентгені.

Фаня сказала тоді:

— Ти мене любиш? — тихо і тоном прозаїчним, наче розважно міркуючи. — От цікаво! Мене ще ніколи не любив художник.

Йому здалося тоді вульгарне це речення.

— От сьогодні я тобі покажу, як любить художник, — шептав Айдор, поспішаючи до Фані провулком.

Бовнисту п'їтму мазнув снопом світла автомобіль, повів вусом у той бік, у другий; тїнь Айдорова впала довгою смугою наперед; почув себе висвітленим, видним далеко вперед та назад і скулився. Взялось таке почуття, що хтось підслухає думки.

„Нї, Фаня гарна, чиста, Фаня здорова! Фаня — ідеал пролетарської дївчини і таки не дарма фігурує на обкладинках“ — подумав художник, наче для того, хто підслухав його мислі.

Здивовано побачив в її вікні світло.

„Мабуть, чекає Макса. Бідна дівчинка, турбується за брата“.

Застав її в ліжку і, як одчиняла, мусів почекати за дверима, поки ляже.

Привіталися мінним потиском рук.

— Чого ти так довго не спиш? Зараз початок третьої... А знаєш, я швидко виїжджаю... Давно був у тебе. Захотїлось зайти.

— А ми готували доповідь. Я ж тепер повпред до Америки. Це в нас недавно завели в ячeyці інститут повпредів: кождий вивчає подїю якоїсь „своєї“ країни і робить звїти. Ми з одним товаришем готували такий звїт і засидїлись до цього часу.

— Аг-га-а... — задумано протягнув Айдор і сїв з краю на ліжку. Фаня посунулась, і цей рух її не уникнув від художникового спостережливого ока.

Айдор запевнив Фаню, що Макс прийде аж ранком.

Нїч продовжувала почату романтичну вилазку — вона була оригінальна. Надворі скрипіло дерево і терло стовбуром у дерев'яний ганок; було таке вражіння, що прийшов якийсь дорідний бегемот і чує у стїну могутнього товстошкурого бока. Од цього здригався кволенький будинок у провулку і од цього скрипіло ліжко...

Тимчасом у „Замку Тамари“ Крисїн важко запитав Макса:

— Де Айдор? Він угощав, твій друг.

— Але ж слухай...

— Максе! Крисіна он там за диктовою перего-
родкою проститутка вдарила по обличчю. Да.

Макс, украй затурбований, повзнув очима по
ідеально-чистому личку, що тепер блідо стигло.

— Мене, Крисіна! І це з-за твого друга, а ви-
ходить і з-за тебе.

— Він же два рази дав грошей...

— Він угощав і втік... Прошу... ф-ф...

— Господар не випускав...

І закінчилась Айдорова вилазка мерзенно.

У шість годин настирливо хтось стукав у двері,
і Макс кричав:

— Фанька, відчини!

Робити було нічого і ховатись ніде. Айдор лежав
на ліжку, а Фаня, накинувши легке плаття, відімк-
нула двері й сіла на стільці коло столу. Але Макс
ввійшов не сам. З-за його спини виглянула голова
на високій шії з червоним комірцем. І до Айдора:

— Ви художник Айдор?

— Так, я художник Айдор.

— Одягніться, будь ласка. Ви мусите зайти до
нас на дільницю.

— Але... Я не... в чому справа?

— Ти вгощав компанію, мусиш доплатити за ра-
хунками. Наша група з тобою не вітатиметься за
бешкет, що ти влаштував.

Айдор витріщив очі. Потім викрикнув до Макса:

— Ідьте ви к чорту, смаркачі дурні, зі своєю
групою. Ледачі виродки!—і до міліціонера:

— Такий ідіотизм... В мене немає грошей. Я за-
раз дам розписку.

— Нічого не знаєм. На дільниці чекає господар
і компанія, що ви її вгощали...

„А Свитка, мабуть, спав. Він ліричний, не має
сили волі і не зважиться на таку романтичну

вилазку" — саркастично усміхнувся сам собі Айдор, одягаючись.

Макс виглядав ображено.

А Фаня сиділа на ліжку і тупо дивилася в підлогу. Її розтріпане, змучене обличчя не було б тепер гідне для обкладинки центрального журналу. Але то нічого! Ось вона виспитьсь, вмиється, надіне червону косинку і знову буде гарненька червонощока комсомолка.

Молодість візьме верх! Молодість!

Трое їх ішло серединою вулиці ранкового міста. Вітер затих і листя на високих тополях над хідником радісно горіло сонцем, що зійшло за будинками.

День праці починався. Важко ступали ломові коні широкими копитами, коло цербкоопу з грузовика вигражали хліб люди в білій спецодежі; робітники, що ставали асфальтувати хідника, оглядалися на трьох і проводили їх очима. Їхні кремезні постаті, мудрі простою мудрістю життя обличчя і голі груди засмаглого парубка, що розмішував у казані чорне густе вариво, нагадали Айдорові Товмачевих людей, Товмачеві картини.

Але хто це?... Товмач!

Весь потягнувся до нього і з'їжився. Художник стояв на хіднику й дивився великим очима на трьох. В одній руці в нього чорнів олівець, у другій обвис білий аркуш, пришпилений до папки, і розкішна постань засмаглого парубка вже темніла на ньому масним ескізом. У Товмача зі сну трошки припухлі щоки, з свіжим натяком на рум'янець, видно, спала гарно людина.

Айдор так позаздрив Товмачеві в цей момент!.. Криво усміхнувся, промовив:

— Встряв в ідійотську історію!..

Степ
степ

ІНСТРУМЕНТОВКА
НА УКРАЇНСЬКІ ТЕМИ
степ. з поеми „ЛЮБОВ СЬГОДНІ“

Гай

гай

гай.

— Україно моя, Україно!

Ви-

сти-

гай

В зелених перинах,
В золотім промінні,
Голуба перлино—
Синьоокий край.

— Україно моя, Україно!

Даль.

Донбас.

Чебрецевий пах.

А в столиці—

заводи й ВУЇВиК.

Сто кілометрів на годину

По твоїх

Сте-

пах

Мотоцикл.

— Тррах - тах - тах!

Тррах - тах - тах!

Ти тепер,

Ти тепер не така,

Як тоді:

Жовтий квіток—

Малорусько - австрійська повія.

Ген

за степом

уже

витика

Лютий вереск
скажений гудок —
На Заході
гудуть
суховії:

— ПРАГНЕМО ЛАДУ СПІЛЬНОГО - О...
Слово важке,
як нудьга
божевільного.

Слово тяжке:

— Р - Е - В - А - Н - Ш.

Віriamo:

— Буде.
Червона.
Єдина.

Київ.

Дніпро.

ВУЦВиК.

... Сто кілометрів на годину
По степах

твоїх

Мотоцикл.

— Тррах - тах - тах!

Тррах - тах - тах!

Тррах - тах - тах!

Через колючий дротяний Ж Е Б Р А Ч К А
присадок перехилилась
жіноча постать і крізь ме- ОЛ. ДОСВІТНИЙ
режево зелені веранди простягла руку.

Тріо музики завзято витинали новітній фокстрот
„Валенсію“, і звуки чудової мелодії заглушали безу-
гавний гомін публіки в кафе.

Це було кафе „вищого“ світу. Сюди щовечора
сходились: заміжні дами, щоб попишатись своїм

новеньким капелюхом, модерного крою сукнею, останньої моди зачіскою, юні панянки, щоб прив'язати оком якого чорнявого юнака, і старі мегери й бахурі, щоб згадати за своє минуле... „Артіль“, що тепер володіла цим кафе, в білих кителях, куртках, метушилася між столиків, запобігливо зазираючи у вічі одвідувачам. Морозиво кращого гатунку, „кафе-глясе“, кава, нарзан — на блискучих тацях у зручних руках кельнерів носилося над головами їдців...

Одвідувачі, серйозні, замислені, ніби виконували величезної ваги завдання — поважно уминали морожені і гарячі ласощі...

Худа і бліда, мов свічка, пані розповідала про те, як їй тяжко було добути собі чорного „агату“ для намиста, що гадючкою стисло її горло. Кілька пань і добродіїв у білих, добре випрасованих убраннях, уважно слухали її оповідання, іноді занепокоєно хитаючи головами...

Сивий дідусь, що сидів у куточку і смоктав із соломинки холодний мазагран, частенько позирав на столики візаві, де умостилося молоде дівча з підведеними фарбою очима. У дідуса з обличчя не сходила усмішка, усмішка досвідченого лікаря венеролога, що ніби ховала у собі запитання: „Любе створіння, чому я й досі ще не бачив тебе в клініці?.. Невже ти ще не захворіло?“

Проти нафарбованої милої дівчинки сиділа людина з тих, що їх завше можна здібати по кафе, „казино“ й валютних біржах. Повите зморшками лице цієї людини було подібне до задубілого попелу сигари. Вицвілі очі цієї особи пожадливо їли виплекані бюст, плечі, руки дівчини...

Сивий венеролог зідхнув і витяг гаманець, щоб розплатитися...

Протягнута крізь зелень веранди рука залякла в повітрі... За нею було сіре витягнуте обличчя жінки... Віхтики брудного волосся звисали на її запалі щоки, що раз-у-раз хворобливо смикалися,

Жінка щось говорила... Але її голосу не було чути. Весела музика заглушала її поклики, і простягнута рука безсило опустилася на штахету веранди. Тоді жінка пройшла поволі далі, там, де менше було зелені, і спинилася з протягнутою рукою в отворі листя. Серед темної ночі її погруддя освітлювала блискуча електрика кафе і в овальній рямці зелених прочитанів нерухомо стояла постать легендарної „Марії із Магдали“. Лівою рукою вона підтримувала дитину, що, схиливши голову на її плече, притиснувшись вустами до шиї, спала.

— Гр... дяне... дайте щонебудь... — ледве почувлось з її вуст, коли на мить вшухла музика...

Ближчі до жebraчки їдці на мить зиркнули до зеленої рями веранди і знову спокійно, повні уваги, слухали оповідання сухорлявої пані.

Товстенький панок, що схилився на блискучу палицю з держакom слонової кости, нетерпляче рухнув головою, знервовано стенив плечима й зиркнув на старчиху.

Кінчики жінчиних вуст смикнулись... Вона обережно перемінила руку і, ніжно підтримуючи тепер дитину правою рукою, простягла ліву.

— Дайте щонебудь...

Обличчя мого приятеля зіщулилось, ніби від якоїсь внутрішньої муки. Нараз він схопився, протиснувся поміж одвідучів до війстя веранди, за хвилину слідом за ним, увійшла жінка.

Все її убрання, пом'яте, припале пилом, свідчило, що їй за притулок був простір вулиць, забруднені куточки панелі, бруку, а постіль — тверда земля... Жінка, дико озираючись, простувала за приятелем, незграбно чіпляючи своїми худими стегнами стільці й їдців...

Запашні пані й добродії з огидою визвірились на неї, а кельнери кинулись було, щоб випроводити за двері такого дивного гостя, як вони спроваджували всіх настирливих прохачів старців і безпритульних.

Мій приятель суворим поглядом спинив на місці їхній рух, і вони знітилися, чемно пропустивши жінку, що ледве посувалась за ним у наш півтемний куточок веранди.

Хвилинку панувала мовчанка. Жінка ніяково сіла в крісло, як сідають люди, що вже забули, як це робиться, або ніколи не знали про це. Вона щільніше притисла до себе дитинку і похапцем почала чепурити свої віхтики...

— Хто ви?... чому? — глухим тремтячим голосом кинув невиразне запитання приятель.

Жінка полохливо здригнулась. Вона з підозрою зиркнула на нас обох і прикусила губи.

Вона була ще молода. Їй було не більш як два з половиною десятки років, і мені здалось, що вона була вродливіша за тих виплечаних паній, що сиділи недалеко нас.

— Хто я?... — Жінка здивовано підвела брови. — Я... тепер не знаю, хто я... Мій чоловік чотири роки тому загинув у потязі біля Запоріжжя... Він був... — але вона не договорила: її очі заблищали й спинилися на блискучім нікельованім тарілі із смаженими ковбасками, що приніс кельнер і ставив на столику перед нею... Хутко звільнивши одну руку з-під дитини, вона вхопила віделку і тремтячим рухом встромила її в смажену картоплю.

Мій приятель важко дихав. Він відкинувся на крісло і, заплющивши очі, пихкав цигарку. Згодом він схилився до мене і стиха, ніби щоб не розбудити дитину, промовив:

— Яка жахлива зустріч! Невже вона одна з тих, що їх чоловіки чи коханці загинули там?... Я теж був... — На мент він замислився, потім прокинувся від задуми, кинув недокурок на висипану гравієм землю і запалив другу цигарку.

— Ти знаєш, як це було? — звернувся він до мене. Його обличчя пашило жаром, а очі блищали вогниками.

— Тоді наші прогнали білих у Крим і запакували на півострові. Але на півдні України шалено роздухав акції Махно, йому допомагали білі, глитаї і злодійкуваті люди, що притаїлися по селах, лісах. Махно мав велику силу, що наганяла жах і терор на кожне село, містечко, де вже панувала наша влада. Треба було знищити цього багатоголового гада, що не давав нікому спокою і відтягав нашу увагу від запертих білих, які все зміцнювали свій захист та, за допомогою чужеземних країн, морем концентрували на півострові сили.

Окрім війська, на південь було відряджено спеціальний агітаційний потяг з електроустаткованою друкарнею, редакцією, радіо та біля ста душ політичних робітників — пропагандистів, друкарів тощо, стільки, скільки могло вміститись у вісімнадцяти пасажирових вагонах.

Приятьель на мить спинився, зиркнув на жінку, що доїдала ковбаски, і мовчки присунув їй шклянку з чаєм.

— Ото ж, — порушив він мовчанку, — все це було так хутко зорганізовано, що ми навіть не знали добре один одного, де там — навіть не мали списків тих, хто з нами їхав. — Приятель перевів дух.

— Пізно вночі потяг рушив, а вже вранці наша редакція розповсюджувала в путі листівки й відозви, що встигли надрукувати дорогою... Другого вечора ми були вже за півсотні кілометрів від Запоріжжя. Це було вночі... Потяг спинився на маленькій станції, погасивши вогні. За півкілометра було зібрано колю, пірвано дрти... В цій місці глитайсько-махновські загони переходили на захід... Їхні знамениті „тачанки“ без перестанку цокотіли, і це дзвінке цокотіння лякливою таємницею дражило нічну тишу...

Приятьель замислився на мить і потім поспішно, ніби щоб не забути, швидко продовжував:

— То переправлялись через колю махновські загони. Чи в силі ми були їх спинити? У нас було

варті з півсотні душ та політробітники й друкарсько-редакційний склад, що мали за зброю тільки револьвери... Негайно було сповіщено до залізничного вузла, щоб вислано броневика... Адже махновці могли нас розтрити на скіпки, і таким чином місія, що була покладена на нас, закінчилася б нічим.

А тачанки все цокотіли й навівали на нас смуток... Так було години за дві. Врешті здалека зачулось, як в темені ночі посувався до станційки наш броневик, розсипаючи в пільму жмені дрібних іскор.

Комендант, товариш Мартиненко, що тимчасом розташував навкруги станції варту, тепер зібрав її до купи і, підсиливши політробітниками, посунувся повз колії в напрямку, де було зруйновано шлях, звідки цокотіли тачанки та іноді кінські підкови вершників...

Приятьель зиркнув у бік жінки. Тепер дитинка спала в неї на колінах, і жінка підтримувала її обома руками. Вона втопила зір в її обличчя, ніби намагалась розгадати, які рожеві чи суворі сні час від часу хмурять бровки малечі...

— Ще чаю? — запитав стиха приятьель.

Вуста жінки знову смикнулися, надавши кислого вигляду її обличчю. Вона замотала головою.

— Ми йшли лавою. Темна ніч, висока тирса ховали людей одного від одного. Здавалось, що ніхто не посувається і всі поховались у траві... Позад посувався броневик... Цокоту не стало чути й було таке враження, ніби ось несподівано на нас сипонуть кулемети...

Знову заторохтіли, зацокотіли колеса й з лівого нашого крила хтось раптом вистрілив... В ту ж мить кулемети з броневика зострочили в небо вогняними перлинами... На колії зчинився лемент, людський крик, зворушення. Але жадного пострілу у відповідь. За хвилину, оточені нашими вояками, хури звертали до станційки.

Перелякані селяни хурмани тиснулися один до одного... їх відповіді були неясні, незрозумілі. Куди вони везуть набої, чиї набої...

Місяць виліз із-за обрію і обдарував п'їтму молочним світлом. На фонї цього сяйва ми побачили широку, блискучу щетину шабель, що неслися у повітрі за станційку... Політробітники миттю розсипались у лаву і в нічній тиші почувався трохи хрипкий комендантів голос:

— Кулемети! Махновці ліворуч!

Але в ту ж хвилину збоку виринув із п'їтми верхівець і що сили гукнув:

— Стій! Це свої... дев'ята бригада!

Гукнувши це, верхівець, поблискуючи шаблюкою, подався назустріч своїй кавалерії.

Приятель усміхнувся, перевів погляд на кельнера, що стирчав збоку, і замислено втопив на нього погляд.

— Ото ж... За хвилину виявилось — ми захопили в полон свої хури з набоями, що йшли через колію... Годину тому махновські загони пройшли тут, і наша кавалерія гналась за ними назирці... На часинку вона спинилась на півгодинний відпочинок, щоб напоїти коні, пустивши вперед свої хури з набоями...

Було якось і неприємно з такої okazji, і любо-радісно, що своїх здибали... Кіннотчики сміялися з нас, і за хвилину вони вже подались туди, де зникли тачанки руйначів революції. Валка з набоями теж повернула слідом за ними.

Коли на станції засвітили ліхтарі і ми збились на пероні, я побачив виснажені, бліді від утоми обличчя наших товаришів. Ми перекидались слівцями; хтось жартував і хоч в розмовах відчувалось, що люди ці не знали один одного навіть на ім'я, проте єдина мета, спільна думка сковувала всіх у ціле, рідне... Почало сіріти, і ми рушили лагодити зруйновану бандами колію. Почався другий день, а ніхто й очей

не стулив. Необхідність обережності брала верх над перевтомою. Лише після полудня, по обіді, коли потяг рушив, щоб до вечора прибути на станцію призначення, коли я переходив через вагони до коменданта, я бачив, як товариші вкладалися спати. Політробітників було цілих три вагони... Деякі ще гомоніли, але з їх напівсонних голосів було зрозуміло, що вони незабаром заніміють у солодкому сні.

Звідки були ті люди — будівники нового життя? Напевне, кожна губернія Союзу мала там свого представника.

Ці політробітники їхали робити діло. Сказано — треба, і кожен з них, хоч і мав, може, напрямом у рідні сторони, за годину вже сидів у потязі й їхав зовсім в інший бік, — туди, де анархістичні злодіюкуваті ватаги розповзлися на півдню України, руйнуючи тільки на початку будівлю нового життя.

Небезпека минула, і товариші спали солодким сном, щоб завтра вранці розлізтися по обшарам півдня, зв'язувати порвані зв'язки, відновлювати зруйновану вчора будівлю...

Лише смеркло, потяг оминув головну станцію Запоріжжя і, зігнувши гадючкою довгу валку вагонів, що сили подався ліворуч, щоб обійти навколо міста і пристати до південної малорухливої станції... Звідти було ближче до центру города.

На хвилинку приятель замовк, примруживши очі, ніби пригадуючи щось.

— Я розповім тобі, як це виглядало збоку, — згодом промовив він до мене.

— Потяг, мов вихор, мчав високим колійовим валом. На східцях, у відчинених дверях вагонів, притримуючись за одвірки, стояли вартові... Потяг хутко минув невеличку залізничу хатинку — пост, від якої в різні боки тяглись колії. Паротяг жалібно загав і що сили промчав далі. Залізничник, у червонім кашкеті, що вийшов на перон, нараз кинув об землю свого ліхтаря і, звівши до неба руки, божевільно

почав ними вимахувати, а за мент, ніби з'їхавши з глузду, подався поруч потягу, щось вигукуючи і все махаючи руками... Якийсь вартовий вистрілив у повітря раз, два... А паротяг, ніби злякавшись цих пострілів (адже на кожному кроці могли бути вороги), що сили смикнув вагони, дав ходу скільки було сили...

Дитинка рухнулась на руках матері, перевернувшись на її колінях і, розкинувши ручки, простяглась голічерева, на мент міцно обхопивши неньчин лікоть і знов пустивши його...

— Так... Потяг летів мов вихор... Летів по насипу, що мав п'ятдесят метрів заввишки... летів у напрямку чорної пащі — зруйнованого мосту над безоднею... Що мент — і біля самої прірви з паротягу стрибнула людська постать... Вона в юном перекинулась у повітрі, гепнулась об узбіг насипу й покотилась униз...

А паротяг, розпустивши пару, видихаючи дим і енергійно гупаючи локомотивами, стрибонув у безодню...

Слідом за ним посунулись і вагони... За мент паротяг гепнувся об схрещені, увігнуті залізні рейки, тріснув і з його розірваного черева вихопилась до неба хмара білястої пари, бурого диму й вогню... А слідом, у провалля, мов кетяги, котилися вагони... Вони нагромаджувались один на одного і, ніби воюючи між собою і паротягом, валились на бік... Один вагон, що зачепився в залізних рамах мосту, раптом спалахнув і з нього полилась срібно-вогняна рідина. Ця рідина, палаючи, лилась на потрошену купу вагонів, створивши грандіозну пожежу... Широкі язики полум'я лизали зустрічні вагони, і приймали ці рухомі будинки з людьми в свої обійми... Раптом на вінчику безодні тріснули рейки мосту, і залізо, вигнувшись догори, кілком уп'ялось у решту вагонів, що тяглись із колії насипу у прірву.

Приять важко дихав. Він ледве промовив до кельнера:

— Прошу содової!

Якийсь мент, втопивши позір у зелень веранди, він нерухомо сидів, немов би пригадуючи, „що ж було далі“.

— То була пекельна картина,—стиха промовив він, відпивши зі склянки води і не повертаючи до мене голови.

— Звільнений з кількох барил бензин водоспадом все лився з захряслого між клітинами мосту вагону... Полум'я охопило цей водоспад, жвавою гадюкою повзучи по звислому ланцюгу вагонів... по землі... Нарешті повислі вагони обірвались. Вогонь охопив розчавлену купу їх пекельним полум'ям, звиваючись до неба своїми пожадливими пасмами... І разом з деревом, залізом, майном в тім полум'ї горіли люди... Від тріскоту сухих дощок, скла, вибухів набоїв не чути було навіть стогону...

— Нас решта за одну мить стала мов вар'яти... Чи допомагати там внизу, в безодні, чи хутко відкочувати решту вагонів, що дивом затримались на валу? Я, мов очманілий, подався вниз... Адже там горіли люди... Там горіли невідомі на прізвища мені товариші й товаришки... Там горів мій давній друг — комендант Мартиненко з дружиною, яка завжди була поруч чоловіка у всіх боях громадянської війни...

Прийatelj витер хусткою спітніле чоло і безтямним поглядом подивився навкруги... Потім він знову хутко заговорив.

— О, що то було! Коли я збіг у низ... ні, не збіг, а, певне, скотився під міст до пекла, я побачив... Мабуть, мене на мить затримав якийсь кущик або камінь... Так, це була вона, дружина Мартиненка — вся в чорному, з розпатланими стриженими пасмами... Вона вихопилась з-під уламків вагонів, що палали, і хутко одбігла геть од полум'я... Вона була жива, непошкоджена, на ній навіть не тліла одіж... Вона хутко спинилася, присіла на горбик недалеко полум'я, підперла голову руками і втопила

погляд у жакне богаття. Мене поняла невимовна радість... Мені чомусь здалося, що слідом за нею вийдуть цілими, непошкодженими й інші товариші... Але... вона раптом схопилась, немов що згадавши, подивилась на мене і, промовивши: „а він же там?“ ніби до себе в хату, хутко пішла просто у вогонь... Я не встиг навіть отямитись... За мить вона зникла у вогні... Там раптом закуріло темним димком, а потім полум'я ще скаженіше охопило все навколо... Воно немов змагалось само з собою переплітаючись тисячами жовтобагрових язиків...

Приятьель знову замовк. Я зирнув на нього і побачив, що його очі блищали кришталевими перлинами сліз... Мені було ніяково. Здавалось, що, коли я запитав що чи взагалі порушу мовчанку, трапиться якась трагедія... Проте я миттю відігнав цю химерну думку і важко зідхнув.

— Так, — бадьорим тоном промовив приятьель, певне намагаючись сховати своє хвилювання. Він хутко витяг хустку і, ніби піднісши до носа, непомітно вітер очі...

— Там загинуло дев'яносто борців, — додав він, — можливо, що оця теж згубила там свого чоловіка. — І він спокійно глянув на жінку...

Старчиха міцно притисла дитину до грудей і, схилившись над нею, спала.

Але, ніби відчувши погляд на собі, вона здригнулась, підвела голову й сонно промовила, простягнувши руку:

— Допоможіть чимнебудь...

Музика знову ревнула „Валенсію“ і її пожадливі звуки неслись у наш кут.

Приятьель мовчав, сумно втопивши погляд на запобігливого голову артілі, що, немов іменинник, люб'язно доглядав за гістьми, щасливий з їх задоволення...

Мовчав і я. Мабуть, мої думки поринули в героїчне минуле, бо я не відчував, що сиджу в кафе з приятелем і невідомою жінкою, де грає музика і своїми

звуками звабливо впливає на чоловіків у випрасованих убраннях і пахучих паній у намисті... Певне, в цей час до кафе зайшла моя дружина і на її непомітний кивок головою, як це завжди вона робила, коли десь засиджувався, я вийшов, залишивши приятеля. Я, пригадую, отямився лише на вулиці, коли дружина сердито кинула до мене:

— Чому ото хламидниця сиділа з вами?

Я нічого не відповів. Жінкам, мабуть, багато треба прощати...

Минуло півдесятка років... Хіба людина знає, що буде з нею завтра, яких придбає нових друзів і ворогів, як життя оберне її долю? Серце людське черствіє. Розум загартовуючись відкидає геть найближчі ества, на час знаходячи нових друзів. Той, хто був тільки рік тому твоїм другом, стає для тебе тільки приятелем, і людина, що ти кілька разів зустрів, стає твоїм найкращим другом, щоб знову згодом стати тільки смутним спогадом колишньої дружби.

Такий, здається, невеликий час, п'ять років!

На вулиці мене хтось назвав на ім'я і потис лікоть. Переді мною стояла літня особа; вона дивилась на мене поглядом щасливішої людини на світі, хоч на вустах грала загадкова усмішка.

— Не пізнаєте? А Карпо... пам'ятаєте, вісім років тому — вартувий ревтрибуналу у фільварку, Сагас?..

Так це був він! Колишній шахтар-червоногвардієць... Я пригадав, як він одного разу переплутав пакети, куди який треба було доставити, і я потім, крім пояснень про адресатів, мусів ставити знаки, щоб він затямив. Тоді Карпо був майже неграмотний.

— Асистент?.. Найліпшого психоневролога?.. Чудово!..

Перед таким поступом людства — метаморфозою, із напівграмотного шахтаря за вісім років бути за асистента у найкращого професора психіки!.. Мати

наукові досягнення!.. Викрити людству невідомий мікромозковий нерв, регулятор підсвідомого!.. Шхатар Карпо Шанкей!.. Я відчув себе мізерією в порівнянні з ним і пригноблено потакав захопленій розмові. Зачудовувався з його енергійних рухів...

Коли він прощався, кинув:

— А ви знаєте, що Герман Форфор тут?

Герман... мій старий приятель, що з ним бачився востаннє біля моря в кафе... Як він тепер? І, не думаючи зайвої хвилини, я подався на адресу, що сказав Карпо.

Це був один із тих сотні нових колосальних залізобетонних будинків, що спорудили наслідки Жовтня. Коли я підіймався на п'ятий поверх, назустріч мені дружно мчалась весела малеча: та іноді обганяв який чоловік у синій блюзі. Це був час після роботи.

Двері відчинив хлопчик-школяр. Він тільки що прийшов переді мною і ще не встиг скинути легеньке пальто.

— Прошу, заходьте. Герман Петрович зараз буде. Почекайте отут, — торкнув він кріселко біля округлого столу, вкритого білою скатертиною, — я зараз роздягнусь і буду до ваших послуг.

Я стенив плечима. Новітніх дітей, мабуть, я не знав. Я тільки пригадав, що в такі вісім-дев'ять років, я, напевне, подався б десь у кут і тремтів своїм худеньким тілом, зі страху перед незнайомою особою, що раптом увійшла до хати.

В кімнаті було привітно. Кілька стільців, канапа, обідний стіл, два мисливських портрети на стінках, на вікнах тюль. Темнозелена порт'єра у візерунках листя ніби природним прочитаном запинала двері.

Мені щось нагадувала ця зелена порт'єра, але я не міг пригадати.

— Скажіть, будь ласка, як довго треба нагрівати три свічки, щоб шовкова куля кубатурою у метр піднеслась у повітря? — раптом запитав мене школяр,

увиходячи до вітальні. Він тримав у руках розгорнуту книжку.

Я відчув, що почервонів, а хлоп'я підсіло до столу і, ткнувши пальцем у книжку, додало:

— Отут є завдання. Я не хочу дивитись відповідь, адже, напевне, ви знаєте скільки?

— Ні? — запитав хлопчик, коли я замотав головою. — А от мама знає. Герман Петрович теж, як і ви, нічого не знає, крім своїх планів та перепланів!.. Мама — та все знає! — Хлопець перекинув сторінки і заглибився в читання. Згодом він підвів голову й подивився на мене таким поглядом, ніби хотів відгадати, що я за людина.

— А ви в нас ніколи ще не були! Адже правда? Я всіх знаю, хто в нас коли бував, — проказав хлопчик.

В коридорі заскрипів замок і чути було, як відхилились двері. Мале раптом скочило із стільця і хутко пішло до порт'єри.

— Це ти, мамо? — спокійним тоном дорослого запитав хлопчик.

Крізь зелену порт'єру до кімнати простяглись дві руки і на мить застигли в повітрі. Потім вони ніжно взяли за обидві щоки хлоп'ятка і жіноча голова схилилась над голівкою хлопчика.

До хати увійшла жінка.

— Ви до Германа Петровича? Він за хвилику буде, — промовила вона і затримала на мені свій погляд.

Це була вона... Та, що п'ять років тому простягала руку крізь зелень веранди. Але як вона змінилася! Та колишня із зеленим видом жінка була ніби привидом цієї рожевої вродливиці, що, крім вроди, придбала в своїй подобі вигляд поважної людини, жінки не примх, а громадського та родинного обов'язку.

Вона провела рукою над своїми очима, ніби здиімала невидиме запинало, що заважало їй пригадати людину. Але, певне, не згадавши, усміхнулась до

хлопчика, що одібрав у неї з рук пакунок і капе-
люш, і швидкою ходою пішла до другої кімнати.

Я не встиг ще отямитись, як приятель тримав мене в обіймах. Потім ми сіли один проти одного. Герман зворушливим голосом кидав безперервні запитання. Він був одно надхнення. Де й поділась його колишня мелянхолійна сентиментальність! Атож, він працює над розробкою нових кодексів, він вивчає рефлексологію людини... Але це не все! Герман має до всього того прекрасного друга—педолога. Це його дружина...

Він спинився передихнути, примруживши очі, точнісінько так, як це зробила жінка, коли щось пригадувала, і його лице зарум'янилось.

— Ти ж її знаєш!.. Ти пригадаєш кілька років тому кафе й жінку з дитиною на руках?! Тільки, щур тобі, краще не згадуй при ній... а втім, як знаєш...

Мій приятель присунув своє крісело ближче до мене і розповідав:

— Мене тоді взяв жаль. Я був самотній, і чомусь відчув громадський обов'язок допомогти... Мені здалось, що вона хвора. І я одвів її з дитиною додому, а другого дня закликав лікаря психіатра. Він ствердив мої припущення, і я спровадив її до лікарні... Вона швидко видужала. В неї було нервово зрушення якихось нервів мозкового центру... Тепер, як бачиш, вона цілком дужа, і вже чотири роки є моя дружина... Та не тільки! Вона до того прекрасний педолог, громадська людина... Атож ми не знаємо, де лежить наше особисте щастя... Я не знаю, чи ще хто так щасливий особисто, як я... А це ж має колосальне значіння для людини з громадськими обов'язками...

Герман на хвилинку замріявся... Згодом він тихо промовив:

— Так, люди не знають, де бродить їхнє сімйове щастя... Ми шукаємо його в сатовій сукні і звабливих очах, а воно іноді в подертій одежі простягає забруднену руку крізь зелене листя недосягненої для нього веранди...

— Знайомся, Оксанко, це мій кращий друг,— проказав мені через голову Герман.

Я обернувся, підвівшись.

Його дружина, вся в світлому, струнка, тендітна, як ясний радісний привид, стояла на фоні темно-зеленої порт'єри.

Вона всміхалась матерньою людяною усмішкою, простягнувши до мене обидві руки.

ПЕРШИЙ ДІАЛОГ

Ми зупинилися на дуже містичному і пікантному місці, коли гофманівський пафос Бажана (що, між іншим, робить милий Seitenblick в сторону Глюка) почав вичаровувати по-статі минулого на літературне віче, що відбулося при вечірніх присмерках біля Байдарських воріт, на спадистих терасах, при тихій гутірці, яка нагадувала перипатетичні прийоми Арістотеля.

Все інше було тільки лірикою, музичним *intermezzo*, спадом думки, коли на її місце виступає пuste всеспасаюче слово.

Хто це висувається із-за хашів з поглядом в очак, що скерований в нікуди, великою міністерською шпилькою на широкій краватці, з смілим жестом руки, яка вказує чи то на узгір'я Вальмі, чи то на колони цифр бюджету Ваймарської „держави“? Як ти прибукався сюди, у гнізда стрімких скель, із країни лагідних ліній і непомітних переходів?

Гете:

Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnis!

Уникайте натягнутих струн пафосу й ігрових веселок вічної зміни! Це тільки поезія. Духом поезії повинна бути пластика. Влучно говорив наш старий Вінкельман: „Einfalt und stille

Grösse". Що таке пластика? — Жест, який є одиницею, і тому застиглий, імпульс волі, що почуває в собі силу необхідності. Скульптор не вибирає між можливими психічними станами, не вібрує. Кожне переживання має одну тільки форму, одне можливе втілення. І тому тільки твердий мармур виражає те, що є, чим повинна бути творчість. Тут немає місця для геніяльного призвілля, асоціації переливів, обертонів. Є те, що показує мармур, — рішучий контур фігури, водорозділ між замислом поета й зрадливим оточенням... Те, що показано, і більше нічого... Правда, мало? Але чи мала людина може перенести це мале, взяти на себе відповідальність за нього. Тільки великий творець хоче чогось єдиного, даного, тільки він знає глибоку таємницю обмеження, тільки він, творячи, сидить у своєму матеріалі, як добрий їздець у сідлі, не готує задніх позицій відступів, ретирад, не заволає їх привабливим мряковинням туги, темними тучами, що слабість волі має освітлювати блискавками, оглушувати громами катастроф. Геть з імпресіоністичною мазаниною, що роз'ялоує психічну концентрованість! Пластика — душа поезії... Це завіщання вам, пролетарським письменникам, від нас, що колись стояли в авангарді могутньої кляси. У нашої колиски стояли велетенські тіні Риму... Цю пластику розумів Маркс, коли писав складну, але таку недвозначну епопею капіталізму.

Бажан: А хіба є пластика у вашій другій частині Фавста? Трудно знайти щось більш кучерявого у світовій літературі.

Яновський: І пивна примішка філістерського самовдоволення у всьому вашому класицизмі. Не можна назвати мужністю те, що є випливом раціоналістичного спрощення. Ваша гармонія є плодом життєвої резиньції й свідомим банкрутством діалектичних стихій душі. Цікаво, що Європа дала водночас двох геніяльних спрощенців: корсиканина Наполеона, який кінцем меча порозтинав всі орга-

нічні тканинки Франції, і Гете, що великі німецькі питання вирішив шляхом їх заперечення, в той час коли Фіхте виголошував свої вогневі промови до німецької нації й Гегель при акомпаньяменті канонади при Єні писав свою Феноменологію — історію мандрівок і героїчних відкриттів буржуазного розуму.

Гете: Не так прості ці справи, як вам це видається. До речі, раціоналізм новітньої буржуазії — це син новітнього права. Право й держава, l'état c'est moi родили всю новітню науку. І нація, як центр тяжіння державної консолідації, дала ідею й для законів вільного падіння Галілея й для закону тяготіння Ньютона. Ми всі вирости із духа права. Він штовхнув на глибоку інтуїцію природного закону, яка, до речі, теж втілилася вперше в мистецтві Леонарда, дійсного творця новітньої науки. Так об'єднуються три великі ідеї буржуазії — держава, право, мистецтво. Ідея права — це дух пластики, про який я говорив. Хай він кружляє в крові ваших творень і освітлює ваш далекий путь.

Хвильовий: Ми почували всю вашу величність, коли говорили про Фавста, як про символ європейської громадської людини... Фавст — це історія, як конструкція, сміла проекція великих рішень...

Гете: Однак, ви не помітили одного, мій молодий ентузіясте (між іншим, вас назвали олімпійцем, що у мене завжди викликало гомеричний усміх). Фавст більше й менше, ніж ваш ідеальний громадянин. Схильний до широких аналогій, Яновський (схилився перед шляхетним атицизмом його пера, правда, іноді трохи манірним) наговорив тут багато про гегелівську феноменологію. Фавст — це є феноменологія буржуазії. Від альхімічних і магичних надхнень, що є символом авантурного Unternehmertum, який характеризує, наприклад, філософію нашого батька Бекона, він доходить до заперечення буржуазного укладу. Він стає робітником, копає канали. Його лопата — це символ вже нового часу. Тут ми

вже переходимо в царину тіней і даємо вам провід у грізному поході історії. Ave, proletarius, morituri te salutant!

Кулик (мовчав довго й не дивився на нікого, будім ця вся розмова була його власним діалогом з собою і його слова були тільки останньою частиною силогізму, ним же складеного... Голос слабкий, а розумні очі ніби засоромлені): Гете сам розсунув свої фавстівські обрії й пішов далше. Вище за Фавста його Westöstlicher Divan.

Чи може бути щось кращого за цей незмірний патос безмежжя? Там бренить вже імперіалізм, але іще в стадії наївної дитинности. Jenseits von Gut und Böse. Вона ще повторяється один раз в незрівняних романах Мередіта. Добре, коли вмієш бачити епоху, що має загинути, в красі її сили. І пролетаріят почуває в собі цей космічний патос і несе його по всіх закутках світу. Тільки з тою ріжницею, що він несе справжнє визволення. Пролетарська література творить свій власний Westöstlicher Divan. В його симфонію складаються всі тони, що раба переминюють в людину. Братерський привіт далеким неграм, що захлинання покірного плачу переструнують в крик бунту. Пролетаріят перекує його в одну дорогоцінну зброю — безпосередність. Пролетарська література — це те одне: дитинство душі. Вміти глядіти на світ, як він даний нам, не додавати нічого до нього зможе тільки визволена людина.

Гете хотів бути наївним, але його гризло зле сумління експлуатації. Чи він би зміг зрозуміти всю музикальну суть сопілки? Є одна основна властивість усієї людської дотеперішньої історії: вона в оточенні; вона не говорить сама за себе, через неї говорять другі сили: чи грецьке *ἀγορά*, чи римський *forum*, чи, нарешті, фетишизований ринок... Тільки пролетаріят знесе мури оточення й стане говорити за себе... Бо ж і сенс історичної місії

пролетаріату такий: зруйнувати всі причуди й зигзаги, бароковість історії, зробити історичну справу однією справою, справою боротьби з природою. Впаде все, що затемнює цю справу, і тоді буде можлива велика прямолінійність культури. Буде здійснене те, що Гете назвав би клясицизмом. Але у нього не було й натяків на такого роду клясицизм...

Джосеф Конрад: І, зрештою, такий клясицизм може бути тільки мрією. Я не розумію, як Кулик, мій антиподичний друг, може ткати такі містерні, але об'єктивно фалшиві ілюзії. Ми обидва робимо одне діло. І я, як і Кулик, вештався по морях і океанах людської історії і людської долі. І я глядів у первісний світ суспільств, що dorostали до нації, щоб в неї не перерости. Я розумію жаль за тим, що гине. Але розумію й мужність переконання, що воно згинуть мусить. Це — моя етика зараз, а й ваша етика в майбутньому, дорогий Кулик. Тільки ви признатися не хочете перед собою. Ви говорите про любов до них. Але й у мене вона жевріє... Без любови не було б творення, без любови немає й великої ненависти... Ви робите велике діло: піднімаєте на вищий щабель весь історичний діапазон білої раси. Хвала вам за це! Вам хочеться дитячої наївності. Але вона не дається, вона робиться в опірній праці. І ангельська мрійність, і доброта виростає з тортур необхідної брутальності. Колись, за грецькою мітологією, існував золотий вік, — це було власне в ті часи, коли Кронос пожирав своїх дітей. І міт додає, що ніколи люди так щиро не сміялись, як тоді. Ритмізація наївної брутальності — це й пролетарська творчість і культура... (Кулик повис головою. Бо цей Джосеф Конрад не був дійсним Конрадом, а вимріяним образом, з яким змагалася думка Кулика... втілення сумнівів, творчих сумнівів, притаманних молодій клясі. Бо ж сумнів, не плаксивий сумнів, якому по суті

відомий остаточний порт, куди припливе на-
решті корабель життя, а сумнів, коли дійсно
ставиш на карту все, характерний для моло-
дих кляс. Це не квиління, а горда свідомість
нескінчених можливостей шляхів і напрямків.
Це — сумнів, який колись молода буржуазна
кляса викинула із своїх надр у відомому Que
sais je Монтеня або в методичному скепти-
цизмі Декарта. Продерти все традиційне, випад-
кове, намулене, продертись до скалистих перво-
виск, сопілкою Пана сповістити світ, що йде
приклад богів і родиться людина. Це Кулик
розуміє, і тому він займає таке визначне місце
у нашому пролетарському письменстві. А бру-
тальність? Кулик добре знає, що брутальність
Джосефа Конрада — це тільки маска страху,
звірний відрух. Зате потрібна брутальність
щодо себе, фехтмайстерство свого я, вона є
тільки симптомом внутрішньої прецизійності.
Брутальність, як форма всерозуміючої лагідності
в стосунках до себе, як паровий молот, що вміє
розплащити брилу сталі й ледве помітним ла-
сканням доторкнутися голки)...

На блакитнім льоду
міжпланетних
просторів
У хокейному матчі

К О Т О К

М. Назимкові

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

зустрілися зорі.

Певно, й добрі спортсменки, бо мало яка
Із космічного пада котка.

Як поглянуть на них не цілком поверхово,
Або просто — серйозніші до зор підійти,—
Математики точною силою сковані,
В океанах часу пропливають світи.

*То немов резонатор блакитний над світом,
Для симфоній котка колосальний аквар...
Що й уважний Ньютон справедливо помітив,
Потім Лермонтов також, Верхарн.*

*То в „космічній оркестрі“ зірки без аварій,
І пійтикам вдячні за іїми старі,
Без найменших скандалів у синім ангарі,
Одна одній віки не порушивши мрій,
В безконечному матчі плывуть угорі.*

*А якщо упадуть тисячлітнім морозом —
Розтрощать твій, о, Земле, старенький коток,
Так немов кізяка на осінній дорозі
Металевий авто.*

І Прокинувшись від ра- ГОРОБИНЕ БОЛОТО
нішнього холоду, Андрій Подієське оповідання
Сніжко хвилину ще нама- КЛИМ ПОЛІЩУК
гався полежати під своїм
куценьким „мисливським“ ко-
жушком, але дарма. Моро-
з дошкуляв, як навіжений. Нічого було діяти. Він
обережно встав з твердої лави, на якій так солодко
проспав цілу ніч, і відчинив двері. Глянувши надвір,
мимоволі замружив очі, щоб захиститися не стільки
від гострого подиху шпаркого морозу, скільки від
яскравого блиску льодових бурульок, що казковими
сталактитами позвисали з низького даху цієї са-
мотньої побережницької хатини. На свому, вивітре-
ному морозяними вітрами, шорсткому обличчі він
відчув лагідні промені давно сподіваного сонця і —
неначе губка — вбирав їх у себе. З заплющеними
очима повернувся лицем до середини хати й обе-
режно зиркнув з-під повік. З першого погляду йому
видалося, що шматки живиці на дровах, біля грубки,
зовсім не живиця, а розсипане золото, і звичайні
цинові філіжанки на кострубатому столі — чисте

срібло. В той час він почув якесь рвучке шамотіння на ліжку, що стояло проти лави, біля другої стіни хати, і швидко зачинив двері. Потім, обережно ступаючи, щоб не розбудити товариша своєї „мисливської“ мандрівки, заходився біля грубки.

Роздмухав жар, що не встиг ще загаснути, поклав на нього декілька соснових полін і почав чекати, поки вони займуться. Жовта живиця тріщала, неначе кричала, але враз пронизливо свиснула й вибухнула на всю грубку цілим снопом жвавого полум'я. Андрій швидко поставив у грубку ще звечора наготовленого чайника й голосно собі промовив:

— Ну, скоро й чайок буде!..

Потім накинув на плечі кожушка, сів на якогось дерев'яного обрубка, що стояв проти грубки, загорнув товсту махорчану цигарку й так завмер.

Крізь вузьку шпарку в дверях золотим пасмом продиралося в хатину сонячне сяйво, що цілком певно свідчило про те, що має бути чудовий поліський зимовий день. Дивлячись на це золоте пасмо сонячного саява, Андрій Сніжко повільно, наче крізь сон, почав згадувати все, що було з ним досі.

Перша думка, звичайно, звернулася до ліжка, де спав його товариш, але зараз же відступила назад, перетворившись у німе здивовання.

— Звідки в неї, такої тендітної, стільки сили взялося, щоб перемогти таку страшну хуртовину?..

Далі — інші думки, а саме: думки про пережите. Через півзамерзлі багнища, що навколо Горобиного болота, доводилося майже рачки лізти, щоб знайти якунебудь дорогу. А тут ще й хуртовина. Тисячі тисяч мерзлих крупинок били у вічі, сікли, різали, розтинали обличчя, але все ж таки якось виплуталися.

З Горобиного болота, як з велетенського казана пара, здіймалися вгору й котилися на всі боки розкуйовджені клубки снігового пилу й загороджували

їм дорогу рухливими кучугурами, через які ні так перейти, ні на лижах перескочити.

Але відчущання недалекого захисту змушувало їх з останніх сил рухатися вперед, не зважаючи ні на що. Хвилинами, коли зупинялися, щоб сказати одному якенебудь слово, бачили одні лише власні розкриті роти й мусили знову лягати грудьми на вітер, щоб не перекинутися й не полетіти у снігову прірву.

Щоб дістатися до захистку, треба було перейти через частину замерзлого болота — озера. Прив'язавши лижви, з цілого розгону намагалися перескочити через нього, але кучугури сухого, сипкого снігу і тут загальмували їх. Довелося звернути на середину півзамерзлого болота і там, перебігаючи від одного верболозового куща до другого, дряпалися вперед.

Згадуючи про це, Андрій Сніжко дивувався, як вона зручно й легко маневрувала на лижах, ризикуючи на кожному кроці „засипатися“, а проте завжди перша діставалася до кожного наступного куща, що давав їм хвилевий захист і відпочинок. Іноді, коли все навколо крилося густою білою млою, вона була єдиною темною плямою, що рухалася вперед і спонукувала його також до цього. Іноді ж, знову, були такі моменти, коли вона, ковзаючи по гнучкому льоду болота, одчайнно перелітала через небезпечне місце і, опинившись на кучугурі снігу, махала йому рукою, щоб він не йшов за нею.

Однак, коли вже почало смеркати, вони, взявшись за руки, спільними зусиллями перемогли останній напад хуртовини і дісталися ось до цієї самотньої побережницької хатини, що була місцем їхнього призначення. І, як на те, коли відчиняли двері, почули, що хуртовина раптом припинилася, лише одні дерева глухо-глухо десь про щось гомоніли.

— А все ж таки весна скоро... — сказала вона, входячи в хатину.

— Еге ж...— згідливо промовив він і був невимовно радий, що знову може чути її голос і говорити з нею.

Булькотання води у чайнику змусило його відірватися від пригадування вчорашнього. Він швидко витяг з груби чайника, кинув у нього жменю чаю і, відчинивши двері, гукнув:

— Ану, встань та глянь, скільки сонця!..

Замість якоїсь відповіді, з ліжка почулося невіразне буркотіння, а слідом за ним з-під блаженської шерстяної ковдри висунулася закурчавлена чорна голівка й рожеве, трохи заспане, задерикувате личко.

— Звідки ж ти його тут узяв?— спиталася з усмішкою.— Це ж глухе Полісся...

Ії широко розкриті очі засяли сяйвом зимового сонця, неначе ті льодові бурюльки вздовж низького даху.

Підвелася, щоб устати, але він зупинив її:

— Лежи, будь ласка. Я дам чай до ліжка...

— Але ж, я сама зараз!..

— Ні!.. ні!..— запротестував він, пересуваючи столика, на якому вже парував чайник.

Потім нарізав тонкими скибками чорного хліба, намастив його звичайним поліським маслом і, підсунувши від грубки дерев'яного обрубка, промовив:

— А тепер снідаємо...

— Дякую, Андрію! Дуже дякую! Ти справді гарний...— сказала вона і, схопивши його обома руками за шию, поцілувала в чоло.

Він, тримаючи в руках філіжанку з чаєм, ледве міг прошептати:

— Але ж нема за що, люба... Ось, краще, снідаймо...

— Ах ти, кострубатий!— засміялася.— Я його цілую, а він... Ну, почекай же, лісовий боже!.. Почекай!..

— Та я... я ж нічого... Я люблю тебе... тільки, знаєш, пізно вже... Час збиратися...

— Добре, добре... — сказала вона, хапаючи скибку хліба. — Справді, давай, будемо снідати...

Сьорбаючи гарячий чай, заговорили про вчорашні пригоди, і всі вони здавалися тепер такими малими й незначними.

— Головно те, що ніякісінького зайця... — раз-у-раз проказувала вона. — Ну, ніякісінького...

— Так, так... — похитував він головою. — Одна лише хуртовина...

— Ну, а тепер іди собі й прогуляйся трохи! — гукнула до нього, ледве встигнувши допити чай. — Буду одягатися...

Він слухняно, як хлопчик, вийшов надвір і озирнувся. Навколо нього тихо стояли засніжені вчорашньою хуртовиною дерева, а між ними широкою площиною лежало Горобине озеро, від якого віяло якимсь затаєним, первісним спокоєм. Де-не-де на цій площині смарагдово-синіми плямами майоріли снігові кучугури, які здалеку нагадували собою роздуті вітром поліські кожухи. З досвіду вчорашньої мандрівки він уже знав, що то все небезпечні місця, які чигають своїми незамерзлими багнищами.

У повітрі серпанково дрижала поволока снігового пилу, творячи собою казкове мереживо погожого зимового дня. Чомусь, хто й зна чому, хотілося кудись бігти, мчати і тільки слухати, як бадьоро пульсує гаряча кров у жилах, як солодко звучить дзвінкий сміх товаришки поруч нього.

Загорнув цигарку і закурив. Дивився на тоненьке пасмо синього диму і згадував, як це сталося, що він стрівся з нею, як воно було, коли, — „ніби нічого не було“.

Думаючи, одночасно прислухався до безтурботного співу, як вона, вдягаючись, щось таке протяжно й сумовито співала. У цій її пісні, як і в ній самій, було стільки загадкового, як загадкове було навколо ціле Полісся із своїми первісними звичаями. — Хіба ж

не загадкове те все, що було з дня першої зустрічі з нею?

II Неначе у сні насувалось минуле: вже пізньої осені, коли був соняшний день і коли не було настирливої роботи, він залишив свій агропункт у глухому Олевську, повісив на плече рушницю і подався в ліси, щоб „провітритись“ їхніми шумами. Блакаючи по лісах, випадково опинився біля Горобиного болота, — озера, що про нього поліські мисливці свої казки складають. Тиха вода зверху болота сонно виблискувала на сонці й вабила його до себе.

Розгортаючи кущі шипшини, він вийшов до самого болота й знеможено впав на пожовклу траву. Як розтоплена мідь, занепокоєно загойдались над ним грона зрілої калини, що густими кущами росла над болотом. З глибини лісів гомоном морського припливу котилися лісові шуми.

Задивився на небо, по якому, переганяючи одна одну, мчали на південь легенькі біленькі хмарки, які нагадували собою різних химерних потвор, що швидко змінювали свій вигляд. Було так зрозуміло, що десь там у природі вже йшла запекла боротьба зими з літом, і він, відчуваючи це своїм еством, мимоволі згадував оте — „все йде“...

В той саме час почув за собою якийсь шелест. Озирнувшись, побачив між кущами шипшини, крізь які щойно сам продерся, струнку жіночу постать. Не зводячи очей, дивився на її гнучкий стан, смагляве, з зеленими очима, гарне обличчя й не знав, що сказати.

— На мисливця звір біжить... — заговорила вона враз приемним контральтом. — Чи ж не правда?

— Гм... — знизав він плечима. — Як би вам сказати?..

— Як собі хочете, — сказала вона, — а я ось сідаю коло вас і відпочиваю...

— Ви, певне, заблудили?.. — спитався він ні з цього, ні з того, коли тільки вона, кинувши кошика, якого тримала у лівій руці, сіла поруч нього.

— Чому ви так думаете? — хитро всміхнулася. — Чи, може, думаете, що самій одній молодій краще не стріватися з таким молодим мисливцем у лісі...

— Можливо... Хоч я й не думав цього...

— Ну, як не думали, то й не думайте. Так мені й вам краще буде...

— Мені? — всміхнувся він. — Мені однаково, але от вам усе ж таки не слід було б отак, неначе до Олевська на ярмарок, у лісі вибиратися...

Вона глянула на свого кошика й зареготалася:

— Ха-ха-ха!... Як бачу, то ви й справді не поганий мисливець, коли зразу на кошика позираєте. Та, проте, не турбуйтеся. Тут, крім печеної курки й житняка, нема нічого, що могло б вас цікавити...

— Все ж таки, хто ви така?

Блиснула разками білих зубів:

— Поліська відьма... Бачите, зілля всяке збираю... Коріння копаю...

— Ви?..

— Я...

Він збентежено замовк: щойно тепер почув, як від неї пахтіло гострим духом якогось лісового зілля, що важким чадом обгортав його голову.

— Нащо ж ви це робите? — спитався, нічого не думаючи.

— Для Медторгу...

— Ви лікарка, може, чи що?

— Не лікарка і не „що“, а звичайна вчителька з одного села біля Олевська...

— Чи можу знати, з якого?

— Ні, це зайве...

— Ну, так скажіть, як вас саму звати?

— Це також зайве... Краще скажіть про себе — хто ви і що ви?

— Гм... — усміхнувся він. — Прощу... Олевський агроном Андрій Сніжко...

— Агроном? Люблю агрономів! А то, сказати

правду, я думала, що ви якийнебудь службовець з наших тартаків...

— А якби й так, то що з того?

— Нічого... Не люблю їх...

— Ви сама полішучка?..

— З діда й прадіда... А ви?

— Я з-за Дніпра... Степовик...

— Сте-по-вик?.. — протягла вона. — Тому ж то ви такий смішний у наших лісах...

— Смішний?..

— Еге ж...

І так, слово за словом, вони розговорилися й говорили доти, поки з Горобиного болота не потягло надвечірньою прохолодою.

— Ходім, коли хочете! — сказала раптом, хапаючи свого кошика. — Скоро вечір, потім ніч, а вночі небезпечно у лісі...

Пройняла пронизливою блискавкою своїх зелених очей і додала:

— Правда, у вас рушниця, але все ж таки... все ж таки ви ненадійний степовик...

Засміялась і пішла собі. Він мовчки пішов слідом за нею. За ними гучно котився сумний шелест сухого листа, яке товстим килимом укривало вузьку стежку, що тяглась між кущами. Вийшли на незнайоме узлісся, де чорніла рілля якогось пустельного поля. З поля віяв вітер, але вона, не вагаючись, рушила далі, просто напроти нього, так, наче на крила знялася.

Андрій Сніжко ледве встигав за нею. Йдучи, нічого вже й не думав, тільки стежив за кожним рухом її округлих бедер, що непоборною силою тягли його вперед, за собою.

— Ах, який я бабій!.. Ах, який же я бабій гидотний! — раз-у-раз намагалася прокинутися його запаморочена думка.

Але, одначе, йшов далі й далі, чуючи, що щось таке мусить статися, обов'язково мусить. Перейшовши

через поле, знову опинилися в лісі, серед кущів
гльоду. Вона стала біля одного з них і почала рвати
півзасохлі, зморщені ягоди. Він, не перестаючи стежити
за її рухами, раптом підійшов ближче, обняв її обома
руками й прилип устами до її оксамитової шиї.
Це була мить, але така мить, що він хотів зараз же
тікати геть від неї, боючись стрінутися з її очима.
Сталося ж інакше. Не встиг ще він відірватися
від неї, як вона обернулася, щось таке скрикнула
й міцно обняла його. Від такої несподіванки він
захитався й разом з нею впав на сухе листя. Падаючи,
тяглись одне до одного устами...

Ягоди гльоду розсипалися якраз між ними, неначе
краплі застиглої крові; він швидко відгорнув їх
рукою і, як той лісовий звір, хижо притиснув її
до себе...

... Хмари важчали й густішали. Плутаючись між
верховіттям дерев, швидко сунулися вперед, а слідом
за ними, як пастух за сполоханою отарою, розпана-
хано мчав осінній вітер. Одначе вони не завважили
цього навіть тоді, коли де-не-де між хмарами
прострибував кружок жовтого місяця. Тільки вже
десь аж на світанку отямилися знову біля Горобиного
болота, звідки вона завела його до цієї самотньої
хатини, де й скінчилася їхня шалена ніч...

Вранці вони розійшлися, кожне у свій бік, але
з того часу його життя обернулося в якийсь диво-
вижний чад, що тягся майже цілий місяць. Не було
такого „святного“ дня, щоб вона не чекала його
на умовленому місці, звідки вони разом поринали
у глибини лісу. Ходив за нею, як зачарований,
і зовсім не дивувався, як вона збирає у свій кошик
останки плодів ситого літа — терен, шипшину, ожину
та ще якісь ягоди, які він вважав за проскурину.
Але з перших же днів негоди, коли на зміну легень-
ких приморозків пішли холодні дощі і, нарешті,
випав білий пухнатий сніг, — вона неначе в землю
провалилася.

Він, шукаючи її, майже божеволів, бо щойно тепер пригадав собі, що, крім звичайного „Мариська“, як вона сама себе називала, більш нічого не знав про неї. „Мариська!... Мариська!... — сотні разів проказував він собі це слово. — Чому ж ти мені чогось більш не сказала?..“

Вирішив поїхати на села, на розмови з селянами. У кожному селі зразу ж із сельбуду заходив до школи, та все дарма. Пробував навіть розпитуватися, але як питати, коли не знав найголовнішого — прізвища.

Проблукавши декілька день по околицьніх селах, він повернувся до Олевська, сподіваючись, що спокій засніжених просторів допоможе йому швидко забути про неї і що через якийсь час знову стане таким, як був, — працьовитим агрономом.

І враз, саме тоді, коли вже він почав забувати про неї, з'явилася сама до нього. Прийшла в короткому червоному кошуку, сірій шапці з наушниками, високих чобітках, з лижвами поза плечима й запропонувала „йти на зайців“...

І пішов. Пішов не зважаючи на те, що вона навіть не забажала відповісти йому на таке питання, як — „де була?..“ Пішов і слухав тепер шум поліських лісів, дивився на замерзлу площину Горобиного болота й терпляче чекав, поки вона збереться в дорогу, щоб знову почати свою загадкову мандрівку...

III — Вже! — почув нарешті і в одну мить визволився від своїх думок — згадок.

Ввійшовши в хатину, швидко склав у торбу всі свої й її речі, повиносив на двір мисливські приладдя — рушницю й лижви, — а потім міцно зачинив двері, гадаючи, що вже скоро не доведеться тут бути, — і рушили в дорогу.

Вона, як завжди, — попереду, а він за нею. Прямували до Горобиного болота, над яким, як у велетенському коші, лежало велике яйцювате сонце й сліпило їх своїм скісним промінням. Долетівши до

озера — болота, посковзалися вздовж його берегів, намагаючись скорше досягти верболозу, де можна було натрапити на заячі сліди.

Через якусь годину вони вже були між верболозами. Глибокий сніг під лижвами вигинався, неначе перина, через що вони мусили просуватися обережніше. Боячись, щоб не провалитися в незамерзле болото, вони, загрузаючи в снігу, далеко обминали кожну темносіру пляму. Хвилинами він зупинявся на твердій шкаралущі снігу, пробував навколо себе палицею „силу ґрунту“ і намічав дальшу дорогу.

Так ішли декілька годин. Сонце викотилося з небесного коша й покотилося десь поза деревами, що їмистою стіною стояли на тім боці болота. Ціле болото повільно вкривалося смарагдовим серпанком, що свідчило про близький вечір.

— Доведеться нам ще одну ніч тут перебути, — сказала вона, стоячи поруч нього.

Але він, замислившись, озирає чудову картину лісового спокою й не чув її слів. Уперше в його голові з'явилися думки про те, що він грає якусь дуже невиразну, а тому й темну роль, і вирішив про себе негайно, сьогодні ще, з'ясувати — хто вона така й чого хоче від нього, вкриваючи себе такою дивною таємницею?..

Від темної стіни дерев, що по тім боці болота, вогнистими струмками виривалися сонячні промені й закривали сонну просторінь. Примружуючись, вони дивилися на це надзвичайне явище краси природи, як на вигадку якихсь лісових сил, що ось-ось назавжди зачарують їх. І справді, вони були як зачаровані, оглядаючи цю пишноту поліського заутку, що їй навіть не кожний поліщук міг бачити.

Тіні дерев з того боку все росли й видовжувалися, аж поки не витяглися до їх ніг. Це наче зі сну його збудило.

— Ходім... — шепнув.

Вона швидко простягла до нього руку і знову

почали переходити від одної кучугури снігу до другої, поки не вийшли на таке місце, де можна було прив'язати лижви. Так гадали скорше обійти ціле болото й повернутися назад до хатини.

— Це... — схопила враз його за руку. — Зайці...

Показала палицею на сліди заячих ніг, що мережаною стрічкою простяглися у верболозі, і швидко поковзалась по них.

— Обережно... Обережно... — показав він не дуже голосно, поправляючи свої лижви.

Але коли скінчив свою роботу, то побачив, що вона вже була далеко від нього і тільки її сіра шапка виринала з верболозу. Раптом щось таке гучно тріснуло й слідом за тим почулося щось подібне до крику.

— От завзята! — подумав. — Уже застрілила...

Хвилину ще розглядався — кудюю краще наздоганяти її, але раптове передчуття нещастя змусило його зараз же кинутися по її слідах. Хвилинами, коли спотикався на якусь купину, розпачливо кликав її і, прислухавшись до мовчанки, мчав далі. Аж ось завважив перед собою на снігу темну пляму, що наче ворушилася. Тоді зрозумів — провалилася. Коло плями, як доказ, — шматок одної лижви.

Знав, що туди, де провалилася одна людина, не може вже так легко підійти друга, але не зважав на це. Зараз же відв'язав свої лижви, взяв їх у руки і поповз до пролому. Бліда рука залякла на зігнутій галузці верболозу, за яку вона, рятуючись, ухопилася. Скинув з себе пояса, просунув його зашморгом поза її руку, і, відсуваючись до поблизького куша, став тягнути її за собою. Роблячи це, був спокійний, як ціле озеро навколо, лише боявся, щоб петля не зіскочила з її руки. Побачивши на снігу її мокре, знівечене, з порізнаними руками й ногами, таке знайоме тіло, був певний того, що вона житиме. Одне, що його стурбувало, — це її широко розкриті зелені очі, якими вона моторошно дивилась на нього.

Задихаючись, тремтючими руками поклав її під кушем, розстібнув на ній колушка й заходився опритомнювати. Дарма... Через півгодини повільно підвівся, витев спітніле чоло й зідхнув:

— Маєш... Ось тобі й русалка!..

Безпорадна озирнувся навколо себе, — вже вечоріло. Невимовний розпач охопив його і велів йому зараз же взяти її на руки й укинути туди, куди вона сама попала, але замість того він лагідно закрив її очі, взяв її на оберемок і, хитаючись, подався в той бік, де мала бути ота самотня хатина...

IV Досить мав роботи, поки вибрався з верболозових кушаків. Важко було самому обійти небезпечне місце, а тут ще мусив тягти за собою свій „страчений скарб“, який ніколи ще так не жахав його своєю таємницею, як тепер, серед цієї суворо-чудової поліської мовчанки. Тільки вже аж тоді, як почало визорюватися небо, він дістався до знайомої хатини. У першу чергу засвітив свічку, потім стягнув з ліжка стареньку ковдру, що ще з осені тут лежала, загорнув нею трупа й положив у маленькій комірці, через сіни. Потім замкнув комірку на замок і ввійшов до хати. Пройшовшись з одного кутка до другого, раптово повернувся до печі, схопив сокиру й запекло почав рубати того дерев'яного обрубка, що був замість стільця. Рубаючи, боявся, що ось-ось скінчиться робота і тоді сам не знатиме, що далі робити. Робота скінчилася скорше, ніж він сподівався. Повільно, не посмішаючись, розпалив у грубці, підійшов до маленького віконця і так собі, без усякої мети, почав хукати на замерзлу шибку, щоб побачити, що діється надворі.

Мороз ріс, аж тріщав, а через те він ледве міг прохукати малу-малесеньку цяточку, кризь яку побачив такий же малий-малесенький шматочок зоряного неба. Цей шматочок неба нагадав йому про далеке й дійсне життя,

що буяло десь у великих містах, а від цього про-
будилася думка про те, що скоїлося.

— А може це тільки сон такий? — промовив
уголос і вкусив себе за палець, цілком так, як читав
десь у якійсь книжці, де розповідалося про страш-
ний сон.

— Ні, це не сон, а сумна пригода! — так же го-
лосно відповів собі і подивився на годинника на
руці.

Відчув цілковиту безпорадність. Сів на порожнє
тепер ліжко і замислився.

— Що ж його робити?.. Що робити?.. Зараз
щойно дванадцята. Значиться, ще цілих сім годин до
ранку, щоб можна було звідси... Потім... По-
тім... Труп отой... Що з ним?.. Куди його?..

На хвилину ясно виринула думка:

— Занести її на трясовину, пустити під легкий
льодок і хай лежить собі там, поки весна стане...

Одначе ця думка зникла, як і з'явилася. Лиши-
лася тільки мовчазна тиша, що звідусіль оточувала
його. Затаївши духа, прислухався до цієї тиші і,
дивно — що більше прислухався, то більше пере-
ймався якоюсь незрозумілою тривогою. Ця три-
вога повільно переходила в огидний забобонний
страх, що лоскотливими мурашками ліз по спині,
зводив догори чуприну і змушував його чогось че-
кати...

Аж ось якийсь скрип. Далеко десь сніг скрипить.
Хтось іде, скрадається. Як шалений, вискочив у
сіні і засунув засувкою двері. Потім засвітив ще
одну свічку і прошепотів:

— Хай собі йде...

Знадвору ясно чулися важкі й незграбні кроки,
що все наближалися. Він, прислухаючись, дивився
на прохукану цяточку на замерзлій шибці й чекав.
Чекав, як злодій, якого спіймано у чужій коморі.
Крізь цяточку промайнула важка тінь і подалася
просто до дверей. Це вже цілком збентежило його,

бо він міг сподіватися всього, що тільки ховали в собі ліси, лише не заблуканого мисливця. Тепер мусить його якось вітати, мусить з ним щось говорити, а це зовсім не на часі...

Враз двері грюкнули і слідом за цим почулося, як вилетіла засувка. Він не встиг ще навіть поворухнутися, коли двері в хату рвучко відчинилися і в тьмарній хмарі морозу став низький, присадкуватий, грубий чоловік. На ньому — сіра поліська свита, кудлата бараняча чорна шапка й великі незграбні повстяники. Ціла постать незнайомого, його одяг і широке кирпате обличчя з густою чорною бородою, була вкрита густим інеем, що мінливо відсвічувався сріблом.

Незнайомий зачинив за собою двері, уважно озирнувся по хаті і мовчки почав роздягатися. Коли він скинув свиту, Андрій у свою чергу пильно оглянув його самого й побачив перед собою щось подібне до викорчуваного пня з двома відростками, які скорше нагадували собою довбешки, ніж руки.

— Добрий вір!... — прохрипів застужено незнайомий.

— Добрий вечір!... — відповів Андрій, стежачи за його рухами.

— Гадаю, що пустите переночувати?...

— Як хочете, — відповів Андрій.

Незнайомий допитливо подивився на нього і сказав:

— Так, я хочу... Тільки, от, де я прилаштуюся?...

— Також де хочете... Місця скрізь досить...

— Гм... на лаві, як видно, ви спите, а ліжко також ніби зайняте...

— Воно зайняте і не зайняте... Тут, бачите...

— Нічого я не бачу! — раптом скрикнув незнайомий і схвильовано прокотився з одного кутка до другого.

Андрій дивився на нього і думав про те, як би так його вигнати, але, проте, намагався говорити далі.

— Давно мандруєте?

— Дві доби минуло...
— Звідки йдете?
— З одного села, що між Олевським та Іскоростю...
— А далеко?
— Здається, що навіть дуже далеко...
— А, той, важко було йти? — допитувався Андрій далі, чуючи, що щось таке вже наростає між ними.
— Звичайно... Особливо через оте кляте Горобине болото...
— Через болото на лижах краще...
— Авжеж... На лижах куди заносять...
— Чому ви так думаєте?
— Думаю, чи не думаю, але так воно є... — кинув подразнено незнайомий і знову перекоївся по хатині.

Андрій почув щось подібне на якийсь скритий натяк у цих словах незнайомого. Несвідомо майже підійшов до ліжка й почав ховати в свою торбу всякі дрібниці, що вона залишила. Але не встиг ще він цього зробити, як почув:

— А що там через сіни?
— Комірка... — стримано сказав Андрій.
— Зачинена?
— Звичайно...
— А де ключ?
— Не знаю... Певно, в того, хто був тут за хазяїна...
— Та - ак... — простягнув незнайомий, чудно всміхнувшись.

Потім сів біля столу на лаву і замислився. Андрій налив йому й собі чаю і присів на ліжку. Минуло з півгодини, чай перед незнайомим давно захолов, але він не рухався. Нарешті він якось чудно скрикнув, глянув на філіжанку з чаєм і, дивлячись Андрієві просто у вічі, промовив:

— Коли хочете знати, хто я такий, то скажу вам, що я якраз і є колишній хазяїн цієї хатини...

— Ви... — мимоволі здригнувся Андрій, але зараз же отямився й додав: — А хто ж ви такий саме?..

— Колишній власник тутешніх тартаків — Гаврило Дубенко... Колись тут мій побережник жив...

— Гм... дуже приємно... — заїкнувся Андрій. — А я колишній і теперішній агроном Андрій Сніжко... Зараз живу й працюю у містечку Олевську, а коли маю трохи вільного часу, — на полювання ходжу...

Широке обличчя Дубенка насупилося, в той час як його скривлені єхидною посмішкою уста сказали:

— Полювання — чудова річ... Колись я також любив полювати, але тепер, коли став за звичайного нарядчика на колишньому своєму тартаку, — мушу відвкати...

— Чому ж це так?..

— Тому, що Лісосиндикат чисто все забрав... Лишилася одна жінка... Вчителька... Ви знаєте її...

— Звідки ж я можу знати?..

— А я кажу, що знаєте! — скрикнув Дубенко, схоплюючись на ноги.

— Ну! — махнув Андрій рукою, намагаючись приховати своє хвилювання. — Не вигадуйте...

Але Дубенко, не звертаючи на це ніякої уваги, стояв посеред хати і вигукав:

— Досить мені цієї комедії! Кажи мені просто й ясно, сукин ти сину, куди подів мою жінку Марину?..

— Марину?.. Яку Марину?..

— Мою жінку, яку ти напевне переробив на якунебудь Марусю, чи заціпусю, або щось подібне до цього!..

Щойно тепер Андрій зрозумів увесь жах свого становища. Ці останні слова Дубенка все з'ясували. Тепер цей огидний лісовий корч учепиться в нього всіма своїми відростками й висотас з нього все чуття тієї любови, що так химерно опанувало ним. Останніми зусиллями волі намагався виплутатися:

— Хто ви такий — не знаю і хто така ваша жінка — не знаю... Але, зважаючи на ваші дивні слова, скажу, що ви — божевільний...

— Ось як! Не знаєш її і разом з нею йдеш зайців полювати?... Разом з нею лижвами сліди скрізь лишаєш?... Разом з нею вночі спиш, а від мене її речі ховаєш?... Ну, а скажи мені, чию хустину заховав ти зараз у свою торбу, га?...

— Не твоя справа, кострубата прибудо!...

— Добре! Але ключа давай мені негайно, бо інакше — куля в лоб!...

— Це ще побачимо...

— Не побачимо, а поцілимо! — скрикнув Дубенко, висмикнувши десь із-за пояса револьвера. — Давай!...

— Стріляй!... Ключа я не маю...

Але Дубенко, замість того, щоб стріляти, вкотився у сіни й почав гатити кулаками у двері комірки.

— Марино!... Курво ти всеполіська, відчини! Зараз же відчини, бо як не відчиниш, то так і знай, що обох вас тут постріляю!

Двері не піддавалися, і з-поза них ніщо не озивалося. Дубенко вкотивсь у хату й кинувся до Андрія. Той відступив крок назад і вдарив його кулаком межі очі. Розпочалася звичайна бійка двох самців, яка завжди огидна. В одну мить лава впала, стіл перекинувся, свічка згасла й стала темрява, серед якої дихала розлючена зненависть...

Через декілька хвилин блимнув сірничок, що його засвітила чорна кострубата постать і нерівне світло свічки освітило цілу хатину й Андрія, який лежав на долівці. Дубенко, приліпивши до ніжки перевернутого стола свічку, зняв з себе пояса, швидко роздер його позадок і зв'язав ним переможеному руки й ноги.

В той час Андрій отямився й щось подібне до сміху вирвалося з його горла.

— Ах, так цей курваль ще й сміється!.. — закричав Дубенко і, схопивши сокиру, метнувся до комірки. — Слухай, курво, відчиняй! Коли не відчиниш, то зв'яжу тебе разом з твоїм коханцем і живцем спалю... Ось тобі п'ять хвилин, щоб надумалася!..

Вийняв годинника, глянув і, не випускаючи з рук сокири, повернувся до Андрія:

— Ну, шановний товаришу, можемо трохи поговорити! Зовсім не дивуюся, що ти спокусився, бо вона така, що всіх спокус варта. Але дивуюся, що ти так далеко й так необережно зайшов з нею. Очевидно, тут уже ваші зайці винні. Так полювати, як ви полюєте, — не жарт! Тут тобі погляд, тут — поцілунок, а там... там таке все чудове, безмежно чудове... Якби я не був її чоловіком, то не повірив би навіть, що може щось таке бути... Я вже не згадую про те, які в неї груди й плечі, які стегна й який живіт, але мушу сказати, що це найсолодша поліська жінка... Взяв собі її в часи голоду майже за дурничку, бо й якже було не взяти, коли її батько-вчитель з голоду пухнув, а я все ж таки ще одного тартака мав...*

— Тепер же я ні це, ні те, а вона-вчителька, а головню — жінка!.. Відьма!.. Навіть зілля всяке знає... Що?.. Товаришеві це не подобається?.. Ну, добре... Коли так, то я з охотою послухаю, що ти про неї скажеш... Але... — поглянув на годинника. — П'ять хвилин давно минуло й час уже кінчати...

— Ага! — схопився. — Який же я дурень! Аджеж ключ напевне у твоїй кишені...

Нахилившись, по черзі, обшукав кожну кишеню, поки, нарешті, не знайшов бажаного ключа.

— Так... — проказав задоволено. — Тепер ми трохи інакше поговоримо... Напевне поговоримо...

Буркочучи щось невиразне, він швидко пішов у сіни.

— Почекай! — гукнув Андрій. — Вона ж мертва... Але Дубенко був уже у комірці, зачинивши за собою двері. Андрій напружено чекав якогонебудь викрику, виразу здивовання або розпачу. Одначе, скільки він не чекав, у комірці було тихо. Минала хвилина за хвилиною, минали навіть години тривожного чекання, і Андрій міг собі тільки думати: — Коли ж він, чорт кострубатий, вилізе звідти й на смерть затовче мене?..

Думаючи так, прислухався до кожного шелесту у комірці, але чув тільки, як погрозово тріщали від морозу дерев'яні стіни хатини й як повільно сунувся у вічність марудний час, карбуючи на його обличчі свої глибокі сліди.

Аж ось раптово відчинилися двері, і в хату, як п'яний, вточився Дубенко, тримаючи на руках труп своєї жінки. Поклав її на ліжко, а сам швидко почав одягатися. Ціле його обличчя було подряпане до крові, а під очима чорніли великі синяки — сліди недавньої боротьби з Андрієм. Одягнувшись, Дубенко загорнув у ковдру труп жінки, перекинув його через плече і, не звертаючи на Андрія ніякої уваги, пішов із хати.

Декілька хвилин Андрій прислухався до скрипу снігу під ногами Дубенка і чекав, що той покладе десь трупа, а сам повернеться, щоб його забити, але даремно було його чекання. Через якусь чверть години навколо нього залягла мовчазна тиша, серед якої млистою плямою чорнів холодний квадрат розчинених дверей.

— Ах, та ж він мене заморозити хоче! — раптово зрозумів Андрій і почув, що його ноги вже дерев'яніють.

Перемагаючи біль потовченого тіла. Андрій підвів голову й подивився на свої руки й ноги. Було ясно, що самому не розв'язати їх. Одначе треба було щось робити, бо свічка вже догоряла. Озирнувся навколо себе, сподіваючись знайти ножа, що

лежав на столі, але його не було. Натомість побачив біля ніг сокиру, яку необачно покинув Дубенко. З величезними труднощами почав її перевертати так, щоб вона лягла догори лезом і коли тільки йому пощастило це зробити, то він ще з більшою обережністю засунув її між закаблуки, якраз так, що вузол на ногах щільно ліг на гостре лезо. Тоді, не поспішаючись, повільно почав натискати вузлом на лезо і тиснув доти, доки не почув, що його ноги стали вільні. Хитаючись, він піднявся й полегшено зідхнув.

— Ну, тепер уже якось дам собі раду...

Було вже ген-ген за північ, коли він за допомогою тієї сокири визволив і руки і, не зважаючи на втому, вирішив раніш підкріпитися, а потім уже доганяти Дубенка. Спершу всього щільно позачиняв двері, підкинув у грубку дров, прибрав у хатині й засів за „вечерю“.

Доїдаючи рештки того всього, що лишилося з учорашнього снідання, не помітив навіть, як схилився на стіл і заснув.

Коли прокинувся, було вже цілком видно. Спокійно вийшов на двір і розгубився: була відлига й падав густий „лапатий“ сніг, який закрити усі людські сліди навколо.

Не було чого робити, як тільки зараз же повертатися до Олевська. Повісивши на плечі лижви, з набитою рушницею в руках, він, важко дихаючи, почав копатися снігами, щоб якнайскорше дістатися додому. Першою своєю справою вважав — негайно повідомити про все міліцію, що й зробив ще того самого дня.

Однак начміліції, якому він розповів цілу свою пригоду, тільки плечима знизав:

— Гм... перший раз чую, щоб десь тут були якісь Дубенки... Може це з Іскорості, або просто з лісів?... У всякому разі пошукаємо... Зайдіть завтра...

День - у - день, протягом цілісінького тижня ходив він до міліції, сподіваючись почути щось про розшуки слідів Дубенка, поки нарешті не доходився до того, що начміліції, дивлячись йому у вічі, сказав :

— А знаєте, мені здається що в цій справі перш усього слід би було затримати вас самого... Коли ви не хворий, то значиться, вигадали... Отже вас треба лікувати або притягти до відповідальности за безглузду вигадку.

— Але ж я сам кажу, що... — почав було Андрій стосотий раз оповідати свою пригоду, але начміліції перебив його.

— Йдїть геть, кажу вам, коли не хочете, щоб я вас зараз же запакував куди слід! Цілу округу перешукали, шукаючи отого колишнього власника тартаків, Дубенка, з його химерною жінкою, але ніхто ніде нічого навіть не чув про них...

Кажучи це, начміліції так пройняв його своїм поглядом, що він зрозумів відразу, що справді краще буде піти і не з'являтися більше.

Однаке ціла ця пригода довго ще не давала йому спокою. Подумавши трохи, вирішив сам шукати. Ліси були заметені снігами, і тому, проблукавши в них два дні поспіль, подався на села. Ніколи ще бідолашні поліщуки не чули стільки гарних „розмов“ про всякі сівозміни та сіяні трави, скільки почули їх тієї зими. Не було такого села, такого хутора, куди б він не завітав із своїми „розмовами“, бажаючи в такий спосіб знайти кінці того казкового клубка, що заплутався навколо нього.

В І ось, саме на провесні, коли вже всі ліси навколо забреніли ніжнозеленими бруньками, а вгорі день і ніч тяглися з ирію довгі клячі диких гусей та качок, біля містечка з'явилися зголоднілі вовки, які не тільки сільську худобу рвали, але й на людей нападали. З ініціятиви начміліції було зроблено облаву, до якої, крім відомих старих і молодих мисливців, пішли і всі ті, що були всього лише амато-

рами. Разом з усіма пішов і Андрій, бажаючи хоч на якийсь час забути про все, що його тривожило.

Як на те, випало так, що облаву було вирішено зробити навколо Горобиного болота.

— Якого не заб'ємо, то сам утопиться... — казав начальникові міліції старий дід-мисливець, про якого говорили, що „йому дичина сама в руки лізе“.

Андрій, почувши це, перший підтримав діда. Йому хотілося ще раз відвідати ті місця, де почалася й де скінчилася його пригода. Начміліції, очевидно, зрозумів це й хоч не дуже охоче, але згодився з дідом.

Ідучи в лаві поруч діда, Андрій перебирав у своїй пам'яті все, що було пережито тут, і коли тільки підійшов до болота, як враз почув, що горло його стискається.

— Сміливіше! Сміливіше! — гукав до нього дід, поринаючи в кущі верболозу. — Ось сюди!.. Ось сюди!..

— Гут - тю - га!.. Гут - тю - га!.. — кричали десь по тім боці болота, очевидно, гонячи якогось „сіроманця“.

— Іду... Іду... — ледве відкликався Андрій до діда, розворушений спогадами.

— Ага! — раптом скрикнув дід. — А це ще що за біда така?.. Ідіть сюди!.. Скорше!..

Андрій, зачіплюючись за купини, продерся до діда і закам'янів: просто перед ним, серед шматків брудного лахміття лежало два обгризені людських кістяки. Один з них, що був довший і тонший, лежав на шматках якоїсь шерстяної матерії, а біля другого — коротшого і грубшого — лежала півзтіліла підошва від повстяників. Остеронь валялися дрібні шматки кожуха, свити й якісь клаптики паперу. Роздивляючись, Андрій зауважив шматки якоїсь книжечки з орлом на обгортці. Піднявши книжечку, побачив, що це був звичайний закордонний польський паспорт на імення якогось Яна Дубинського та його „żону“ Марини Дубинської. Підданство: польське. Віра:

католицька. Літа: йому — 45, їй — 25. Місце народження: Довгі лози, Овруцького повіту, на Волині. Мета подорожі: відвідати родичів...

— Гм... що ж це таке... — говорив сам до себе Андрій, перегортаючи півзітлілі листочки паспорта. — Не інакше, як тільки вона і він... Не інакше... Але... але що ж це за дивовижний паспорт?... Звідки він тут узявся?..

— Гут-тю-га!.. Гут-тю-га... — чулося вже навколо болота.

— Де ви там запропастилися?! — крикнув поза ними начміліції, вибігаючи з-за куща. — Чому не стріляли, як він повз вас пробіг?..

Але, побачивши кістяки, замовк. Андрій подав йому знайденого документа і сказав:

— Боюся, що це й є той самий Дубенко та його жінка, з якою я мав таку справу...

Начміліції, переглянувши паспорта, тільки й міг сказати:

— Цікаво... Дуже цікаво... Довгі лози... Ян Дубинський... Марина... І паспорт, як паспорт, лише ніде не заявлений... Очевидно так собі, на всякий випадок...

Оглядаючись навколо, старанно зібрав усі папірці.

— Ага! — промовив, приглядаючись до одного. — Лист... Поможіть мені...

Андрій нахилився і прочитав: „Шановний пане! Передаю вам цього листа через отца А., з тим, щоб ви негайно звільнили мене від такої небезпечної роботи і якнайскорше дали мені повну волю і спокій, щоб я сама собі могла жити. Все, що можна було для вас зробити, я вже зробила, а чого не можу, того й ви не зможете. Вдавати ж собою — то „вчительку“, то „агента“ Медторгу, стає настільки ж небезпечно, як і вважати себе далі за вашу жінку, що вже навіть отець А., дивується — як я так можу... Що ж до останнього „овочу“ — то хоч, крім дрібних господарських відомостей, могла би мати багато чого іншого,

але ж я свідомо не хочу і не можу, бо справді люблю його і"...

— Ви розумієте, з ким мали справу? — спитався начміліції, коли Андрій прочитав останнє слово.

— Хто його знає... — сказав збентежено.

— Не хто його знає, а факт, що це польські шпиги... Я ще торік чув дещо про якусь жінку, що збирала тут зілля...

Тепер же знаю, що цей ваш Дубенко і є Дубинський, що мав тут колись тартаки, але двадцятого року, як були поляки, оженився з дочкою якогось учителя і втік. Зрозуміло вам буде, що повернувся він сюди потай з певною метою і тільки цікаво, через що саме так він скінчив з собою?.. Не може бути щоб вовки...

— Давайте подивимося... — сказав на те Андрій і, нахилившись до короткого кістяка, зразу ж побачив на лівій скроні маленьку дірочку, яку, очевидно, зробила та куля, що той заволока призначав її йому.

— Ось і пістоль! — промовив дід, витягаючи з куща заіржавленого револьвера. — Порожній... Ні одної кулі...

— Добре, — коротко сказав на те начальник міліції. — Годі! Припиніть облаву й поставте тут варту, поки приїде хтонебудь з ДПУ. А ви вже, — повернувся до Андрія, — вибачте, що доведеться вам ще раз розповісти свою пригоду слідчому, бо, як самі бачите, пригода незвичайна. Правда я скажу, що ви свого часу мені з цим докучали, але так саме нічого не міг зробити...

— Звичайно... Звичайно... — безтямно проказував Андрій, не відриваючи своїх очей від довгого тонкого кістяка, що двома разками дрібних білих зубів злорадно всміхався до нього.

Цілком зайвою річчю буде згадувати про ті неприємні хвилини, коли Андрій Сніжко, блідніючи й червоніючи, розповідав слідчому, як з ним трапилося

таке лихо, але безперечно варто згадати про те, що з того часу Андрій дуже змінився. Подарувавши дідові-мисливцеві свою рушницю, сам рішучо зрікся ходити на полювання і, навіть тоді, коли його тягли зовсім не „на зайців“, а на звичайних качок, він усе одно казав:

— Мое діло хліборобство... Ну його к болотяному бісу оте полювання!..

— Але ж колись ви навіть на Горобине болото ходили...— хитро закидали йому.

— Ну й ходив!..— похмуρο відповідав він.— Але то було мое останнє полювання...

— Чому ж так?

— Та тому, що на цьому Поліссі стільки того чортівиння, що хіба лише сам чорт дасть йому якусь раду...

— Не чорт, а освіта, електрика...

— Ну, що ж, усе може бути... Не сперечаюся...

Якось, коли він почав уже по троху забувати про свою пригоду, начміліції сказав йому:

— Одного все ж таки ніяк не розумію... Навіщо, власне, було тому шпигові стрілятися?... Тож він зовсім ще не був викритий...

— А я чудово його розумію...— спроквола відповів Андрій.— Він, той виродок огидний, любив її... Це я зрозумів ще тоді, коли боровся з ним... Інакше він мене ніяк не поборов би... Ви ж знаєте, яка в мене мужицька сила...

думку, легкодушні. За ними всіми скривався Гамсун, типовий люмпенпролетар, вабливий метелик усіх інтелігентів усіх епох, кліматів, географічних широт і висот. Нарешті він не втерпів.

Бажан: Вся пластична теорія Гете — це тільки виплід його геніяльного незнання, не тільки його особистого, але й всієї епохи. Гете забув, що греки їли теж часник і мешкали в далеко не провітрених квартирах. Його історія поезії побудована на Фідію. А чи знає Гете щонебудь про Праксітеля? А чи знає він, що про нього говорили греки, що у нього вібрує навіть мармур? А де ж ці рішучі контури в скульптурі Родена, яка є чистою музикою?

Сосюра: Скульптура — за формою, музика — за змістом. Взагалі література й мистецтво не може бути чимось другим — тільки музикою... Невизначеність — їхня суть... Почуття, як незаконтурені плями, що розливаються навколо, пронизують другі плями й творять різнобарвні сплети, які може роздмухати подих вітру й скласти їх у нові синтези... Мистецтво є й було грою...

Таким воно стане й для пролетаріату... Його око мусить бачити щось легке, вабливе й мрійне після важкого ритму праці. Мистецтво, як геніяльне лінивство, про яке думав Лафарг.

Гляньте, який історичний процес розгортається перед нами і творяться великоміські гігантські середовища з людським муравлінням... Тисячі світел ліхтарів, море реклям переминюють наші вулиці в феєрії. Місяці віддзеркалюються в тафлях асфальту, у воздуху вітає ерос, легенький вістун змисловости. Новочасна анакреонтика? Що ж? Чи думаєте, що вона вже так не гідна пролетаріату? Тільки вона може засерпанити все суспільство прядивом широкі симпатії, що дає стільки бодрости, отухи... Залицання є цим медіумом, що дозволяє нам входити

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ, КУПУЙТЕ
НАЙДЕШЕВШУ УКРАЇНСЬКУ КНИЖКУ

РОМАНИ Й ПОВІСТІ

ЩОМІСЯЧНЕ ПЕРІОДИЧНЕ ВИДАННЯ
ЩОМІСЯЦЯ КНИГА ІЗ ЗАКІНЧЕНИМ
РОМАНОМ АБО ПОВІСТЮ
розміром на 12 друкованих аркушів
до (200 сторінок). Твори україн-
ського, чужоземного та російського
письменства. Нові твори чужозем-
ного та російського письменства
друкуватиметься раніш, ніж росій-
ською мовою

1929 року будуть надруковані
нові твори: А. Головка, Ів. Мики-
тенка, Петра Панча, Ол. Слісаренка,
Миколи Хвильового, В. Юрезан-
ського та інших

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На 1 місяць — крб. 50 коп.
На 3 місяці (3 книги) . . . 1 крб. 40 коп.
На 6 місяців (6 книг) . . . 2 крб. 75 коп.
На рік (12 книг) 5 крб. — коп.

Видавництво „УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК“
Харків, Палац Праці

ВИМАГАЙТЕ

РОМАНИ Й ПОВІСТІ

від усіх газетарів, у газетних і залізничних
кіосках і книжкових крамницях

ЦІНА ОКРЕМОЇ КНИГИ 50 КОП.

в нутро речей, еросом інтелектуальної симпатії виривати із природи її таємниці. Наука, як форма любови. Візьмімо Ляйбніца... Всі його філософські погляди й велетенські наукові відкриття були формами легкого кокетування...

Уїтмен: Але ж об'єкти цього еросу повинні змінитися. Минули часи гайнівських пісень і романцера. Хай любовними шелестами перемовляються країни, народи, континенти. Це буде достойна надбудова над світовою плановою економікою. Світовий розподіл праці за великими географічними одиницями доведе до цього, що вони будуть доповнювати себе взаємно, що тільки їх дружнє сплетення дасть можливість підвищення продукційних сил. Чи не стане тоді літературним стилем еротичний космізм чи космічна еротика? Геніяльний малюнок, неописаний у своїй величавості...

Поліщук: Журчать любовною тугою струміння Швайцарії, шумлять страстю кохання потоки склонів Альпів над зеленою Ломбардією, виглядаючи дніпропетровських турбін. І бурхлива гаряча снага чеських гут перепалити хоче задумані піски Арабії. У дружних стисках переплелись Іваново-Вознесенськ і Шанхай, Калькутта і Манчестер, Єгипет і Туркестан...

Слісаренко: Злиття, переростання, нашарування культур... Яке нечуване видовисько! Камінний виноград грецької *στέλη*¹ як орнамент виноточень Бордо й авторитарність Барццїли, як натяк, далекий спогад колективістичної структури збірної психіки людини епохи далекого комунізму. Мистецтво майбутнього, як колосальний переклик стилів, епох... Велика драма, де дієвими особами будуть, наприклад: трубадурська лірика й Вергарн, новеля Чосера й повість Ампа, пісні Осіяна й поеми Маяковського, Манфред і Фавст, Кобзар і Ередія.

¹ Нагробний постумент.

Найти форми матеріалізації цих стилів — ось це велике завдання, яке стоїть перед нами... Футуризм старався вже найти форми зречевлення всього, що виступало як неречове, психічне. Але він ставив тільки перші кроки в цьому відношенні. Стануть вони колись, як атлети на великому олімпійському стадіоні майбутнього... Дух спорту стане взагалі гаслом епохи. Її початки зарисовуються вже зараз в ідеї співзмагання фабрик, заводів... Біологічна, зоологічна боротьба одиниць між собою, боротьба велетня з собакою є запорукою, що нерв змагання не загине, тільки сублімується в вищих, соціальних, формах...

Шкур упій: Тим більш, що в боротьбу втягнені будуть не тільки культури, як ціле, а простір, час і т. ін. Чи був дотепер простір предметом поетичного трактування, чи відчував хтонебудь його страх, коли йому доводиться згущатися, вигинатися під впливом переміни розстановлення світової маси, чи чув хтось тугу часу, що виквітає з необхідности пливати вічно вперед, не оглядаючись, нещадно рвати з усім попереднім. Енгельс говорить у діалектиці природи, що вся наша наука є й буде геоцентрична й антропоцентрична... Нашими життєвими друзями стануть такі речі, як маса, енергія, атом, електрон. Їхня історія стане частиною людської історії. Хто в поезії зв'язав, наприклад, долю й життя людини з історією розпаду атома радію, хто об'єднав їх грайливою дугою поетичної веселки? Форми експресії для таких зв'язків? Зараз навіть трудно їх передбачити... Космос як велика сім'я — ось глибокий сенс культури майбутнього, пролетарської літератури...

Бальзак: Я пильно прислухувався до розмов останніх двох промовців, і в їхніх словах зашеле-стіло щось мені відоме. Творчість для мене була візією, галюцинацією, що в формі якогось ліричного рвучого потоку перетоплювала інтелектуальні стани,

цілі розумові системи. Як знайти уявний еквівалент наших соціологічних, економічних концепцій? Я з ними говорив, вони приходили до мене, шарпали мене, рвали, манили, в гострих кшталтах гарячкових творень. Один із піонерів української пролетарської літератури, Хвильовий, говорив про пролетарську романтику. Тут вона є. Тільки не глядіть на цього *marchand des cochonneries* Золя, який усе життя поклав на те, щоб знеправити мою думку. І цікаве: немає в світовій літературі творів, які були б більш нудні, ніж львина частина моїх творів. Брак повістярського таланту — сказав би легкодушний критик (кинемо цю породу мазунів... я не знаю, чи у всій історії усіх літератур було більш п'яти-шести критиків, то є людей, що вміли б самим творцям вияснити тайну їхнього творіння, вміли показати, чим би вони могли бути). Далеко ні, — а форма самоаскези. Нудні довгі до одчаю місця в моїх романах мали викликати обрид передусім у мене й таким чином штовхати мене на путь творчих галюцинацій. Це була моя особиста й призначена для мене дієта. Взагалі критики мало звертали уваги на те, яке значіння мають окремі частини твору на дальші частини не в значінні продовження фабули, розгортання сюжету, а в дусі музичних еквівалентів (кращого слова не можу піднайти), що творить творчу енергію для дальших частин...

Невідомий (його обличчя не можна було впізнати, бо їдкий флюс примусив його загорнутись у велику хустину, так що з цієї штучної чадри виблискували тільки очі): Наша критика є чимось так проблематичним, неважким, що годі про неї говорити. Хіба згадувати ці гори пасквілів, що продукується щоденно... Критика — це діалог між критиком і творцем, вороже змагання, в якому стільки розуміння й пошани. Критика — це найвища форма філософії, філософія культури. Коли вона родиться нарешті? У нас немає поняття про те, що таке

літературний факт, що таке поетичне переживання, завдяки яким силам твориться тяглість у поетичному творі. А найважливіше: де є цей медіум, через який енергія класи вливається в літературу і, навпаки, література ворохобить найглибші поклади класової психології. Коли нарешті з'явиться пролетарський Лесінг? Я не наче бачу його... Родиться він із надр пролетаріату, тісно зв'язаний з його обичаєвістю й цим його визріванням, що веде його, нарешті, до свого заперечення й створення типу вільного працівника безкласового суспільства... з глибоким знанням ленінізму, не в певних догматичних засохлих вже схемах, а в його діялктичній, животворчій гнучкості з широкою філософською культурою, яка є *conditio sine qua* поп інтелектуального єднання з митцем, ґрунтовним знанням психології — науки, яка ще не існує, з гарячим жеврінням тоски, вічно невдоволеної, ніколи не зформованої остаточно, все сприймаючої невтомним прагненням доповнення, шукання, *die ewige Unruhe des Werdens*, як мовляв старий Гегель.

На темній запоні обрію маячив застиглий опир пароплава...

Шосту книгу
„Л. Я.“ інтерме-
діями оформлює
Остап Вишня